

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’NİN BÖLGELERARASI FARKLILIKLARINA DEMOGRAFİK
GEÇİŞ KURAMI ÇERÇEVESİNDEN BİR BAKIŞ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melek KURTAR

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Bölge Planlama Programı

OCAK 2012

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’NİN BÖLGELERARASI FARKLILIKLARINA DEMOGRAFİK
GEÇİŞ KURAMI ÇERÇEVESİNDEN BİR BAKIŞ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Melek KURTAR
(502091022)**

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Bölge Planlama Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülden ERKUT

OCAK 2012

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502091022 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Melek KURTAR**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **“TÜRKİYE’NİN BÖLGELERARASI FARKLILIKLARINA DEMOGRAFİK GEÇİŞ KURAMI ÇERÇEVESİNDEN BİR BAKIŞ ”** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Gülden ERKUT**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof.Dr. Fatma ÜNSAL**
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Doç. Dr. Ş. Şence TÜRK
İstanbul Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : **19 Aralık 2011**
Savunma Tarihi : **25 Ocak 2012**

Sevgili Oğluma,

ÖNSÖZ

Tez çalışması boyunca anlayışlı ve yapıcı bir danışmalık örneği sergileyen, yoğun çalışma temposu içerisinde vakit ayırarak teze ilişkin bilgi ve görüşlerini benimle paylaşan, akademik desteğinin yanında manevi desteği ile bu süreçte bana yardımcı olan danışmanım Prof. Dr. Gülden ERKUT'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Maddi-manevi destekleri ile benim her zaman yanımda olan eşim Ömer Şerif KURTAR'a, annem Nurgün TÜRKASLAN'a, babam Halil TÜRKASLAN'a, abim Gürkan TÜRKASLAN'a, kayınvalidem Zehra Nursen ERDOĞAN'a ve teyzem Günsel ERDOĞAN'a çok teşekkür ederim.

Ayrıca tüm bu süreç boyunca beni her zaman motive eden sevgili arkadaşlarım Banu ELİBOL'a, Tuğba GÜL'e, Yasemin OFLUOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ocak 2012

Melek KURTAR
(Şehir Plancısı)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET.....	xvii
SUMMARY.....	xix
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı ve Kapsamı.....	2
1.2 Tezin Yöntemi.....	3
1.3 Hipotez.....	4
1.4 Tezin Kurgusu.....	5
2. KAVRAMSAL ÇEVRE.....	7
2.1 Demografi	7
2.2 Demografik Geçiş Kuramı, İlk Ortaya Çıkışı ve Öncüleri	8
2.3 Demografik Geçiş Kuramının Temel Kavramları ve Göstergeleri	10
2.4 Demografik Geçiş Sürecinin Aşamaları	12
2.5 Demografik Fırsat Penceresi ve Demografik Yük	14
3. DÜNYA GENELİNDE YAŞANAN DEMOGRAFİK DEĞİŞİMLER	16
3.1 Dünya Nüfusuna Genel Bir Bakış	16
3.2 Dünyada Demografik Eğilimler	24
4. TÜRKİYE’NİN DEMOGRAFİK DEĞİŞİMİ	27
4.1 Nüfusun Temel Özelliklerindeki Değişimler	27
4.1.1 Nüfus artış hızı ve büyüklüğündeki değişim	27
4.1.2 Nüfusun doğum ve ölüm hızlarındaki değişim	29
4.1.3 Doğuşta yaşam beklentisindeki değişim.....	29
4.1.4 Nüfusun yaş dağılımındaki değişimi	30
4.1.5 Yaş bağımlılık oranlarındaki değişim.....	34
4.2 Kentleşme oranındaki değişim.....	35
5. TÜRKİYE’DE DEMOGRAFİK GEÇİŞ SÜRECİNİN AŞAMALARI	37
5.1 I.Aşama : 1923-1955 Dönemi	37
5.2 II.Aşama : 1955-1985 Dönemi.....	40
5.3 II.Aşama : 1985-2000 Dönemi.....	43
5.4 II.Aşama : 2000-2050 Dönemi.....	45
6. TÜRKİYE’NİN DEMOGRAFİK GEÇİŞ SÜRECİNDE FARKLILAŞAN BÖLGELERİ.....	47
6.1 Çalışmanın Yöntemi	47
6.2 İllerin Nüfus Piramitlerinin Oluşturulması.....	48
6.3 İllerin Demografik Geçiş Aşamalarının Belirlenmesi.....	49
7. GENEL DEĞERLENDİRME :SONUÇ VE ÖNERİLER.....	57
7.1 Sonuçlar	58

7.2 Öneriler.....	58
KAYNAKLAR.....	65
EKLER.....	69
ÖZGEÇMİŞ.....	91

KISALTMALAR

BM	: Birleşmiş Milletler
DNAH	: Doğal Nüfus Artış Hızı
HÜNEE	: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdləri Enstitüsü

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Demografik geçiş teorisinin temel kavramları	11
Çizelge 2.2 : Demografik geçişin aşamalarına ait temel özellikler.....	13
Çizelge 2.3 : Demografik geçişin aşamalarına ait toplumsal özellikler.	14
Çizelge 3.1 : Dünya nüfusunun tarihsel gelişimi	16
Çizelge 3.2 : Ülkelerin doğurganlık geçişine giriş yılları.....	22
Çizelge 3.3 : Küresel düzeyde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı.....	26
Çizelge 4.1 : Türkiye'nin 1935-2010 yılları arasındaki nüfus gelişimi ve üç ana yaş grubunun toplam nüfus içindeki dağılımları.....	28
Çizelge 6.1 : İllerin 2000 yılı medyan yaş, toplam bağımlılık oranı, yaşlı bağımlılık oranı, genç bağımlılık oranı ve nüfus artış hızı değerleri	47
Çizelge 6.2 : İllerin demografik geçiş aşamaları, 2000	50
Çizelge 6.3 : İllerin demografik geçiş aşamaları, 2010	52

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Türkiye'nin illeri.....	2
Şekil 1.2 : Demografik geçiş sürecinin aşamalarına ait nüfus piramitleri	3
Şekil 2.1 : Demografik geçiş sürecinin aşamalarında nüfus artış hızının, doğum ve ölüm oranlarının seyri.	8
Şekil 2.2 : Demografik geçişin aşamalarına ait nüfus piramitleri.....	12
Şekil 2.3 : Demografik geçişin ilk ve üçüncü aşaması.....	14
Şekil 3.1 : 1950-2050 yılları arasında Dünya nüfusunun artış hızı.....	17
Şekil 3.2 : 1936-2005 yılları arasında Dünya nüfusunun doğum ve ölüm oranları ...	18
Şekil 3.3 : Dünya nüfusunun demografik değişkenlerindeki değişimler.....	19
Şekil 3.4 : Dünyada doğurganlık geçişinin ülkeler düzeyinde örüntüsü.....	21
Şekil 3.5 : Farklı ülkelere ait nüfus piramitleri.....	24
Şekil 4.1 : Türkiye nüfusunun 1927-2023 yıllarındaki seyri ve nüfus artış hızı.....	28
Şekil 4.2 : Türkiye nüfusunun kaba doğum ,ölüm ve doğal nüfus artış hızı.....	29
Şekil 4.3 : Türkiye nüfusunun doğuşta yaşam beklentisindeki değişim	30
Şekil 4.4 : Türkiye nüfusunun yaş dağılımındaki değişim, 1935-2023.....	31
Şekil 4.5 : Türkiye nüfusunun genel,çocuk ve yaşlı bağımlılık oranları.....	32
Şekil 4.6 : Türkiye'deki üç ana yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı (%).....	33
Şekil 4.7 : Türkiye nüfusunun kentleşme oranındaki değişim, 1927-2008	33
Şekil 5.1 : 1935 yılı Türkiye nüfus piramidi.....	35
Şekil 5.2 : 1945 yılı Türkiye nüfus piramidi.....	36
Şekil 5.3 : 1955 yılı Türkiye nüfus piramidi.....	36
Şekil 5.4 : Türkiye'nin geçiş aşamalarındaki doğum, ölüm oranları ve nüfus artış hızındaki değişimin teorik gösterimi	38
Şekil 5.5 : 1965 yılı Türkiye nüfus piramidi.....	39
Şekil 5.6 : 1975 yılı Türkiye nüfus piramidi.....	39
Şekil 5.7 : 1985 yılı Türkiye nüfus piramidi.....	40
Şekil 5.8 : Türkiye'nin şehir ve köy nüfus oranları, 1927-2009	40
Şekil 5.9 : 1990 yılı Türkiye nüfus piramidi.....	42
Şekil 5.10 : 2000 yılı Türkiye nüfus piramidi.....	42
Şekil 5.11 : Türkiye'nin 2000-2050 yıllarına ait nüfus piramitleri	44
Şekil 6.1 : Araştırma modelinin şematize edilmesi.....	46
Şekil 6.2 : İllerin demografik geçiş aşamaları, 2000.....	51
Şekil 6.3 : İllerin demografik geçiş aşamaları, 2010	53
Şekil A : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri	65

TÜRKİYE’NİN BÖLGELERARASI FARKLILIKLARINA DEMOGRAFİK GEÇİŞ KURAMI ÇERÇEVESİNDEN BİR BAKIŞ

ÖZET

Türkiye’nin nüfus yapısı giderek gelişmiş ülkelerinkine benzemeye başlamıştır. Türkiye’nin demografik değişim sürecini başlatan doğurganlık oranının düşmesi sadece nüfus artış hızının yavaşlamasına neden olmamakta, aynı zamanda nüfusun yapısında da çok ciddi değişimlere yol açmaktadır.

Demografik geçiş teorisi yüksek doğurganlık ve yüksek ölüm oranlarının hüküm sürdüğü bir durumdan, doğumların bilinçli olarak kontrol edildiği ve ölüm oranlarının düşmüş olduğu yeni bir duruma geçişi ifade etmektedir. Yapılan araştırmalar temel olarak Türkiye’nin sürekli büyüyen ve genç nüfus yapısının dönüşüme uğradığını, nüfusun giderek yaşlandığını göstermektedir. Bütününde giderek yaşlanan bir nüfus yapısına sahip olan Türkiye’nin bazı bölgeleri ilk aşamada iken bazı bölgeleri ikinci aşamada, bazı bölgeleri üçüncü aşamada, bazıları ise son geçiş aşamasındadırlar. ‘Bölgeleri arasında belirgin farklar gösteren Türkiye, Demografik Geçiş Sürecinde de homojen bir yapı izlemeyecektir’ hipotezi ile yola çıkan bu çalışma bu farklı geçiş aşamalarına sahip bölgeleri tespit edecektir. Ayrıca demografik geçiş sürecinin Türkiye’de bölgelerarasında farklılaştığına ulaşarak, bu farklı bölgeler için olası riskler ve fırsatlar çeşitli planlama önerileri ile şehir ve bölge planlama disiplini açısından irdelenecektir. Demografik değişimin sunduğu fırsatlardan faydalanabilmek ve yol açtığı risklerden korunabilmek, doğru zamanda doğru politikaların doğru bölgelere uygulanması ile mümkün olacaktır. Türkiye’deki demografik dönüşüm sürecini bölgeler düzeyinde ele alıp, her bir bölge için muhtemel etkilerini irdelleyen bu çalışma, Türkiye’de yaşanacak olan demografik gelişmelerin, yöneticilere, karar verme aşamasında nasıl yardımcı olabileceğine ışık tutacaktır. Ayrıca, bu çalışma bölgelerin nüfus olarak nereye gittiklerini görmeleri açısından, demografik modellerin neresinde olduklarını görerek geleceği planlamaları açısından önemlidir.

Yapılan araştırmalarda bugüne kadar yaşanan nüfusla ilgili değişimlerin ağırlıklı olarak geçmişte uygulanan nüfus politikalarından kaynaklanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Nüfus artışını sağlamak amaçlı belirlenen politikalar, nüfusu arttırmada başarılı olmadığı gibi, nüfus artışını sınırlandırmaya yönelik belirlenen politikalar da nüfus artış hızını azaltmada başarılı olmamışlardır. Bugüne kadar nüfus hep bağımlı değişken olarak ele alınmış ve nüfusa yönelik müdahaleler yapılmıştır. Bu çalışmada nüfus bağımsız bir değişken olarak ele alınmış ve illerin yada bölgelerin mevcut yada olası nüfus yapısına ve özelliklerine göre planlama müdahalelerin yapılmasının gerekliliği ele alınmıştır.

A LOOK TO INTERREGIONAL DIFFERENCES OF TURKEY IN TERMS OF DEMOGRAPHIC TRANSITION THEORY

SUMMARY

Demographic structure of Turkey have started to resemble developed countries. Decreasing fertility rate which triggered Turkey's process of demographic change not only caused the decreasing population growth rate but also caused critical changes in population structure. So this situation will cause many problem but on the other hand will provide many advantages. If politica makers see the risks and advantages before and make politics according to this chaning structures of population then people can be protected from negative effects of this demographic transition theory.

Demographic transition theory states transition from high fertility rate and high mortality rate to conscious controlled birth and low mortality rate. This theory was firstly introduced by Warren Thompson at 1929 via looking the experiences of European countries population structure. The theory has four stages and all stages has unique demographic, social and cultural characteristics. At first stage birt and death rates are high, at second stage death rates begin to decrease but birth rates are high, at third stage birth rates begin to decrease like death rates and at final stage both birth and death rates are counsciously controlled by people.

There is a relationship between the modernization and stages of the theory. Countries or cities go from first stage to fourh stage so as the same they go from primitive to modern. While countries at first stage encounter high young population problems, countries at second stage encounter problems about high population growth rates. Also countries at four stage encounter problems about high old population. So given planning decisions for first stage should be different from second, third and fourt stage and like this decisions for second stage should be different from other stages.

Researchers show that Turkey's continously growing and young population structure has changed and population has increasingly aged. In general Turkey has aging population structure , some regions of Turkey is first stage, some of them is second, some of them is third and some of them is last transition period. This study will set out with the hypothesis "Turkey which has distinct differences between regions, will also not show a homogenous structure in Demographic Transition Period. Also this study will also determine oppurtunity and risks in city and regional planning dicipline by reaching differentiation of Turkey's between regions.

All demographic indicators -which were mentioned one by one in the thesis- show that the world population as a whole become older population strucure this means world is getting older. Median age value is increasing and according to researches will go on incerasing. Life expectancy is increasing and will go on incerasing like median age. Young dependency ratio other means young population rate is decreasing and will go on decreasing. As a whole the demographic table is like this

but of course there are undeveloped, developing and developed countries in the world. So the transition process or demographic structure is different from each other. For example while some countries completed their transition process which are developed countries, some countries can not enter transition process which are undeveloped countries.

Turkey is the category of developing countries so it has not completed the transition process yet. Turkey is at final step now and according to projections it will complete this process at the year of 2050 via reaching 96 million people. After the final stage population growth rate will be stable like population size.

Between the years 1923-1955, Turkey was at first stage. At this period Turkey's population size was low due to war period before, also population growth rate was very low. Because families were not together due to again war period. Moreover epidemic diseases were very high so mortality rate and especially child mortality rate was very high and life expectancy was very low. Industrialization was very low level. At second stage Turkey experienced between the years 1955-1985. Due to technological developments and developments at health sectors life standards increased. Thus mortality rates began to decrease but birth rates still high so at this period population growth rate increased the other words population size increased. Also government took precautions via making strict policies to increase population growth rate. Between the years 1985-2000 Turkey was at third stage. At this stage mortality rate was low and together its birth rate was low. After the year 2000 Turkey entered to final stage.

According to the projections Turkey will complete the final stage 2050 and population growth rate and population size will be stable. Today Turkey population is 73.722.988 people. Projections show that this value will increase to 73 for men and 79 for women at the end of the final demographic transition stage of Turkey. Also researchers claim that Turkey population will be 96 million and after the size will be stable at this level.

To take advantages of demographic change and to avoid risks, will be possible with implementing accurate policies in accurate time. The study that will take demographic transition in level of regions and examine possible effects for each region, will set light to how demographic changes can help to managers while giving decisions. Also this study is important since to show regions how their future will be and to plan of regions the future by seeing where they take place in demographic models.

At second stage, population growth rate is very high so the places at second stage should be take precautions to prevent squatter housing for following years. On the other hand, countries at final steps have low population growth rate so they should rehabilitate existing housing stock or change functions according to needs of young people instead of building new housing areas. Also in education system, for first stage population at school ages are very high so enough number of school for needs of students is very important. To build school for the needs is the first priority while making policies for these areas. But for final stage, students number do not increase reverse it, the number of students decrease. So building new school areas is not logical or efficient policy for places at final steps. Instead of increasing number of school increasing the quality of existing school buildings is more efficient. Also increasing the quality of equipment, teachers etc... can be the other policies for the final stage.

According to researches, changes about population are not related with politics which were applied for changing the population growth rate. Between the years 1923-1965 population politics are about for increasing the population growth rate on the other hand after the years of 1965 population politics are about for decreasing the population growth rate. Both politics for increasing the population growth rate and decreasing the population growth rate were unsuccessful. Until now population is always seen as dependent variable but population should be seen as independent variable instead of dependent variable.

Two alternatives can be mentioned about population politics. First one is to reverse or decelerate unwanted demographic changes. Second one is to accept inevitable consequences of demographic transition theory and making politics according to this inevitable consequences. Due to all mentioned the previous paragraph, the second politics option is more logical. So the question should be shifted from “ which demographic structure will be applied for regions or cities? ” to “ which politics will be applied for existing demographic structure? ” Thus this thesis study focused on it. In this way, this thesis study expose the differentiated regions of Turkey in terms of demographic transition theory to make right decisions for right places according to their demographic structures.

The consequences of this thesis study will help politica makers via showing different regions of Turkey in terms of demographic transiton theory. Defining the regions at different stages means that defining the different demographic characteristics of the regions existing situations and future situations. So every region has unique properties, it shoul not be forgotten and different characteristics of the regions should be considered while taking decisions.

1. GİRİŞ

Şimdiye kadar hep hızla artan genç nüfus sorunlarıyla uğraşmak zorunda olan Türkiye'nin demografik geçiş sürecinin sonlarında artık sorunu eskisi gibi hızlı artmayan ve giderek yaşlanan bir nüfusun yarattığı sorunlardır. Artık bu sorunlar dikkate alınarak çözümler üretilmelidir. Çünkü geçmişin çözümleri geleceğin sorunlarına cevap verememektedir (Behar ve diğ., 1999).

Bütününde giderek yaşlanan bir nüfusa sahip olan ve demografik geçiş sürecinin sonlarında olduğu tespit edilen Türkiye, içinde farklı geçiş aşamalarına sahip bölgeleri barındırmaktadır. Bu her bir farklı bölgenin kendine has demografik özellikleri vardır. Politika belirleyicilerinin bu toplumun birbirinden farklı demografik değişkenleri içeren bölgelerini dikkate alarak orta ve kısa vadeli politikalarını bu değişimlere göre her bir bölge için özel olarak saptamaları gerekmektedir. Tezin analiz bölümünde Türkiye'nin 2000 yılı verilerine göre demografik geçişin 4 aşamasına da rastlanmıştır. Batı kesimlerinin son aşamada olduğu tespit edilirken doğu kesimlerinin ilk ve ikinci aşamalarda, iç kesimlerinin ise üçüncü aşamada oldukları tespit edilmiştir. 2010 yılı verilerine göre ise Türkiye genelinin artık son aşamaya geçtiği, doğu kesimlerinde ilk aşamada olan çoğu ilin 2. aşamaya, 2. aşamada olanların 3. aşamaya geçtikleri bulunmuştur. Demografik geçişin farklı aşamalarında olan bu bölgelerin farklı problemleri vardır. Örneğin eğitim sistemi için, ilk aşamada olan bir bölgede doğum oranı oldukça yüksektir dolayısıyla ilköğretim çağındaki nüfus yüksektir, bu nedenle bu bölge için asıl sorun okul, ekipman ve eğitimci eksikliği olacaktır. Eğitim stratejileri bu açığı kapatmaya yönelik olmalıdır. Öte yandan, son geçiş aşamasında olan bir bölgede her yıl doğan çocuk sayısı aşağı yukarı sabit kalacaktır. Dolayısıyla ilköğretimdeki sorun artık bir sayı sorunu olmaktan çıkacaktır. Bundan sonra ilköğretimde yaşanacak asıl sorun eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve bölgesel dağılımın eşitlenmesi olacaktır. Artık burada sorun nicelik değil niteliktir. İlköğretim okullarının nerelerde inşa

edileceği, öğretmenlerin düzeyleriyle araç-gereçlerin kalitesinin yükseltilmesi ele alınacak öncelikler olmalıdır.

Türkiye’deki mevcut illerin birbirleri ile aynı demografik özellikleri taşımadığı gerçeği kabul edilmelidir. Örneğın demografik değışkenler bazı kent ve yöreler çöküş içine girdiklerini göstermektedir. Bu bölgelerde alışlagelmiş büyümenin planlanması yerine küçölmenin planlanması doğru bir strateji olacaktır. Bu durum hep büyümeyi planlayan Türkiye için yeni bir sorun alanıdır. Dolayısı ile her bir bölgenin geçirdiği ve geçireceği demografik değışimin şehir ve bölge planlama disiplinine olan etkilerinin değeriendirilmesi gerekmektedir.

1.1 Tezin Amacı ve Kapsamı

Türkiye'nin Bölgelerarası Farklılıklarına Demografik Geçiş Kuramı Çerçevesinden Bir Bakış konulu bu tez çalışmasının amacı; Demografik geçiş sürecinin Türkiye’de bölgelerarasında farklılaştığına ulaşarak, bu farklı bölgeler için şehir ve bölge planlama disiplinde oluşturacağı fırsatları ve riskleri belirlemektir.

Bu çalışma bölgelerin nüfus olarak,demografik modellerin neresinde olduklarını görerek bu doğrultuda geleceği planlamaları açısından önemlidir. Ayrıca Türkiye’de yaşanacak olan demografik değışimlerin genel ve bölgeler düzeyinde yöneticilere ,karar verme aşamasında nasıl yardımcı olabileceğine ışık tutacaktır.

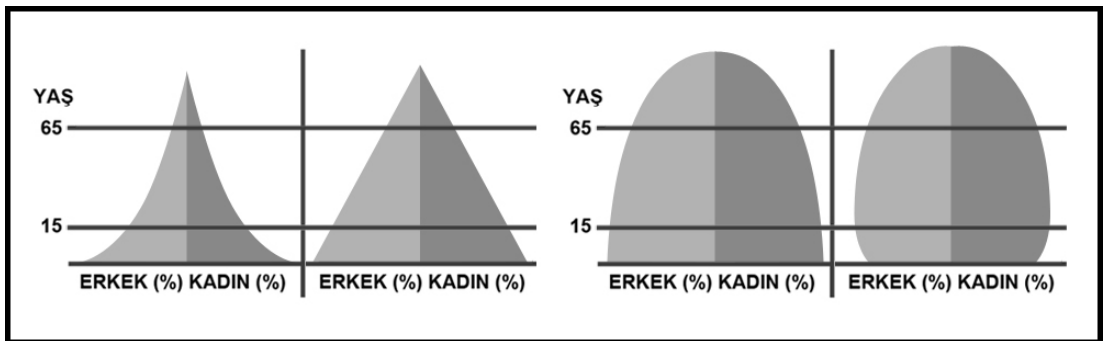
Şekil 1.1 : Türkiye’nin illeri, Arc Gis programından uyarlanmıştır.

Çalışma şekil 1.1'deki Türkiye'nin 81 ilini kapsamaktadır. TÜİK resmi sitesinden illerin 2000 ve 2010 yılı nüfuslarına ulaşarak bu veriler çalışmanın temelini oluşturan analizlerde kullanılmıştır.

1.2 Tezin Yöntemi

Çalışmada öncelikle Türkiye'nin 81 ilinin 2000 ve 2010 yıllarına ait nüfus verilerine TÜİK resmi sitesinden ulaşılmıştır. İllerin temel demografik değişkenleri olan yaş ve cinsiyet dağılımları –nüfus piramitleri- , doğal nüfus artış hızları ,medyan yaş ,doğum ve ölüm hızları, bağımlılık oranları göz önüne alınarak illerin demografik geçiş aşamaları saptanmıştır. 2000 yılı ve 2010 yılı nüfus verileri kullanılarak illerin nüfus piramitleri oluşturulmuştur. Ayrıca yine bu verilerden faydalanılarak illerin doğal nüfus artış hızları, medyan yaş, doğum ve ölüm hızları, genç, yaşlı ve toplam bağımlılık oranları hesaplanmıştır.

Warren S. Thompson (1929) demografik geçişin aşamalarına ait nüfus piramitlerini Şekil 1.2'de görüldüğü gibi belirlemiştir. İlk olarak Şekil 1.2'deki nüfus piramit biçimleri referans alınarak illerin demografik geçiş aşamaları belirlenmiştir. Bunun yanında doğal nüfus artış hızlarına göre de aşamalar gruplandırılmıştır. İlk aşamada doğal nüfus artış hızı %1 den daha az düzeyde yani düşük düzeyde, ikinci aşama için %2 ila %4 arasında ,son aşamada %1 civarı ya da daha az olarak saptanmıştır. Üçüncü aşamanın temel belirleyicisinin doğum oranındaki düşüşler olduğu belirtilmiştir (Yüceşahin, 2011).

Şekil 1.2 : Demografik geçiş süreci aşamalarının nüfus piramitleri(Thompson, 1929).

Bu çalışmada, aşama belirlemede ilk olarak piramitlere sonrasında doğal nüfus artış hızlarına bakıldıktan sonra üçüncü olarak bağımlılık oranlarına bakılmıştır. Bouge D. J. (1969) yüksek genç bağımlılık oranının yani yüksek genç nüfusun ilk aşamayı ifade ettiğini, yüksek yaşlı bağımlılık oranının yani yüksek yaşlı nüfusun son aşamayı ifade ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Thompson (1929) yüksek doğum hızları ve yüksek ölüm hızlarının ilk aşamayı, yüksek doğum hızının yanında düşmeye başlayan ölüm hızının ikinci aşamayı, düşen doğurganlık hızı ve düşük ölüm hızının üçüncü aşamayı, düşük doğurganlık hızı ve daha yüksek bağımlılık oranının son aşamayı gösterdiğini bildirmiştir. Literatürde belirtilen bu değişkenler göz önüne alınarak illerin geçiş aşamaları belirlenmiştir.

İllerin aşamaları belirlendikten sonra veri girişi Arc GIS programı kullanılarak yapılmıştır ve haritalama yapılmıştır. Böylelikle farklılaşan bölgeler tespit edilmiştir. Son olarakta bölgelerin demografik özellikleri demografik değişkenler aracılığı ile saptanmıştır. Farklılaşan bölgeler için oluşabilecek fırsatlar ve riskler ,çözüm önerileri ile birlikte irdelenecektir.

Çalışmanın sonuçları; Yöneticilere doğru yerlere doğru politika belirlemelerinde yardımcı olacaktır. Ayrıca Türkiye genelinin aynı demografik özelliklere sahip olmadığı ispatlanarak, her bölge için aynı strateji geliştirilmesinin yanlış olduğunu gösterilecektir.

1.3 Hipotez

Çalışmanın 2 adet araştırma sorusu bulunmaktadır. Bunlar;

Araştırma Sorusu 1: Bütününde demografik geçişin son aşamasında olan Türkiye'nin demografik geçiş sürecinde birbirinden farklı aşamalara sahip bölgeleri var mıdır?

Araştırma Sorusu 2: Farklı geçiş aşamalarındaki bölgelerin farklı problemleri ve farklı avantajları var mıdır?

Bu araştırma sorularının hedeflediği sonuçlara ulaşabilmek için hipotezler belirlenmiştir. Bu hipotezler aşağıdaki gibidir;

H1: Bölgeleri arasında belirgin farklar gösteren Türkiye ,Demografik Geçiş Sürecinde de homojen bir yapı izlemeyecektir.

H2: Farklı geçiş aşamalarına sahip ülkelerin yada bölgelerin farklı problemleri ve fırsatları vardır.

1.4 Tezin Kurgusu ve İçeriği

Çalışmanın giriş kısmında; amaç, kapsam ve içerik açıklandıktan sonra hipotez sunularak konu gözden geçirilecektir. Tezin kavramsal çerçevesini oluşturan ikinci bölümde; demografik geçiş teorisinin ne olduğu, ilk ortaya çıkışı ve öncüleri, temel kavramları ve göstergeleri, fırsat penceresi ve demografik yk ve demografik geçiş sürecinin aşamaları bu çalışmadan önceki literatürden yola çıkılarak açıklanacak ve İkinici bölüme geçilecektir. Bu bölümde, Dünya nüfusunun tarihsel gelişimi ve Dünya’da demografik geçiş süreci ele alınacaktır.

nc bölümde Türkiye’nin demografik değişimi, nüfusun temel özelliklerindeki değişimler ve sosyo-ekonomik yapısındaki değişimler ile birlikte irdelenecektir. Türkiye’nin demografik geçiş sürecinin aşamalarını ele alan dördüncü bölümde, ilk aşama olan 1923-1955 dönemi, ikinci aşama olan 1955-1985 dönemi, üçüncü aşama olan 1985-2000 dönemi, dördüncü aşama olan 2000-2050 dönemi, dönemlere ait özellikler verilerek açıklanacaktır.

Tezin analiz kısmını oluşturan beşinci bölümde; 2000 ve 2010 yılları için TÜİK nüfus verilerinden faydalanılarak her il için nüfus piramitleri oluşturulacaktır. Ayrıca Türkiye’nin demografik geçişte farklılaşan bölgeleri haritalandırılacak ve bu farklı bölgelerin demografik özellikleri verilecektir.

Son bölümde ise; Yapılan analizlerdeki sonuçlar doğrultusunda farklı aşamalardaki her bir bölge için oluşabilecek fırsatlar ve riskler tartışılacaktır. Ayrıca bu bölgeler içinde şehir planlama açısından öneriler geliştirilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Demografi

Demografi kelimesi iki Yunan kelimenin birleşmesinden meydana gelmiştir ve tam olarak insanların tanımlanması anlamına gelmektedir. Demografi kelimesi ilk olarak 1855 yılında Belçikalı istatistikçi Achille Guillard tarafından “Elements of Human Statistics or Comparative Demography” adlı kitabında kullanılmıştır.(Rowland,2003)

Rowland (2003) demografiyi kitabında literatürden referanslarla çeşitli şekillerde açıklamıştır.Bunlar;

- Demografi, insan nüfusunun incelenmesidir (McFalls 1998:4).
- Demografi, nüfus bilimidir (Weeks, 2002:4).
- Demografi, nüfus süreçlerinin ve özelliklerinin incelenmesidir.

Yine Rowland (2003)’e göre daha uzun tanımlamalar, araştırma alanının genişliğini kapsayacak şekilde yapılmıştır:

- Demografi bir popülasyonun; büyüklüğü, dağılımı, yapısı, özellikleri ve süreçleri ile ilgili bir bilimdir (Weeks 1994:25).
- Demografi; insan nüfusunun doğumların, ölümlerin ve göçün karşılıklı etkileşimleri sebebiyle geçirdiği değişimlerin incelenmesidir (Pressat 1985: 54).
- Demografi, en doğru şekilde tanımlanacak olursa, insan nüfusunun ve insan nüfusunda doğumlar, ölümler ve göçlerden kaynaklanan değişimlerin nicel olarak incelenmesidir (Ross 1982: 147).
- Demografi, nüfustaki büyüklük, mekansal dağılım ve bileşimin, bunlardaki değişimlerin ve bu değişimlerin bileşenlerinin incelenmesidir (Hauser ve Duncan 1959: 31).
- Demografi, sosyolojiye dayanan güçlü köklere, ekonomi, istatistik, coğrafya, insan ekolojisi, biyoloji, tıp ve insan genetiği ile daha zayıf ama yine önemli bağlantılara sahip olan birçok bilim dalı ile ilgili bir konudur. Genellikle

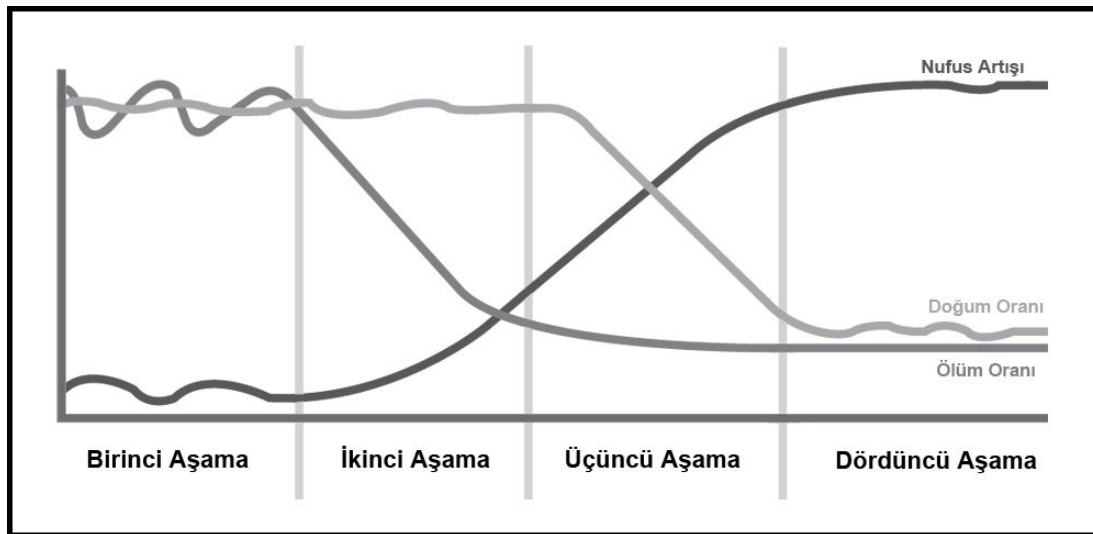
başlıbaşına ayrı bir disiplin olmaktan ziyade önemli bir alanın birçok alt bölümlerinden biri olarak ele alınmaktadır (Kir 1972: 348).

2.2 Demografik Geçiş Kuramı, İlk Ortaya Çıkışı ve Öncüleri

Demografik geçiş süreci (Demographic Transition) yüksek doğurganlık ve yüksek ölüm oranlarının hüküm sürdüğü bir durumdan, doğumların bilinçli olarak kontrol edildiği ve ölüm oranlarının düşmüş olduğu yeni bir duruma geçiş sürecine verilen genel addır (Behar v.diğ., 1999). Thompson (1929) demografik geçiş modelini şöyle açıklamıştır;

Demografik geçiş modeli; ülkelerin yüksek ölüm hızlarından ve yüksek doğum hızlarından, düşük ölüm ve doğum hızlarına ve endüstrileşme öncesinden endüstrileşmiş topluma geçişlerini açıklamak için kullanılan ve bu geçişin sonuçlarını açıklayan bir modeldir.

Rowland (1946) 'ya göre demografik geçiş; bir toplumdaki ölüm ve doğum oranlarının geçiş öncesi dönemde her ikisinin de yüksek olduğu durumdan geçiş sonrası dönemde her ikisinin de düşük olduğu duruma doğru hareketini ifade etmektedir. Bu ikisinin arasındaki ayrım, sürecin kendisi olan doğumun ölümü geçmesi sebebiyle büyük oranda ve hızlı nüfus artışının yaşanmasıdır. Şekil 2.1 'de süreç öncesi ve süreç sonrası doğum ve ölüm oranları, biri diğerinin etkisini dengelemesinden dolayı yaklaşık olarak bir denge konumundadır.

Şekil 2.1 : Demografik geçiş sürecinin aşamalarında nüfus artış hızının, doğum ve ölüm oranlarının seyri.

Demografik geçiş olarak adlandırılan sureci doğum ve ölüm oranlarının düşmesi oluşturmaktadır. Fakat bu iki oranın düşmesi eř zamanlı değildir. şekil 2.1’den de görüldüğü gibi doğum oranlarının düşmesi ile ölüm oranlarının düşmesi arasındaki sure hızlı nüfus artışının yaşandığı bir donemi ifade etmektedir.

şekil 2.1’den de görüldüğü üzere, demografik geçiş teorisi toplumların yüksek doğurganlıktan düşk doğuganlığa doğru geçişlerini ifade etmektedir. Bunada modernleşmenin sebep olduğunu söylemektedir. Düşk doğurganlık ve düşk ölümlülük düzeylerine erişen ülkeler demografik geçişini tamamlamış ülkelerdir. Bu ülkelerin doğurganlık oranları dar bir aralıkta dalgalanmaktadır.

Kentleşme, bebek ölümlerinin azalması, kadının eğitim seviyesinin yükselmesi, sosyal güvenlik sistemlerindeki gelişmeler ve kadının iş gücüne katılması gibi faktörler doğum oranlarının düşmesine sebep olmaktadır (Galor, 2010). Fakat doğum oranına göre ölümlülük düzeyi daha çabuk düşmeye başlar. Örneğin bulaşıcı hastalıkların önlenmesi bile llk düzeyinde önemli ölçüde düşse sebep olabilir.

Demografik Geçiş Modeli farklı doğurganlık ve ölümlülük oranlarına sahip, birbirinden farklılaşan nüfusların gruplandırılması ile başlamıştır (Kirk ,96). Model uzun bir donem boyunca Avrupa lkelerinin doğum ve ölüm hızlarının izlenmesi ile geliştirilmiştir.

Kuram ilk olarak İngiliz demografi literatüründe 1929 yılında Warren Thompson ve daha sonra Adolphe Landry (1934) tarafından formüle edilmiştir. Thompson nüfus artış hızının farklı oranlarda olduğu Grup A, Grup B ve Grup C olmak üzere 3 lke tipi belirlemiştir. Çalışmanın kapsadığı o yıllarda, ilk grup nüfusun azalması problemi ile karşı karşıyadır. Bu ülkelerde ölüm oranının düşk olmasına karşın, doğurganlık oranındaki hızlı düş ilk olarak nüfusun sabit kalacağını daha sonrada azalacağını göstermektedir. Batı Avrupa ve okyanus ötesi ülkeler bu kategoridedirler. B grubundaki ülkelerde hem doğum hem de ölüm oranları düşktr. Fakat lm oranları doğum oranlarından daha erken ve hızlı olarak düşmektedir. Bunun sonucunda da nüfus çok hızlı olarak büyür. Daha sonra doğum oranlarındaki düş ile nüfus sabitlenir sonrada azalır. Doğu ve Güney Avrupa lkeleri bu kategorideki ülkelerdir. C grubundaki ülkelerde ne doğum oranı ne de ölüm oranı kontrol altındadır. Japonya, Hindistan ve Rusya bu kategoridedirler. Landry de

Thompson'nın grupları gibi nüfus gelişimini ilkel, orta ve çağdaş olmak üzere 3 aşamada formüle etmiştir (Kirk, 1996).

Öncelikli olarak Warren Thompson tarafından ileri sürülen ancak daha sonra Kingsley Davis (1945 ve 1963) ve Frank Notestein (1953)'in çeşitli yaklaşımlarla geliştirdikleri demografik geçiş teorisi, 18. yüzyılın sonlarından itibaren tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş yapan gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinin demografik değişim modeli dikkate alınarak formüle edilmiştir (Yüksel, 2007).

HÜNEE (2010) Demografik geçiş teorisinin, sosyolojideki modernleşme kuramının bir türevi olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Demografik geçiş teorisi ile modernleşme kuramının arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Modernleşme okulunun öncüleri tarihin tek bir yönünün bulunduğu varsayımını yapmaktadırlar. Modernleşme okulunun öngörüsüne göre her toplum basit, ilkel bir başlangıçtan yani gelenekselden moderne doğru bir yol izleyeceklerdir. Tüm toplumların belirli bir aşamada geleneksel oldukları ve sonunda kaçınılmaz olarak modernleşecekleri varsayılmaktadır. Aynı şekilde demografik geçiş teorisi de, demografik olayların gelişiminde düzenli bir sıra, ortak bir gidişat tespit edilebileceğini ve bu yolla dünyanın başka ülkelerinde gelecekte yaşanması muhtemel demografik değişimlerin tahmin edilebileceğini savunmaktadır.

2.3 Demografik Geçiş Kuramının Temel Kavramları

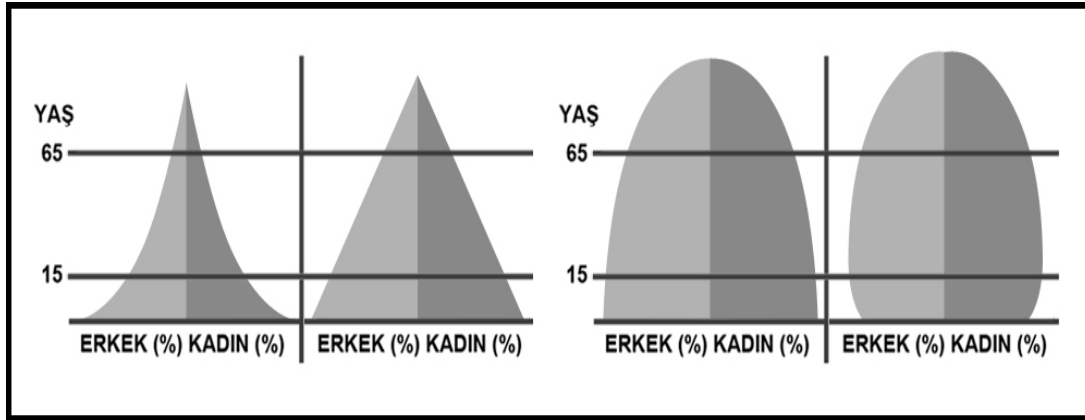
Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü (2008) çalışma içerisinde kullanılacak demografik geçişin temel kavramları olan nüfus artış hızı, çocuk bağımlılık oranı, yaşlı bağımlılık oranı, genel bağımlılık oranı, kaba doğum hızı, kaba ölüm hızı, doğuştan yaşam beklentisi, net yenilenme oranı aşağıdaki gibi tanımlamıştır;

Çizelge 2.1 : Demografik geçiş teorisinin temel kavramları (HÜNEE, 2008).

<i>Kavram</i>	<i>Tanım</i>
Nüfus artış hızı	İki dönem arasında nüfus artış hızını gösterir.
Çocuk bağımlılık oranı	Çalışma çağındaki her 100 kişi başına düşen çocuk sayısıdır.0-14 yaş grubundaki nüfusun ,15-64 yaş grubundaki nüfusa oranının yüzde olarak ifadesidir.
Yaşlı bağımlılık oranı	Çalışma çağındaki her 100 kişi başına düşen yaşlı sayısıdır.65 ve üstü yaştaki nüfusun 15-64 yaş grubundaki nüfusa oranının yüzde olarak ifadesidir.
Genel bağımlılık oranı	Çalışma çağındaki her 100 kişi başına düşen çocuk ve yaşlı sayısıdır. 0-14 ve 65 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun ,15-64 yaş grubundaki nüfusa oranının yüzde olarak ifadesidir.
Kaba doğum hızı	Bir yıl içindeki canlı doğum sayısının yıl ortası nüfusa bölünmesiyle bulunur.Genellikle 1000 nüfusa düşen doğum sayısı olarak gösterilir.
Kaba ölüm hızı	Bir yıl içinde meydana gelen ölüm sayısının yıl ortası nüfusa bölünmesi ile bulunur.Genellikle 1000 nüfusa düşen ölüm sayısı olarak gösterilir.
Doğuştan yaşam beklentisi	Yeni doğmuş bir bebeğin yaşamı boyunca mevcut yaşa özel ölümlülük hızlarına maruz kalması durumunda yaşaması beklenen ortalama yıl sayısıdır.
Net yenilenme oranı	Toplam doğurganlık oranının 2,1'e düşmesidir.Bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşlar) yaşayacağı ve belirli yaşa özel doğurganlık hızını takip edeceği varsayımı altında ortalama doğurabileceği canlı çocuk sayısıdır.

2.4 Demografik Geçiş Sürecinin Aşamaları

Dört aşamadan oluşmaktadır. 1.aşama yüksek doğum ve yüksek ölüm oranlarının hüküm sürdüğü, 2.aşama yüksek doğum ve düşük ölüm oranlarının hüküm sürdüğü, 3.aşama düşük doğum ve düşük ölüm oranlarının hüküm sürdüğü, 4.aşamada istikrarlı düşük doğum ve düşük ölüm oranlarının hüküm sürdüğü durumdur.

Şekil 2.2 : Demografik geçişin aşamalarına ait nüfus piramitleri (Thompson, 1929).

Şekil 2.2’de Thompson (1929)’un oluşturduğu demografik geçişin aşamalarına ait nüfus piramitleri vardır. Thompson (1929) nüfus piramitleri doğrultusunda aşamaların özelliklerini şu şekilde sıralamıştır;

- *ilk aşama* için yüksek doğum hızı ve yüksek ölüm hızı sebebiyle her yaş grubunda yükseldikçe süratle düşen nüfus; kısa hayat ümidi,
- *ikinci aşama* için yüksek doğum hızı fakat ölüm hızlarındaki düşüş nedeni ile orta yaşlarda daha fazla nüfus; yavaşça yükselen daha uzun hayat ümidi,
- *üçüncü aşama* için düşen doğurganlık hızı ve düşük ölüm hızı; daha fazla yaşlı nüfus,
- *son aşama* için düşük doğurganlık hızı daha yüksek bağımlılık oranı; daha uzun yaşam ümidi

Her aşamada doğal nüfus artış hızları farklılaşmaktadır. Yüceşahin (2011) doğal nüfus artış hızlarını ,ilk aşamada %1’den daha az –düşük düzey-, ikinci aşamada %2 ila %4 arasında –yüksek düzey- ,son aşamada ise %1 civarı yada daha az olarak belirtmiştir.

Aşamalara ait temel özellikleri aşağıdaki şekilde tablolatabiliriz ;

Çizelge 2.2 : Demografik geçişin aşamalarına ait temel özellikler (Montgomery, 2003).

Aşamalar	Doğum oranı	Ölüm oranı	Büyüme hızı
1.Aşama	Yüksek	Yüksek	Düşük
2.Aşama	En Yüksek Seviyede	Düşme Eğiliminde	Yüksek
3.Aşama	Yüksek Seviyede Fakat Düşme Eğiliminde	Düşme Eğiliminde	Yüksek
4.Aşama	Düşük	Düşük	Azalan

Bogue (1969) ilk aşamada yüksek genç bağımlılık oranı ve yüksek genç nüfus olduğunu, son aşamada ise yüksek yaşlı bağımlılık oranı ve yüksek yaşlı nüfus olduğunu vurgulamıştır. Aşamaların farklı özellikleri sebebiyle farklı aşamalarda olan ülkelerin farklı problemleri bulunmaktadır. İlk ve ikinci aşamada olan bir ülke genç nüfus fazlalığının meydana getirdiği problemle karşı karşıya iken ,son aşamadaki bir ülke yaşlı nüfus fazlalığının meydana getirdiği problemlerle karşı karşıyadır. Ayrıca ikinci aşamada nüfusun hızlı artışı problem iken, son aşamda tam tersine nüfus artış hızı önemli ölçüde azalmıştır (Behar v.diğ.,1999).

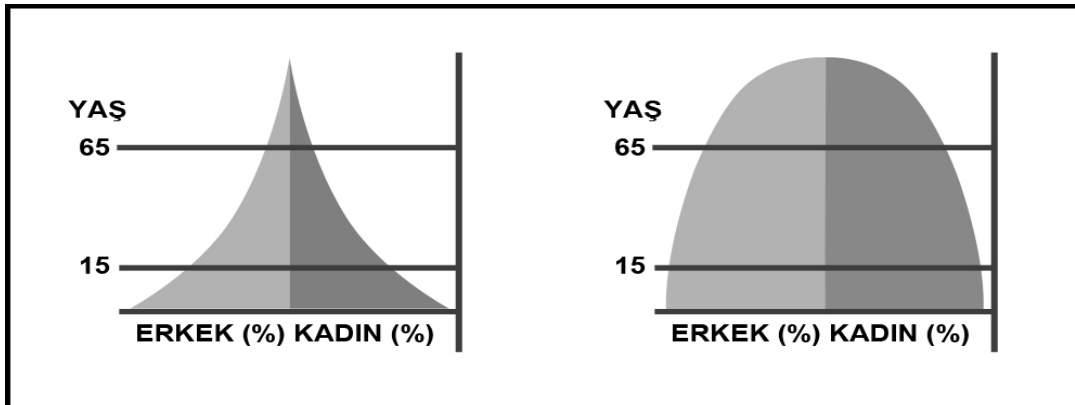
Çizelge 2.3 : Demografik geçişin aşamalarına ait toplumsal özellikler.

Aşamalar	Toplumsal Özellikler
1	Geleneksel toplumların sosyo-iktisadî şartlarının hüküm sürmesi; salgın hastalıklar, savaşlar sanayileşme yok
2	Sağlık ve teknolojik ilerlemelerin başlaması, beslenme şartlarının iyileşmesi, kırsal bölgelerden kente göçün başlaması Sanayileşmeye geçiş
3	İktisadî birim olarak çekirdek ailenin geniş akraba grubunun yerini alması; “küçük aile” yapısının sosyoiktisadî açıdan modernleşmiş yüksek zümreden yayılmaya başlaması Sanayileşme
4	Kadının çalışma hayatında yerinin artması, iktisadî birim olarak ferdin ortaya çıkması, eğitim süresinin artması ve evlenme yaşının yüklenmesi Tam sanayileşme

Çizelge 2.3'ten de görüldüğü gibi her aşamanın kendine has özellikleri vardır.

2.5 Demografik Fırsat Penceresi ve Demografik Yük

Demografik geçişin ilk evresi (Şekil 2.3) -genç bağımlılık oranının yüksek olduğu evre demografik burden yani yük- olarak adlandırılmaktadır. Bu evrede çalışabilir yaştaki nüfus az fakat bunlara bağımlı nüfus çok fazladır. 3.evre (Şekil 2.3) çalışan nüfusun yüksek olduğu ve bağımlılık oranının düştüğü evre demografik gift olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir deyişle ,nüfus yaş piramidinin alttan ve üstten daraldığı ,çalışma çağındaki Demografik gift büyüme potansiyelini yansıtır ve anlaşılabilirliği sosyal,ekonomik ve politik çevreye bağlıdır.Türkiye demografik gift evresine 1970'lerde girmiştir (Behar v.diğ.,1999).

Şekil 2.3 : Demografik geçişin ilk aşaması ve üçüncü aşaması (Thompson, 1929).

Çalışma hayatında çalışan nüfusun yaşlanması nedeni ile sosyal güvenlik açıkları oluşmaktadır. Ekonomik büyüme, verimlilik ve girişimcilik gerilemektedir. Bu nedenle, tasarruf azalması olduğu gibi sosyal harcamalar artmaktadır. Fırsat penceresi demografik geçiş aşamasında bir kez ortaya çıkmaktadır. Yukarıda belirtilen olumsuzluklar fırsat penceresinin değerlendirilmesi ile genç nüfus eğitilerek yüksek katma değer getiren işlerde çalıştırılarak, sosyal güvende büyük birikim sağlayarak önlenir (Yüksel, 2007).

3. DÜNYA GENELİNDE YAŞANAN DEMOGRAFİK DEĞİŞİMLER

3.1 Dünya Nüfusuna Genel Bir Bakış

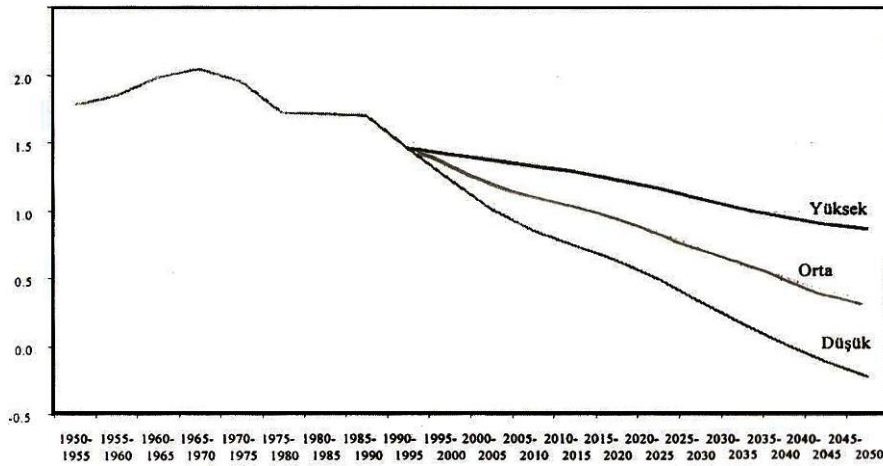
Dünyada bir çok ülkede demografik geçiş süreci yaşanmaktadır. 1900 yılından önceki süreçte bütün ülkelerde nüfus büyüme hızı yavaş seyretmiş, nüfus oranı büyük oranda sabit kalmış ve insanların ortalama ömürleri 65 yaşın altında gerçekleşmiştir. Bu durum yirminci yüzyılın ilk yarısında değişmeye başlamış, doğuştan yaşam beklentisinin artması nüfus artışını hızlandırmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ise başka bir geçiş süreci yaşanmıştır. Birçok ülkede doğum oranı önemli ölçüde düşmüş, bu durum nüfus büyümesinin yavaşlamasına ve yaşlı nüfusun artmasına neden olmuştur (Erdönmez ,2007). Çizelge 3.1 tahmini olarak 0 yılından 2200 yılına kadar Dünya nüfusunun gelişimini göstermektedir.

Çizelge 3.1 : Dünya nüfusunun tarihsel gelişimi (Birleşmiş Milletler).

Yıllar	Toplam Nüfus (Milyar)
0	0.30
1000	0.31
1250	0.40
1500	0.50
1750	0.79
1800	0.98
1850	1.26
1900	1.65
1950	2.52
1960	3.02
1970	3.70
1980	4.44
1990	5.27
2000	6.06
2010	6.79
2020	7.50
2030	8.11
2040	8.58
2050	8.91
2100	9.46
2200	10 ve sabit

1900'lerden önce, dünyada nüfus artışı yavaş, nüfusun yaş yapısı büyük ölçüde sabit, 65 yaştan daha uzun yaşayan kişi sayısı da düşük bulunmaktaydı. Sözü edilen bu durumlar yaşam beklentisinin uzamasıyla, XX. yüzyılın ilk yarısında değişmeye başlamıştır. XX. yüzyılın ikinci yarısı ise bu geçiş sürecinde ikinci bir aşamanın başlangıcı olmuştur. Doğurganlık oranlarının neredeyse yarı yarıya düşmesiyle nüfus artışı yavaşlamış, genç nüfusun toplam nüfusa oranı azalmış ve dolayısıyla yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı artmıştır. Sanayi Devrimi öncesi olarak kabul edilen 1750'lerde ise, dünya nüfusunun yaklaşık 728 milyon olduğu belirtilmektedir. 1970'de dünya nüfusunda yaşanan en hızlı artış ile dünya nüfusu yaklaşık 3,7 milyarı bulmuş, 2000 yılında ise yaklaşık 6,06 milyar kişiye ulaşmıştır. Günümüzde ise dünya nüfusunun yaklaşık 6,79 milyar civarında olduğu tahmin edilmektedir (Birleşmiş Milletler).

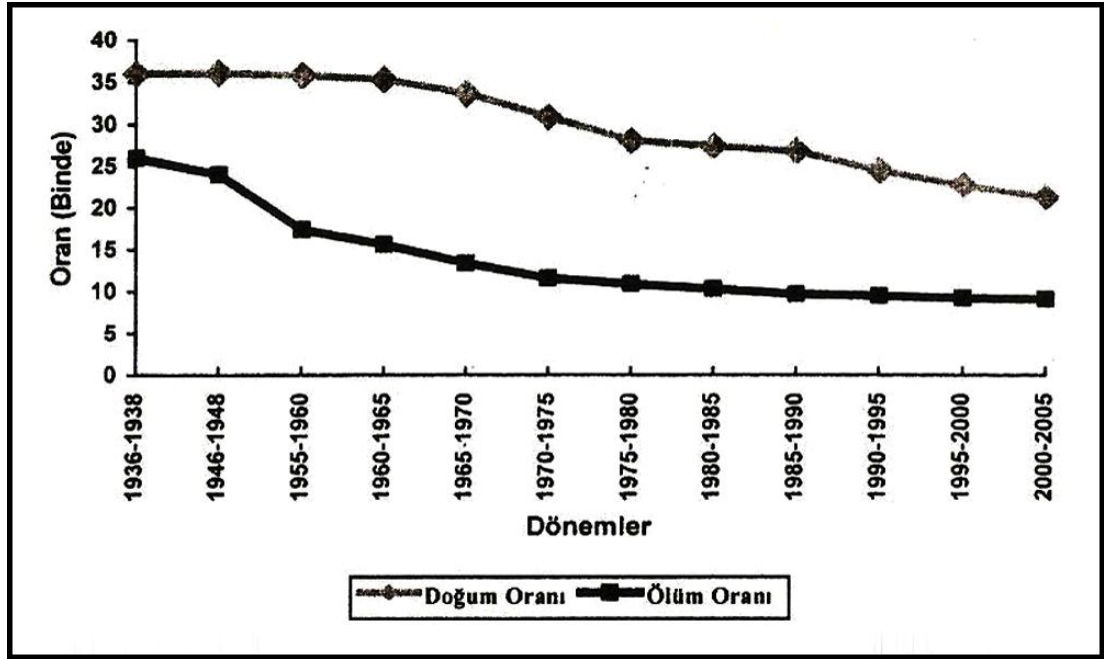
Birleşmiş Milletlerin verilerine göre, 20.yyda, Dünya nüfus artış hızı 1965-1970 arası en yüksek düzeyine ulaştıktan sonra yavaşlamaya başlamıştır. Şekil 3.1, Dünya nüfusunun 1950-2050 tarihleri arasındaki artış hızını yüksek, orta, düşük ölçekteki projeksiyonlarada dayanarak göstermektedir. Projeksiyonlar, her 3 ölçektede ilerde doğurganlık oranının sürekli olarak düşeceğini ve bütün ülkelerin yaşlanma sorunu ile karşı karşıya kalacağını ip uçlarını vermektedir.

Şekil 3.1 : 1950–2050 yılları arasında Dünya nüfusunun artış hızı (Birleşmiş Milletler).

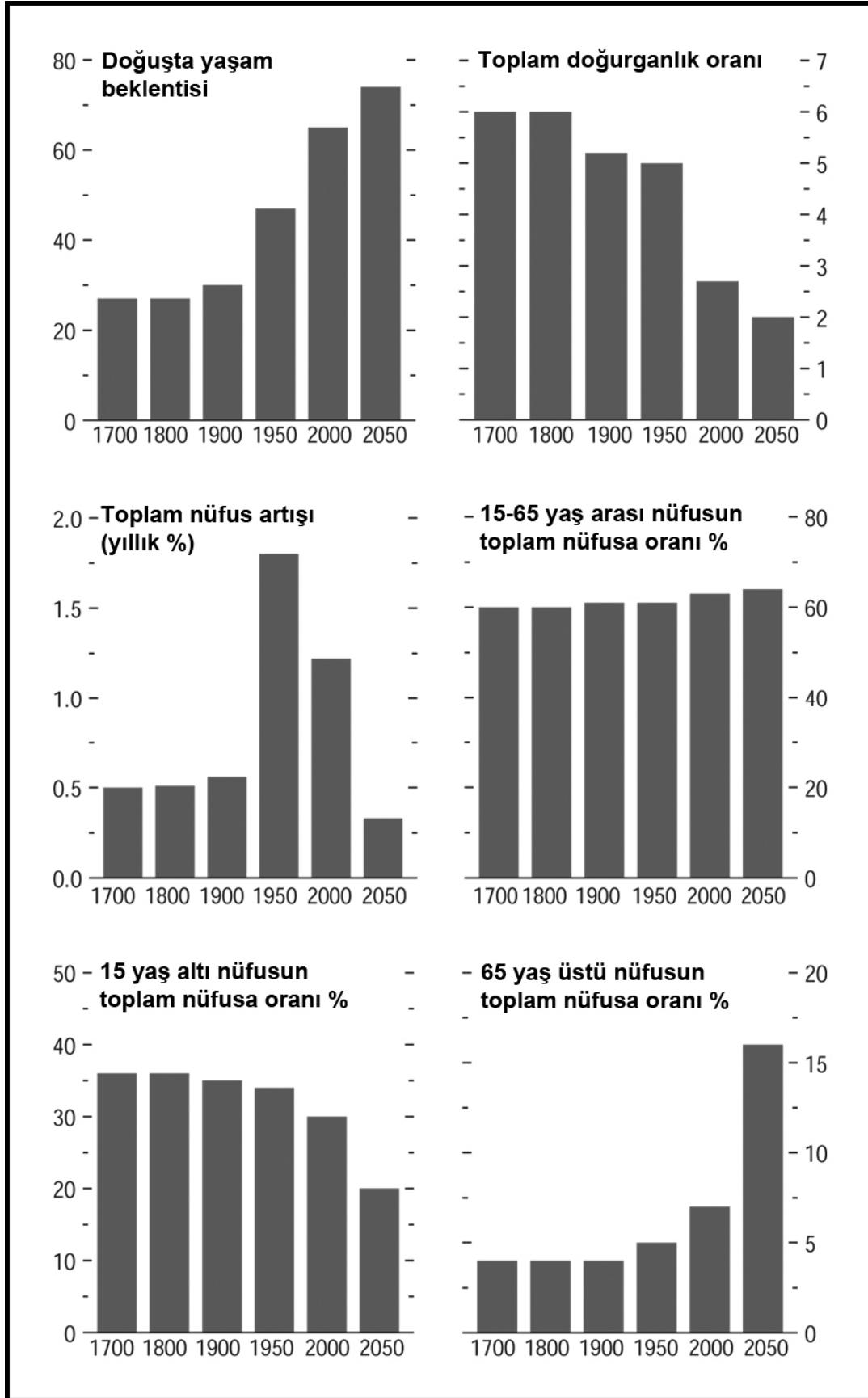
Şekil 3.2, Dünya nüfusu için 1936-2005 tarihleri arasındaki doğum ve ölüm oranlarını göstermektedir. Demografik Geçiş Kuramının temel savı olan yüksek doğurganlık ve ölüm oranlarından, düşük doğurganlık ve ölüm oranına olan geçiş çok net olarak görülmektedir. Gelişmekte ve gelişmiş ülkelerde demografik geçiş

sürecinin deneyimlenme hızı farklıdır. Gelişmiş ülkeler bu süreci uzun zaman dilimlerine yaymışken, Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler bu süreci 50 ila 100 yıla sığdırmışlardır.

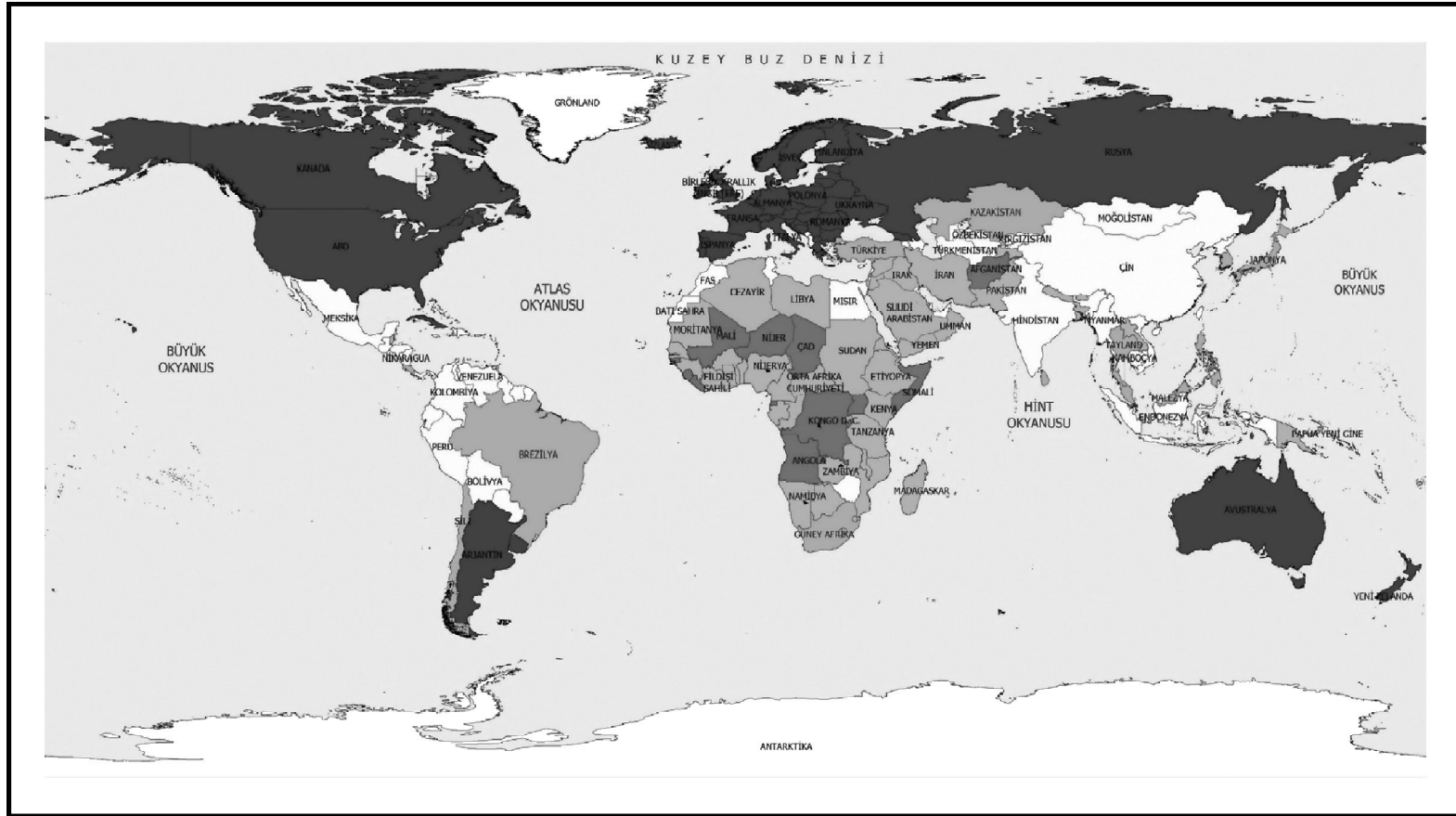
Şekil 3.2 : Dünya nüfusunun doğum ve ölüm oranları (Birleşmiş Milletler).

Şekil 3.3, Dünya genelindeki temel demografik değişkenlerin 1700 - 2050 yılları arasındaki değişimini özetlemektedir. Doğuşta yaşam beklentisi 1900 yılından itibaren ciddi ölçüde artmıştır ve 2050 yılında da artmaya devam edeceği öngörülmüştür. Toplam doğurganlık oranında 1950 yılı itibarı ile ciddi düşüşler yaşanmıştır ve bu düşüşün devam edeceği tahmin edilmektedir. 1950 yılına kadar artan toplam nüfus artış hızı 1950 yılından sonra azalma eğilimi göstermiştir ve azalmaya 2050 yılındada devam edeceği tahmin edilmiştir. 15 yaş altı nüfusun toplam nüfusa oranı giderek azalırken, 65 yaş üstü nüfusunun toplam nüfusa oranı artmakta bunun yanında 15-65 yaş arası nüfusun payı neredeyse durağan kalmıştır.

Şekil 3.3 : Dünya nüfusunun temel demografik değişkenlerindeki değişimler, (Lee, 2003).

Yüceşahin (2011) küresel demografik değişim sürecini ülkeler düzeyinde ayrıntılı olarak incelemiştir. Ülkelerin kaba doğum hızları, kaba ölüm hızları ve doğal nüfus artışları değerlerine göre, ülkeleri demografik dönüşüm sürecinde edindikleri konumları açıklayacak biçimde gruplandırmıştır. Doğurganlık geçişine 19. Yüzyılın ikinci yarısı ile 1935 yılı arasında girenleri '*Öncüler*'; 1945 ile 1966 yılları arasındakileri '*Yakın takipçiler*'; 1968 ile 1980 arasındakileri '*Arkadan gelenler*'; 1980 ile 2005 arasındakileri '*Geç kalanlar*' ve doğurganlık geçişine girişlerinin henüz esaslı olarak başlamadığı tespit edilen veya önümüzdeki 10-15 yıl içerisinde başlaması beklenenleri de '*Direneler*' adı altında gruplandırmıştır. Buna göre, 177 adet ülkeden 44'ünü '*Öncüler*', 25'ini '*Yakın takipçiler*', 44'ünü '*Arkadan gelenler*', 51'ini '*Geç kalanlar*' ve 13'ünde '*Direneler*' grubunda olduğunu saptamıştır. Şekil 3.4, doğurganlık geçişinin ülkeler düzeyindeki küresel örüntüsünü göstermektedir. Koyudan açığa doğru renkler sırasıyla '*Öncüler*' i, '*Yakın takipçiler*'i, '*Arkadan gelenler*'i, '*Geç kalanlar*'ı ve '*Direneler*'i temsil etmektedir. Çizelge 3.2'de ülkelerin doğurganlık geçişine giriş yıllarına göre listesi ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Şekil 3.4 : Dünyada doğurganlık geçişinin düzeyinde örüntüsü

Çizelge 3.2 : Ülkelerin doğurganlık geçişine giriş yılları

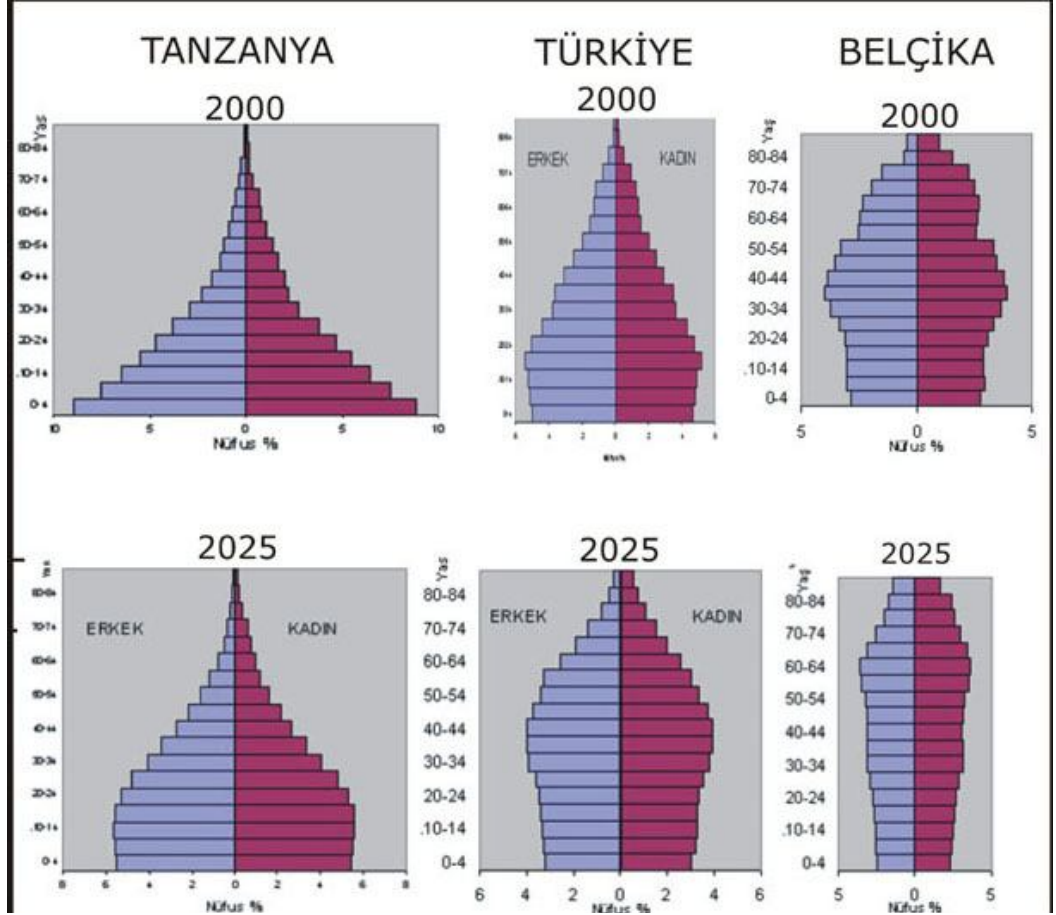
Ülke	Kıta	DGGY	Ülke	Kıta	DGGY	Ülke	Kıta	DGGY	Ülke	Kıta	DGGY	Ülke	Kıta	DGGY
ÖNCÜLER			Öncüler (devamı)			Arkadan gelenler (devamı)			Geç kalanlar (devamı)			DİRENENLER		
Fransa	Avrupa	1827	Gürcistan	Asya	1935	Samoa Adaları	Asya-Oky.	1970	Solomon Adaları	Asya-Oky.	1984	Afganistan	Asya	2008
Belçika	Avrupa	1881	Makedonya	Avrupa	1935	Saint (St.) Lucia	G. Amerika	1970	İran	Asya	1985	Mali	Afrika	2008
Lüksemburg	Avrupa	1881	YAKIN TAKİPÇİLER			Surinam	G. Amerika	1970	Lesotho	Afrika	1985	Nijer	Afrika	2008
Estonya	Avrupa	1885	Japonya	Asya	1945	Venezuela	G. Amerika	1970	Libya	Afrika	1985	Angola	Afrika	2010
İsviçre	Avrupa	1887	Porto Riko	K. Amerika	1950	Ekvador	G. Amerika	1971	Sao Tome ve Principe	Afrika	1985	Somali	Afrika	2010
Almanya	Avrupa	1888	İsrail	Asya	1955	Jamaika	K. Amerika	1971	Sudan	Afrika	1985	Uganda	Afrika	2012
ABD	K. Amerika	1890	Reunion	Afrika	1955	Peru	G. Amerika	1971	Suriye	Asya	1985	Çad	Afrika	2015
Kanada	K. Amerika	1890	Singapur	Asya	1959	Tunus	Afrika	1971	Suudi Arabistan	Asya	1985	Liberya	Afrika	2018
Letonya	Avrupa	1890	Fiji Adaları	Asya	1960	El Salvador	K. Amerika	1972	Zambiya	Afrika	1985	Burundi	Afrika	2020
Avustralya	Avustralya	1891	Martinik	K. Amerika	1960	Endonezya	Asya	1972	Cape Verde	Afrika	1986	Ekvator Ginesi	Afrika	2020
Birleşik Krallık	Avrupa	1893	Güney Kore	Asya	1962	Kamboçya	Asya	1972	Swaziland	Afrika	1987	Gine-Bissau	Afrika	2020
Hollanda	Avrupa	1897	Sri Lanka	Asya	1962	Kuzey Kore	Asya	1972	Nepal	Asya	1988	Demokratik Kongo Cum.	Afrika	2020
Danimarka	Avrupa	1898	Tonga	Asya-Oky.	1962	Bahreyn	Asya	1973	Eritre	Afrika	1989	Sierra Leone	Afrika	2020
Macaristan	Avrupa	1900	Türkiye	Asya	1962	Hindistan	Asya	1973	Gana	Afrika	1990			
Yeni Zelanda	Avustralya	1900	Filipinler	Asya	1963	Haiti	K. Amerika	1974	Namibya	Afrika	1990			
İsveç	Avrupa	1902	Kosta Rika	K. Amerika	1963	Meksika	K. Amerika	1974	Ruanda	Afrika	1990			
İzlanda	Avrupa	1903	Morityus	Afrika	1963	Nikaragua	K. Amerika	1974	Senegal	Afrika	1990			
Norveç	Avrupa	1903	Brunei	Asya	1965	Batı Sahra	Afrika	1975	Tanzanya	Afrika	1990			
Çek Cumhuriyeti	Avrupa	1905	Güney Afrika Cumhuriyeti	Afrika	1965	Birleşik Arap Emirli.	Asya	1975	Togo	Afrika	1990			
Romanya	Avrupa	1905	Kazakistan	Asya	1965	Fas	Afrika	1975	Oman	Asya	1990			
Slovakya	Avrupa	1905	Malezya	Asya	1965	Kuveyt	Asya	1975	Yemen	Asya	1990			
Slovenya	Avrupa	1905	St. Vincent ve Grenadines	K. Amerika	1965	Özbekistan	Asya	1975	Fildiği Sahilleri	Afrika	1991			
Avusturya	Avrupa	1907	Vanuatu	Asya-Oky.	1965	Türkmenistan	Asya	1975	Gambia	Afrika	1991			
Bosna Hersek	Avrupa	1908	Barbados	K. Amerika	1966	Vietnam	Asya	1975	Komor Adaları	Afrika	1991			
Hırvatistan	Avrupa	1908	Brezilya	G. Amerika	1966	Myanmar	Asya	1976	Pakistan	Asya	1991			
Litvanya	Avrupa	1910	Şili	G. Amerika	1966	Zimbabve	Afrika	1976	Laos	Asya	1992			
Polonya	Avrupa	1910	Tayland	Asya	1966	Honduras	K. Amerika	1977	Kamerun	Afrika	1993			
Ukrayna	Avrupa	1910	Trinidad ve Tobago	K. Amerika	1966	Bolivya	G. Amerika	1978	Madagaskar	Afrika	1994			
Finlandiya	Avrupa	1912	ARKADAN GELENLER			Guatemala	K. Amerika	1978	Butan	Asya	1995			
İtalya	Avrupa	1913	Arnavutluk	Avrupa	1968	Katar	Asya	1978	Cibuti	Afrika	1995			
Yunanistan	Avrupa	1913	Bahama Adaları	K. Amerika	1968	Moğolistan	Asya	1978	Malavi	Afrika	1995			
Bulgaristan	Avrupa	1915	Dominik Cumhuriyeti	K. Amerika	1968	GEÇ KALANLAR			Mozambik	Afrika	1995			
Sirbistan	Avrupa	1915	Ermenistan	Asya	1968	Irak	Asya	1980	Gabon	Afrika	1996			
Portekiz	Avrupa	1916	Kolombiya	G. Amerika	1968	Mikronezya	Asya	1980	Orta Afrika Cum.	Afrika	1997			
Arjantin	G. Amerika	1920	Mısır	Afrika	1968	Tacikistan	Asya	1980	Benin	Afrika	1998			
Belarus	Avrupa	1920	Azerbaycan	Asya	1969	Ürdün	Asya	1980	Gine	Afrika	1998			
İspanya	Avrupa	1920	Çin	Asya	1969	Bangladeş	Asya	1981	Moritanya	Afrika	1998			
Küba	K. Amerika	1920	Paraguay	G. Amerika	1969	Papua Yeni Gine	Asya-Oky.	1981	Burkina Faso	Afrika	2000			
Uruguay	G. Amerika	1920	Guyana	G. Amerika	1970	Belize	K. Amerika	1982	Nijerya	Afrika	2000			
İrlanda	Avrupa	1922	Kırgızistan	Asya	1970	Cezayir	Afrika	1982	Etiyopya	Afrika	2001			
Rusya	Asya	1925	Lübnan	Asya	1970	Botsvana	Afrika	1984	Kongo	Afrika	2005			
Moldova	Avrupa	1925	Panama	K. Amerika	1970	Kenya	Afrika	1984						

Çalışmanın sonucunda aşağıdaki bulguları saptamıştır;

- “Öncüler”in DNAH’larının geldiği bu son nokta onları nüfus artışının tamamen durduğu bir evreye çok yaklaştırmıştır.
- Demografik dönüşüm sürecini yaşayarak sürecin orta ya da ileri aşamalarına erişen ülke gruplarında 2005-2010 döneminde DNAH’ların çarpıcı bir biçimde azaldığı dikkat çekmektedir: “Öncüler”de ortalama binde 1, “Yakın takipçiler”de binde 10,5, “Arkadan gelenler”de binde 14, “Geç kalanlar”da binde 22’dir. İncelenen dönemlerde tarihsel süreç içindeki zirve noktasına göre DNAH’ı hiç değişmeyen ülke grubu “Direnenler”dir (binde 27-28).
- Ülke grupları arasında doğurganlık ve ölümlülük geçişlerine giriş zamanları konusunda da önemli farklılıkların olduğu görülmektedir. Öncüler dışında, temsilen gelişmekte olan ve az gelişmiş dünyanın ülkelerinin yer aldığı diğer gruplar için “ertelenmiş bir ölümlülük ve doğurganlık geçişi” ile “ertelenmiş bir demografik dönüşüm”den bahsetmek mümkün gözükmemektedir.
- Dünya genelinde doğurganlıkta ve ölümlülükte meydana gelen esaslı azalmalar, demografik dönüşümün küresel bir süreç olarak işlediğini doğrulamaktadır. Ülke gruplarının son dönemdeki (2005-2010) doğal nüfus artış hızları dikkate alındığında Demografik Dönüşüm Kuramı’nın öngördüğü aşamalara istinaden genel olarak: “Öncüler”in 4. Aşamanın/Bitiş aşaması); “Yakın takipçiler”in 3. Aşamanın (İkinci geçiş aşaması) sonlarını; “Arkadan gelenler”in 3. Aşamanın; “Geç kalanlar”ın 2. Aşamanın (Birinci geçiş aşaması) sonlarını ve “Direnenler”in de 2.Aşamanın erken dönem karakteristiklerini yansıttıkları belirlenmektedir.
- Avrupa ülkelerinin, özellikle de Batı Avrupa ülkelerinin, demografik dönüşüm sürecine öncülük etmiş olmaları, bugün çeşitli ülkelerin halen farklı aşamalarını deneyimlemekte olduğu demografik dönüşümü Avrupa’ya özgü bir tarihsel olay durumuna getirmiştir. Genel olarak 19. ve 20.Yüzyılların başları arasında ölümlülük ve doğurganlık geçişlerinin gerçekleştiği Avrupa’nın, kuramın da öngördüğü biçimde, köklü demografik değişimleri yaşayan dünyanın ilk bölgesi olduğu bilinmektedir.

Demografik geçişin farklı aşamalarında olan ülkelerin farklı problemleri vardır.Doğu Afrikada Hint Okyanusunun kıyısında bulunan Tanzanya 2000 yılı yaş ve cinsiyet dağılımına göre demografik geçiş evresinin ilk aşamasındadır.

Tanzanya hızlı nüfus artışının meydana getireceği problemlerle mücadele etmektedir. Belçika ise 2000 yılı yaş ve cinsiyet dağılımına göre demografik geçiş evresinin son aşamasındadır ve yaşlı nüfusa yönelik problemlerle mücadele etmektedir.

Şekil 3.5 : Farklı ülkelere ait nüfus piramitleri (Demografi raporu).

3.2 Dünya’da Demografik Eğilimler

Dünya’daki genel demografik eğilimler Birleşmiş Milletler (2006) verilerine göre aşağıdaki şekilde özetlenmektedir;

- Gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızının düşük olması ve bazı ülkelerde nüfusun azalmaya devam etmesi nedeniyle 2007 ve 2050 yılları arasında 1,2 milyar seviyesinde hemen hemen aynı kalacaktır. Buna karşılık 50 daha az gelişmiş ülkenin nüfusunun iki katına çıkması beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise nüfus artışı yavaşlamakla birlikte artmaya devam edecektir. Bu

lkelerde nüfusun 2007’de 4,6 milyardan 2050 yılında 6,2 milyara yükselmesi beklenmektedir.

- Dünyada doğurancılık oranı kadın başına bugünkü 2,55 seviyesinde iken, 2050 yılında 2’nin biraz üzerinde seyretmesi beklenmektedir. Bu durum doğurancılık oranı hızında azalma olsa bile dünya nüfusunun 2050 yılına kadar artacağını göstermektedir.
- Düşük doğum oranına bağlı olarak nüfus artış hızının azalması nüfusun yaşlanmasına neden olmaktadır. Yaşlı nüfus, toplam nüfusun büyük oranını oluşturacaktır. 65 yaş ve üstü nüfusun çalışan nüfusa oranının (15-64 yaş grubu) zellikle Japonya ve Avrupa’da dramatik bir şekilde artarak 2030 yılında yüzde 40’ı, 2050 yılında yüzde 50’yi geçmesi beklenmektedir. ABD’de bu artışın daha az olacağı tahmin edilmektedir³. Gelişmekte olan ülkelerde de yaşlanma süreci başlamak üzeredir. Merkez ve Doğu Avrupa lkelerinde bu sürecin 2015 yılı civarında hızlanması beklenmektedir. Yaşlanma sürecinin aynı dönemde in’le birlikte Asya ve Latin Amerika lkelerinde de hızlanması beklenmektedir. Afrika ve Orta Doğu lkelerinde ise yaşlı nüfus artsa bile, yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı düşük kalacaktır.
- Dünyada doğurancılık düzeyi kadın başına 2,55’dir ki bu oran 1950-55 dönemindeki oranın (kadın başına 5 ocuk) yarısıdır. Küresel doğurancılık düzeyinin daha da azalarak 2,02’ye düşmesi beklenmektedir. Gelişmiş ülkelerde doğurancılık düzeyi kadın başına 1,60 çocukken, 2045-2050 döneminde hafif bir artışla 1,79’a yükselmesi öngörülmektedir. Daha az gelişmiş ülkelerde ise bu oran kadın başına 4,63 çocukken bu oranın yarıya düşmesi beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise 2,45 seviyesinde düşük seyreden kadın başına doğurancılık oranının bu yüzyılın ortasında 1,91’e düşmesi tahmin edilmektedir. Bu durumda demografik süreci gelişmiş ülkelerle benzer nitelik kazanacaktır.
- Yakın bir gelecekte bütün ülkelerde yaşlanma sürecinin başlaması beklenmektedir. Doğum oranı yüksek olan ülkeler göreli olarak geç nüfusa sahip olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerden bazılarında yüksek nüfus artış oranlarının devam edeceği tahmin edilmektedir. Afganistan, Burundi, Kongo Cumhuriyeti, Liberya, Uganda gibi ülkelerde 2005 ve 2025 yılları arasında nüfusun en az 3 kat artması beklenmektedir.

- Dünyada medyan yaşı 2005 ve 2050 yılları arasında 28 yıldan 38 yıla çıkması beklenmektedir. En yaşlı nüfusa sahip kıta olan Avrupa’da medyan yaşı yaklaşık olarak 39’dur. 2050 yılında 47 yıla ulaşması öngörülmektedir.
- Çalışan nüfus oranı gelişmiş ülkelerde düşecek ancak gelişmekte olan bir çok ülkede artacaktır. Japonya ve Avrupa ülkelerinde bu düşüş süreci çoktan başlamıştır ve hızlanacağı tahmin edilmektedir. Yapılan projeksiyonlarda Amerika’da yüksek orandaki göç ve doğum oranı nedeniyle 2025 yılına kadar hafif bir düşüşün yaşanacağı öngörülmektedir. 2025 yılından sonra ise çalışan nüfus oranının istikrara kavuşacağı tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde çalışan nüfus oranının 2015 yılına kadar artması ve bu yüksek seviyede istikrara kavuşması beklenmektedir.

Çizelge 3.3 : Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı (Birleşmiş Milletler).

	2005 Yılında Yüzde Dağılımı				2050 Yılında Yüzde Dağılımı			
	0-14	15-59	60+	80+	0-14	15-59	60+	80+
Dünya	28,3	61,4	10,3	1,3	19,8	58,3	21,8	4,4
İleri Düzeyde Gelişmiş Ülkeler	17,0	62,9	20,1	3,7	15,2	52,2	32,6	9,4
Daha Az Gelişmiş Ülkeler	30,9	61,0	8,1	0,8	20,6	59,3	20,1	3,6
Afrika	41,4	53,4	5,2	0,4	28,0	61,7	10,4	1,1
Asya	28,0	62,7	9,2	1,0	18,0	58,3	23,7	4,5
Avrupa	15,9	63,5	20,6	3,5	14,6	50,9	34,5	9,6
Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri	29,8	61,2	9,0	1,2	18,0	57,8	24,3	5,2
Kuzey Amerika	20,5	62,7	16,7	3,5	17,1	55,6	27,3	7,8

- Küresel düzeyde doğuştan yaşam beklentisi 1970-75 döneminde 58 yıl iken 2005-2010 döneminde 67’ye yükselmiştir. 2045-2050 döneminde ise 75’e ulaşması beklenmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise doğuştan yaşam beklentisinin bugünkü 77 yıl seviyesinden ,2050’de 82 yıla çıkması öngörülmektedir.

4. TÜRKİYE’NİN DEMOGRAFİK DEĞİŞİMİ

Bu bölümde açıklanacak olan demografik göstergelerdeki değişimler Türkiye’nin demografik geçiş sürecini tahlil etmemizde ve anlamamızda yardımcı olacaktır. Yapılan araştırmalara göre gelişmekte olan ülkeler kategorisinde olan Türkiye’nin günümüz itibarı ile son aşamada olduğu ve bu geçiş sürecini 2050 yılında tamamlayacağı öne sürülmektedir. Yani bu süreci Türkiye diğer gelişmekte olan ülkeler gibi yaklaşık 100 yıllık bir zamana sığdırmıştır. Gelişmiş ülkeler ise bu geçiş sürecini daha uzun bir zaman diliminde deneyimlemişlerdir.

4.1 Nüfusun Temel Özelliklerindeki Değişimler

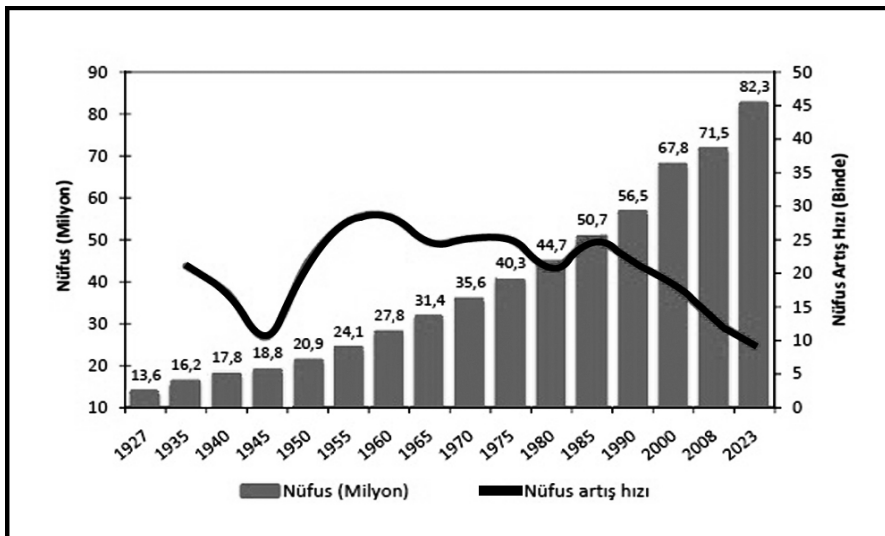
4.1.1 Nüfusun artış hızı ve büyüklüğündeki değişim

Yıkılan bir imparatorluğun ardından, geleceğe güvenle bakan bir Türkiye’nin kurulması çalışmaları için her şeyden önce mevcut nüfus miktarının, çeşitli sosyal, ekonomik ve demografik nitelikleri ile beraber bilinmesi ve nüfusun bu özellikleri dikkate alınarak ülkenin geleceğine yönelik planlamaların yapılması gerekiyordu. Bu nedenle 1926 yılında “Merkezi İstatistik Dairesi” adı ile bu günkü TÜİK kurulmuş ve hemen 1927 yılında ilk genel nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. 1927’deki nüfus sayımında Toplam nüfus 13.648.270 kişi olarak tespit edilmiştir (Hoşgör, Tansel, 2000). 2000 yılına gelindiğinde ise nüfus 67.803.927 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. 31 Aralık 2010 tarihi itibarıyla Türkiye nüfusu ise 73.722.988 kişidir (TÜİK).

Çizelge 4.1 : Türkiye'nin 1935-2000 yılları arasındaki nüfus gelişimi ve üç ana yaş grubunun toplam nüfus içindeki dağılımları (TÜİK).

Yıllar	Toplam Nüfus	0-14 Yaş Arası Nüfus(%)	15-64 Yaş Arası Nüfus (%)	65 Yaş Üstü Nüfus (%)
1935	16.158.385	41,4	54,7	3,9
1940	17.820.950	42,1	54,3	3,5
1945	18.790.174	39,5	57,1	3,3
1950	20.947.188	38,3	58,4	3,3
1955	24.064.763	39,3	57,3	3,4
1960	27.754.820	41,2	55,2	3,5
1965	31.391.421	41,9	54,1	4
1970	35.605.176	41,8	53,8	4,4
1975	40.347.719	40,6	54,8	4,6
1980	44.736.957	39,1	56,1	4,7
1985	50.664.458	37,6	58,2	4,2
1990	56.473.035	35,0	60,7	4,3
2000	67.803.927	29,8	64,5	5,7

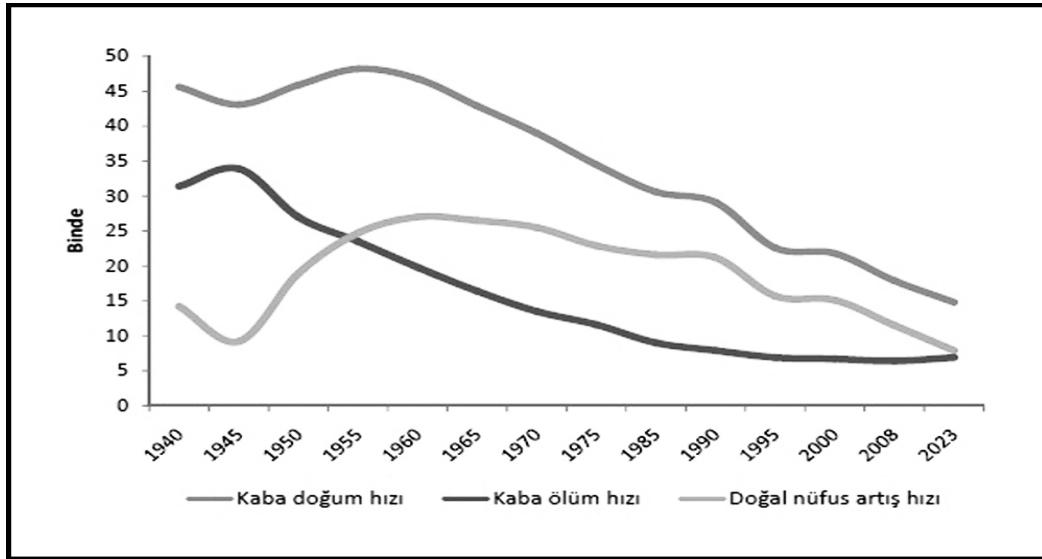
Türkiye’de nüfus artış hızı 1960’lı yıllar ile birlikte azalmaya başlayarak 1970’lerde binde 25’e ;1980’lerde binde 20’ye ;2000’lerde ise binde 15’e gerilemiştir. Türkiye’deki nüfus artış hızının 1960’lardan başlayarak sürekli olarak azalmasına karşın, nüfusun büyüklüğü sürekli olarak artarak 1990 yılında 56 milyona, yani 1960 nüfusunun iki katına ulaşmıştır (TÜİK, 2009).

Şekil 4.1 : Türkiye nüfusunun seyri ve nüfus artış hızı (HÜNEE, 2008).

4.1.2 Nüfusun kaba doğum ve ölüm hızlarındaki değişim

1940'lı yıllarda kaba doğum hızı binde 45; kaba ölüm hızı binde 31; doğal artış hızı ise bunların farkı olarak binde 14 seviyesindedir. 1955 yılında binde 48 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Kaba doğum hızı ile kaba ölüm hızı arasındaki farkın en yüksek olduğu dönemin 1960'lı yıllar olduğu görülmektedir. Şekil 4.2'de 1990'lı yıllarda binde 25 seviyesine gerileyen kaba doğum hızı ile binde 8 seviyesine gerileyen kaba ölüm hızı arasındaki farkın daha da azaldığı gözlenmektedir. 2000'li yıllarda da azalmaya devam eden kaba doğum hızının tersine kaba ölüm hızında nüfusun yaşlanmasının da etkisi ile bir yükselme görülmektedir. 2000'li yılların başında binde 6 olan kaba ölüm hızının 2023 yılında binde 7 seviyesine yükseleceği öngörülmektedir.

Şekil 4.2 : Kaba doğum, ölüm ve doğal nüfus artış hızı, (HÜNEE, 2008).

4.1.3 Doğuşta yaşam beklentisindeki değişim

Doğuşta yaşam beklentisi, Türkiye'de genel olarak sürekli olarak artma eğilimindedir. Şekil 4.3'den de görüldüğü üzere, 1940'lı yıllarda erkek nüfus için 30 yıl ve kadın nüfus için 33 yıl olan doğuşta yaşam beklentisinin günümüzde 40 yılın üzerindeki bir artış ile erkekler için 71 yıla kadınlar için ise 76 yıla yükselmiştir. 2023 yılında ise doğuşta yaşam beklentisinin erkekler için 73 yıla; kadınlar için ise 79 yıla yükseleceği tahmin edilmektedir (HÜNEE, 2008).

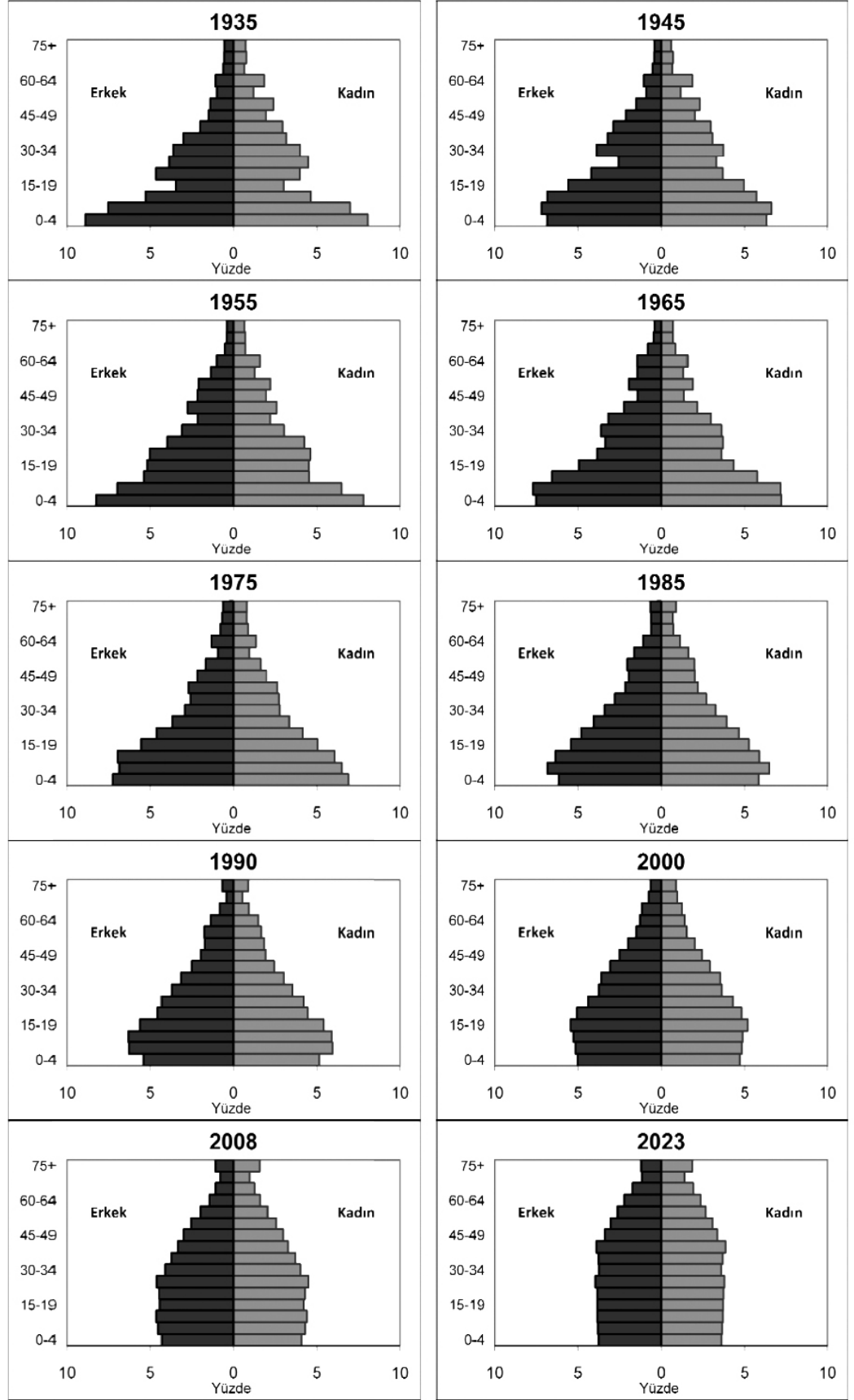
Şekil 4.3 : Nüfusunun doğuşta yaşam beklentisindeki değişim (HÜNEE, 2008).

4.1.4 Nüfusun yaş dağılımındaki değişim

Nüfusun yaş dağılımındaki değişim bir ülkenin demografik özellikleri hususunda önemli bilgiler vermektedir. Şekil 4.4’de Türkiye’nin yıllara göre değişen yaş dağılımları bulunmaktadır. 1935, 1945 ve 1955 yıllarına ait nüfus piramitlerinde ortak nokta piramit tabanlarının oldukça geniş olması ve üst yaşlara doğru gidildikçe hızla daralmasıdır. Bu dönemlerde genç nüfusun çok, yaşlı nüfusunun az olduğu söylenebilir. Ayrıca ,doğum ve ölüm oranlarının yüksek olması bu piramitlerin diğer bir özelliğidir.

1965 ve 1975 yıllarına ait nüfus piramitlerinde 1935, 1945 ve 1955 yıllarına ait nüfus piramitlerindeki hızlı daralmaya oranla daha yavaş bir daralma görülmektedir. 1975’li yıllardan sonra ise nüfus piramitlerindeki hızlı daralmanın yavaş yavaş ortadan kalktığını; 1990’lı yıllardan itibaren ise nüfus piramitlerinin ileri yaşlara doğru artık daha da yavaş olarak daraldığı görülmektedir. Bu gelişmeler Türkiye’de sadece ileri yaş gruplarında değil, tüm yaş gruplarında ölüm hızlarının düşmeye başladığını göstermektedir.

1985 yılına ait nüfus piramitinde ise doğum oranındaki düşüş göze çarpmaktadır. Bu durum genç nüfusun giderek azalacağını ip uçlarını vermektedir.

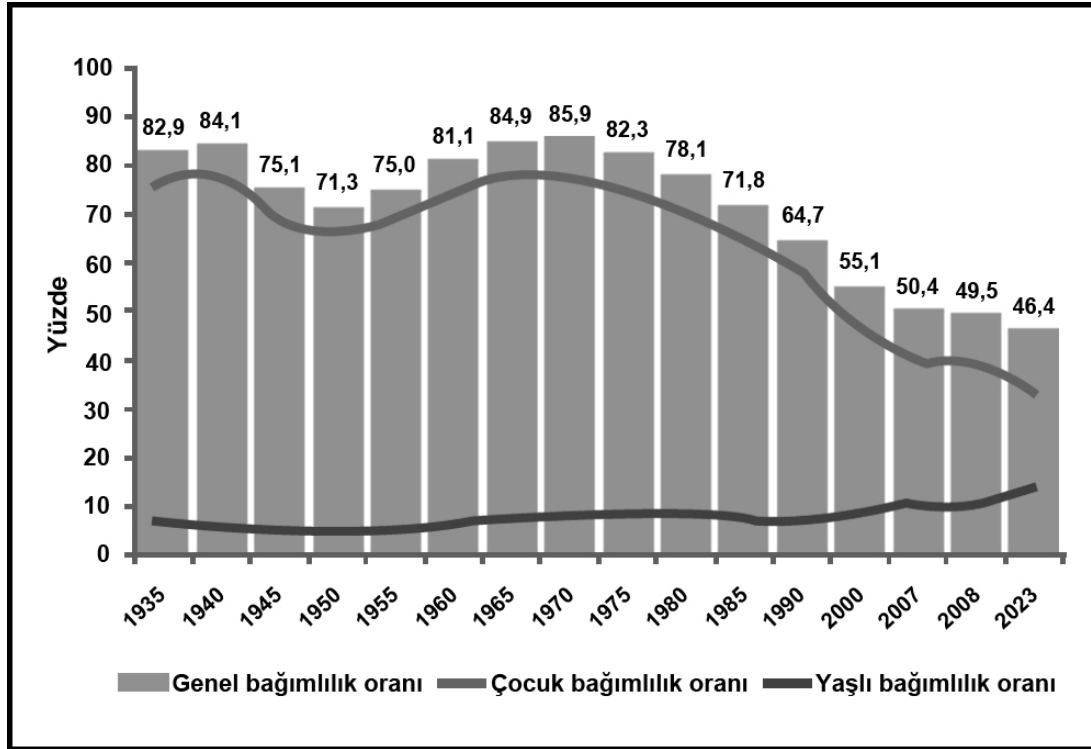
Şekil 4.4 : Türkiye nüfusunun yaş dağılımındaki değişim 1935-2023 (HÜNEE,2008).

Nüfus yaş dağılımının –nüfus piramitlerinin- geneline bakıldığında 3 tane sonuca ulaşılabılır. Bunlar ;

- doğurganlık seviyesindeki azalmanın ve ölümlülük koşullarındaki iyileşmenin bir sonucu olarak zaman içinde *genç nüfus yapısına* sahip olmaktan çıkarak gittikçe *yaşlı nüfus yapısına* dönüşmesi,
- 15 yaşından küçük olan nüfusun payının, yine özellikle doğurganlık seviyesindeki azalmanın bir sonucu olarak, zaman içinde azalması,
- çalışma çağındaki nüfusu oluşturan 15-64 yaş nüfusunun zaman içindeki artışıdır.

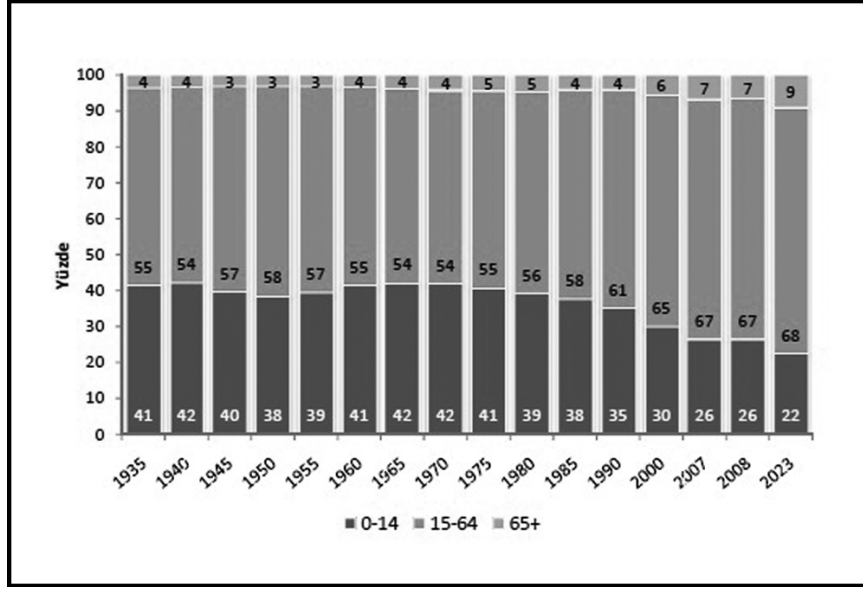
4.1.5 Yaş bağımlılık oranlarındaki değişim

Şekil 4.5'e bakıldığında, çalışma çağı nüfusunun üzerindeki bağımlılık baskısının zamanla azaldığı görülmektedir. 1985 yılına kadar çalışma çağındaki nüfusa %70'in üzerinde nüfus düşerken ,günümüzde bu oran %50'ye kadar gerilemiştir.

Şekil 4.5 : Türkiye nüfusunun genel çocuk ve yaşlı bağımlılık oranları 1935-2023.

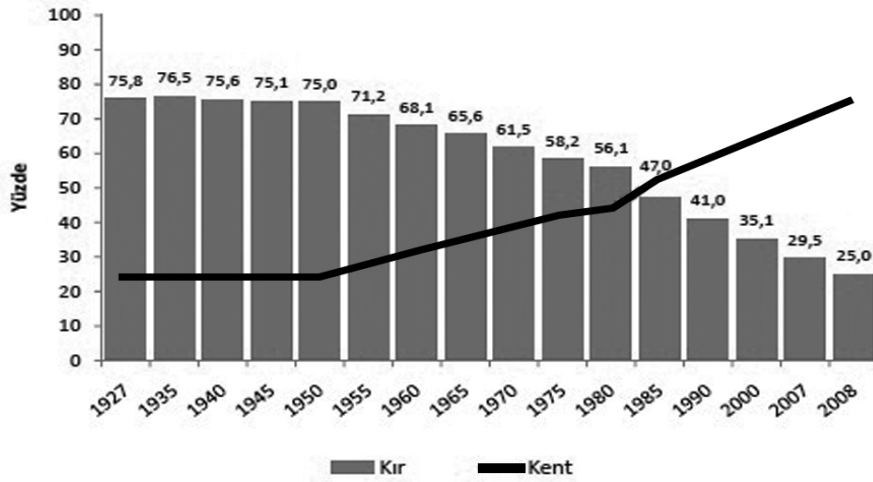
Yapılan projeksiyonlar ilerleyen dönemlerde genel yaş bağımlılık oranının düşmeye devam edeceğini göstermektedir. Genel bağımlılık oranını oluşturan bileşenlerden biri olan genç bağımlılık oranı zaman içinde azalırken, yaşlı bağımlılık oranı artmaktadır.

Şekil 4.6 : Üç ana yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı (%) (HÜNEE,2008).

4.2 Kentleşme Oranındaki Değişim

Şekil 4.7’de görüldüğü üzere Türkiye’nin nüfusu kırsal bir nüfus olmaktan kentsel bir nüfus olmaya doğru dönüşmüştür. 1920’li yıllarda büyük bir çoğunluğunun kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan bir nüfusun yerini bugün tam tersine yaşanan bir dönüşüm ile büyük bir çoğunluğunun kentsel yerleşim yerlerinde yaşadığı bir nüfus almıştır. Türkiye’de kentsel yerleşim yerlerinde yaşayan nüfusun oranı Cumhuriyet’in ilanı ile 1950’li yılların başına kadar geçen dönemde çok önemli bir değişim göstermemiştir.

Şekil 4.7 : Türkiye nüfusunun kentleşme oranındaki değişim, 1927-2008 (HÜNEE,2008).

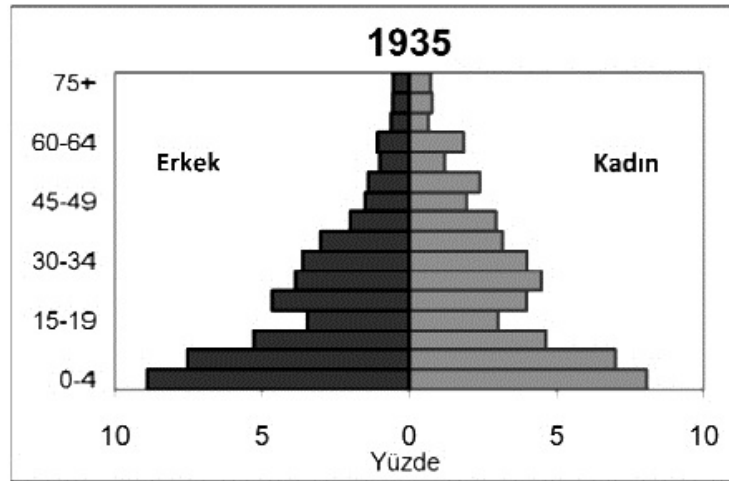
1950’li yıllar ile birlikte, kırsal yerleşim yerlerinde *iten faktörlerin* ve kentsel yerleşim yerlerinde ise *çeken faktörlerin* etkisiyle kırsal yerleşim yerlerinden kentsel yerleşim yerlerine, yoğun bir iç göç hareketi başlamıştır. Bu göç hareketi ile birlikte ,kentsel alanlarda yaşayan nüfusun payı hızla artmış ve 1970’li yılların başında yüzde 48 seviyesine yükselmiştir. 1990’lı yıllarda yüzde 59’a yükselen kentsel yerleşim yerlerinde yaşayan nüfusun oranı, 2000’li yılların başında yüzde 65’e; günümüzde ise yüzde 75’e yükselmiştir (Şekil 4.7).

5. TÜRKİYE’DE DEMOGRAFİK GEÇİŞ SÜRECİNİN AŞAMALARI

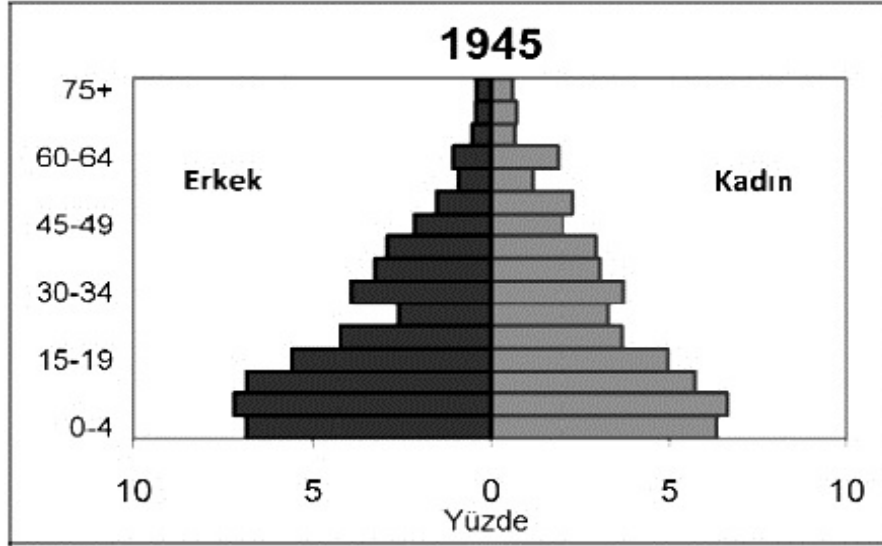
Türkiye günümüz itibarı ile demografik geçiş teorisinin 4 aşamasında deneyimlemiştir. 1923-1955 dönemi Türkiye’nin birinci, 1955-1985 dönemi ikinci, 1985-2000 dönemi üçüncü demografik geçiş süreci olarak belirlenmiştir. Türkiye’nin 2000 yılında son aşamaya geçtiğini ve yapılan projeksiyonlarda bu aşamayı 2050 yılında tamamlayacağı öngörülmektedir.

5.1 I.Aşama : 1923 – 1955 Dönemi

Türkiye’nin birinci demografik geçiş süreci doğum ve ölümlerin çok yüksek olduğu evredir (Şekil 5.4). Bu evredeki piramitler döneme ait özellikler hakkında ip uçları vermektedir. Şekil 5.1, Şekil 5.2 ve Şekil 5.3’teki piramit şekilleri tabanda geniş, uç kısımlarına gidildikçe daralan bir yapıdadır. Bu piramit şekline sahip toplumlar kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde üretim yapan tarım toplumlarıdır. Kendi kendine yeten tarım toplumlarında iktisadî organizasyon neredeyse tamamıyla aileler üzerine kurulmuştur ve ailelerin devamı güvenliğin ve garantinin temelidir. Diğer bir ifadeyle, bu safha da tarım toplumlarına özgü geleneksel sosyo-iktisadî yapılar (geniş aileler, üretim faktörü ve geleceğin sigortası olarak görülen çocuklar vb.) hakimdir (Cardvell, 1976).

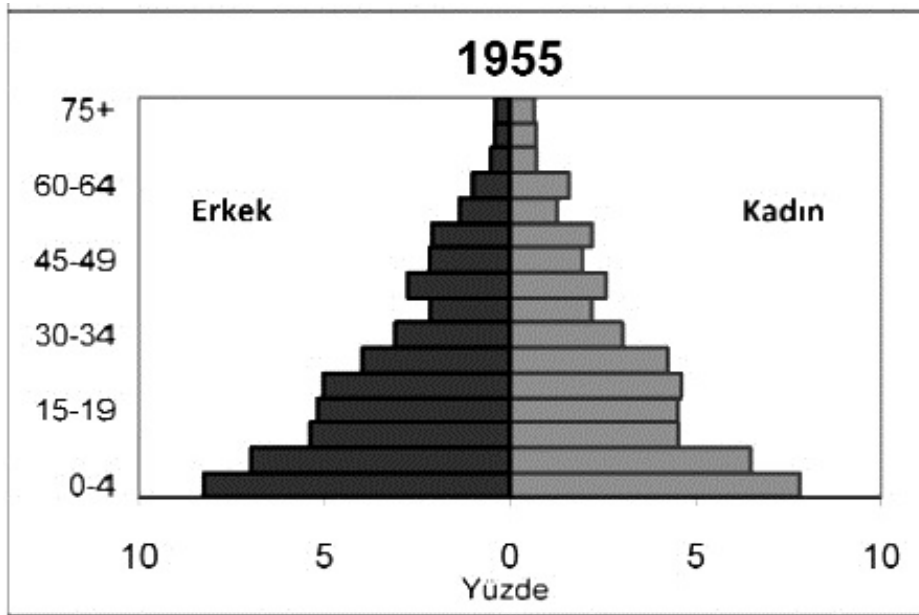

Şekil 5.1 : 1935 yılı Türkiye nüfus piramidi (TÜİK).

Şekil 5.2 : 1945 yılı Türkiye nüfus piramidi (TÜİK).

Bu dönemde nüfusun yaklaşık %77'si köylerde yaşamaktadır (Şekil 5.8). Bu kırsal nüfus farklılığı doğurganlık hızındaki farklılıklara da yansımıştır. Örneğin 1930'lu yılların başlarında toplam doğurganlık hızı kentsel yöreler için 3.9 ,kırsal yöreler için ise 7.8 olarak hesaplanmıştır. Günümüzde bu farklılık kent-kır ayrımında azalırken doğu-batı ekseninde devam etmektedir (Behar v.d., 1999). Bu dönemde doğurganlık hızı yüksektir. Toplam doğurganlık hızı 1950'li yıllarda azalmaya başlayıncaya kadar sürekli olarak 6,5 ile 7,0 çocuk arasında salınagelmıştır (Hoşgör, Tansel, 2000).

Şekil 5.3 : 1955 yılı Türkiye nüfus piramidi (TÜİK).

Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye uzun süren bir savaş döneminden yeni çıkmıştır. Dolayısıyla hem maddi hem de insani kayıplar çok yüksek olmuştur. Bu şartlar altında yönetim, aile ve sosyal hayatın yeniden oluşturulması için nüfusun hızlıca artması önemli bir amaç olarak görmüştür. Bu yönde çeşitli türde teşvik önlemleri alarak pronatalist nüfus politikası uygulamaya konulmuştur.

Uygulamaya konulan belli başlı yasal önlemler olarak şunları sayabiliriz;

- 1924 yılında çıkarılan 442 sayılı Köy Kanununda ,bulaşıcı hastalıklara karşı savaş ,halk ve çevre sağlığı konusunda etkin önlemler almak ve köy nüfusuna ilişkin hayati kayıtların düzenli bir şekilde tutulması zorunluluğu getirilmiştir.
- 1938 yılında çıkarılan 3453 sayılı yasa ile 1925'te Medeni Kanunda kabul edilen asgari evlenme yaşları erkekler için 18'den 17'ye, kadınlar için 17'den 15'e indirilmiştir.
- 1930 yılında 1593 sayılı Umumî Hifzissiha Kanunu'nun 152. maddesi ile gebeliğe engel olacak ya da çocuk düşürmeye yarayacak her türlü araç ve gerecin ithali ve dağıtımı yasaklandı. Ayrıca çocuk düşürme ve düşürtmeyi, aynı zamanda da çocuk sahibi olmaya engel olacak nitelikteki fiil ve hareketler ağır cezaî müeyyideye bağlanmaktaydı.
- 1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanunu ile 1580 sayılı Belediye Kanunu yerel yönetimler ile valiliklere nüfus arttırmaya yönelik kamu sağlığı ile ilgili önlemler alma, ücretsiz doğum evleri kurma, fakir vatandaşa ücretsiz ilaç dağıtma zorunluluğunu getirmiştir.
- 1934 yılında çıkarılan çeşitli kanunlar ile yurt dışından Türkiye'ye göç edenlerin sermaye ve araç gereç ithalini kolaylaştırılmış ve hükümetçe tespit edilen yörelere yerleşmeyi kabul eden göçmenlere, toprak dağıtılması kabul edilerek göç teşvik edilmiştir.

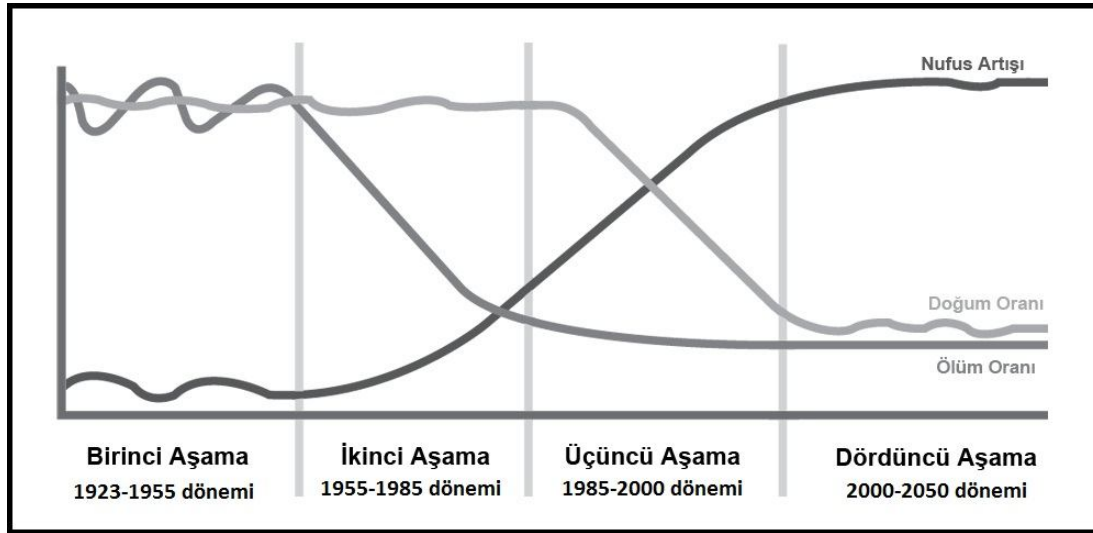
Kısaca bu dönemde uygulanan nüfus politikaları temelde üç amaç üzerine kurulmuştur. Bunlar ,

- Nüfusun hızlı artırılması,
- Sağlıklı bir neslin yetiştirilmesi ve
- Dıştan göçlerin özendirilmesidir.

Türkiye'nin ilk geçiş aşamasında, doğurganlık 1930'larda 5.6 'dan 7.3 'lere çıkmıştır. 1950 yılında ise 6.76'ya düşmüştür. Ortalama hayat beklentisi yaklaşık 40 yıl olarak tahmin edilmektedir. 1927 yılında 13.648.000 olan Türkiye nüfusu ilk evrenin sonunda 24.064.763'e ulaşmıştır.

5.2 II.Aşama : 1955 -1985 Dönemi

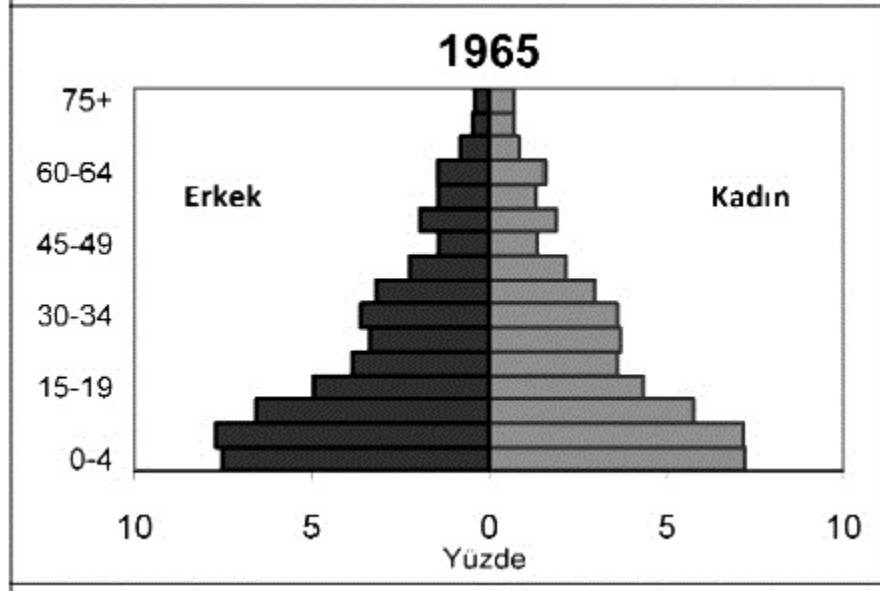
Türkiye'nin ikinci demografik geçiş sürecinde Türkiye'deki ölüm ve doğurganlık hızları beraberce düşmektedirler. Ölüm hızlarındaki düşme doğum hızlarındaki düşmeden daha yüksek olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu evrede doğal nüfus artış hızı yükselmektedir (Şekil 5.4).

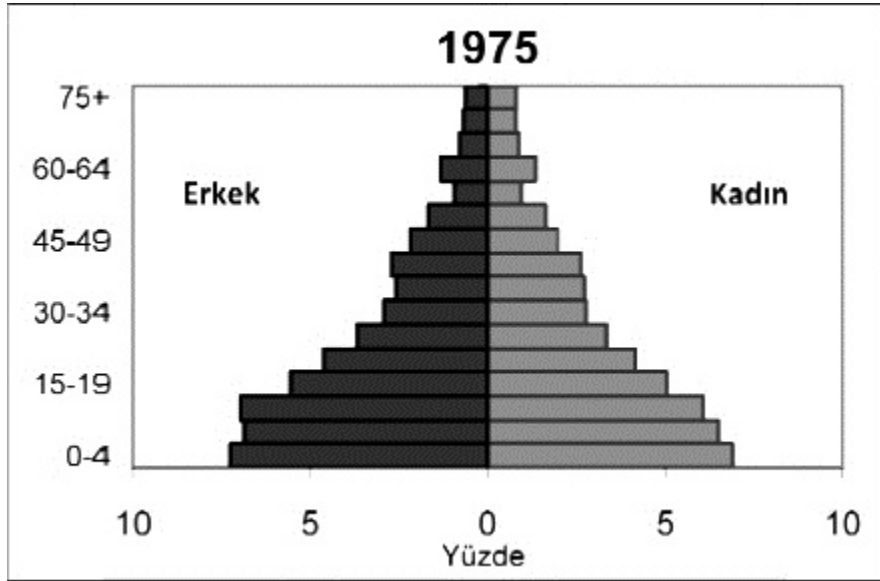
Şekil 5.4 : Türkiye'nin geçiş aşamalarındaki ölüm, doğum oranları ve nüfus artış hızındaki değişimin teorik gösterimi.

Bu dönem ayrımı doğurganlığın azalmaya başlamasına göre yapılmaktadır. Doğurganlık 1950'li yıllarda azalmaya başlamış ve sürekli olarak azalmaya devam etmektedir. Doğurganlıkta gerçekleşen azalma ölüm oranlarında gerçekleşen azalmaya yetiyecek hızda olmaması sebebiyle nüfus büyümeye devam etmiştir. İkinci safha, Şekil 5.4'ten de görüldüğü gibi ölüm oranlarında (özellikle de bebek ölümlerinde) azalmanın başladığı safhadır. Bu safha da ziraat devrinden sanayi devrine geçiş ile beraber, teknolojinin ve yaşam düzeyinin gelişimi ile sağlık alanındaki ilerlemeler özellikle de bebek ölümleri olmak üzere ölüm oranlarının düşmeye başlamasına sebep olmaktadır. İktisadî, sosyal ve kültürel şartlardaki değişimler doğum konusundaki düşünce ve davranışlara daha geç etki ettiğinden doğum oranları yüksek seviyesini korumaya devam etmektedir.

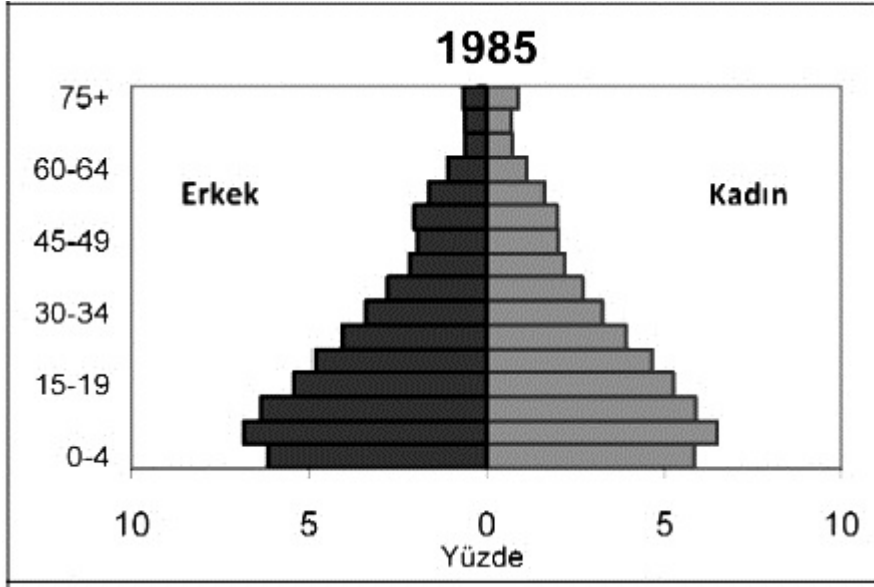
2.safhanın belli başlı özellikleri olarak, sanayi devrine geçiş; sağlık ve teknolojik ilerlemelerin başlaması, beslenme şartlarının iyileşmesi, kırsal bölgelerden kente göçün başlaması sayılabilir.

Şekil 5.5 : 1965 yılı Türkiye nüfus piramidi (TÜİK).

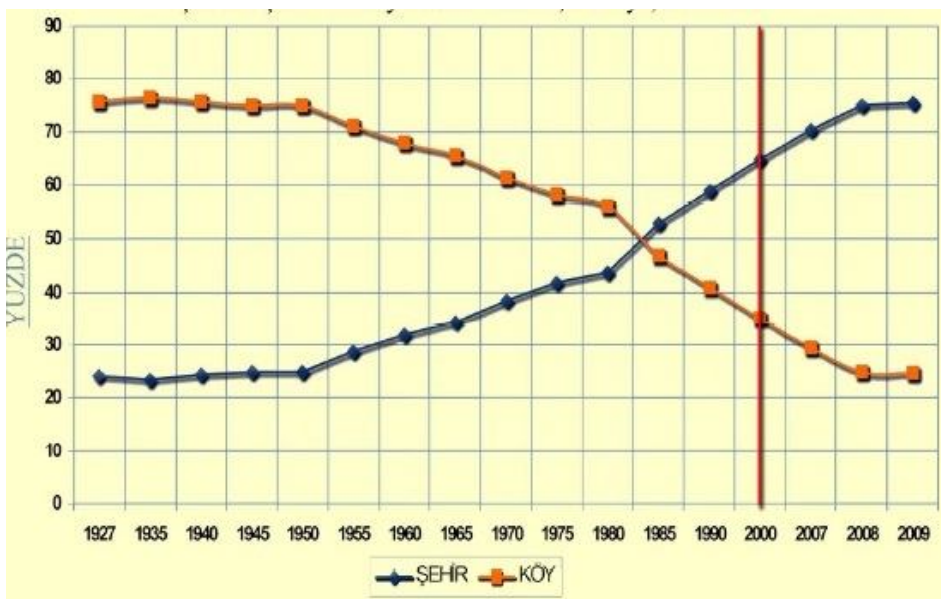
Şekil 5.6 : 1975 yılı Türkiye nüfus piramidi (TÜİK).

Şekil 5.7 : 1985 yılı Türkiye nüfus piramidi (TÜİK).

İkinci demografik geçiş sürecine ait piramitler Şekil 5.5, Şekil 5.6 ve Şekil 5.7’de görülmektedir. Piramitlerin şekillerine bakıldığında üst taraflarına doğru gidildikçe ilk geçiş aşamasına göre daha az daraldığı dikkat çekmektedir. Bu durum düşen ölüm oranının ve artan hayat ümidinin göstergesidir. 1985 yılı piramidinde 0-4 yaş grubunun nüfus içindeki payının önemli ölçüde olduğu görülmektedir. Bu durum üçüncü aşamaya geçişin göstergesi olarak nitelendirilmektedir.

Bu dönemin diğer bir özelliği ise hızlı kentleşmedir. Hızla düşmeye başlayan köy nüfus oranları ve artmaya başlayan şehir nüfus oranları Şekil 5.8’de gösterilmiştir.

Şekil 5.8 : Türkiye’nin şehir ve köy nüfus oranı, 1927-2009(Hoşgör,Tansel, 2000).

Köy hayatından kent hayatına geçişle birlikte sanayi toplumlarında eğitimli iş gücünün daha iyi gelir ve daha iyi iş imkanına sahip olması sebebiyle aileler daha az çocuk sahibi olarak onların eğitime önem vermişlerdir.

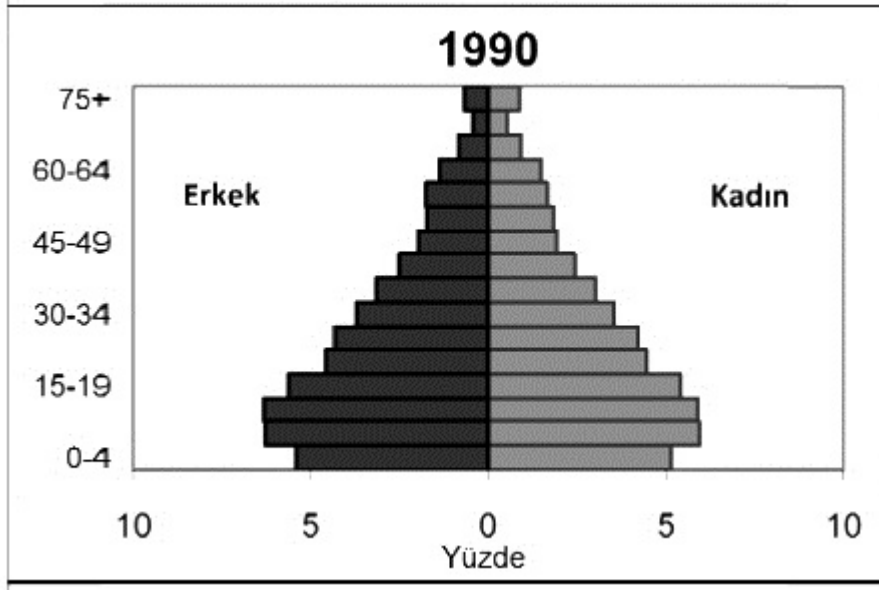
Türkiye'nin ilk geçiş aşamasında savaş döneminin sebep olduğu nüfus kayıplarını telafi etmek amacıyla pronatalist politika izlenerek nüfusun hızla arttırılması hedeflenmiş ve çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu dönemde istenen nüfus artışı sağlanmıştır fakat hızlı nüfus artışının ekonomik büyümeyi yavaşlatacağı düşüncesiyle 01.04.1965 tarihli ve 557 sayılı “Nüfus Planlaması Hakkında Kanun” ile antinatalist nüfus politikası izlenerek nüfus artış hızının sınırlandırılması amaçlanmıştır (Behar v.diğ., 1999). Bu yasa ile ,gebeliği önleyici ilaç ve araçların ithali ,dağıtımı ,satışı ve bunlarla ilgili propaganda yapılması yasallaştırılmıştır. Bununla birlikte çocuk düşürme ile ilgili kesin yasak kaldırılmış ve kürtaja, annenin ve çocuğun sağlığının tehlikeye girmesi durumlarında izin verilmiştir (Yüksel, 2007).

Bu safhada nüfus 1955 yılında 24.064.763'ten 1985 yılında 50.664.458'e yükselmiştir (TÜİK).

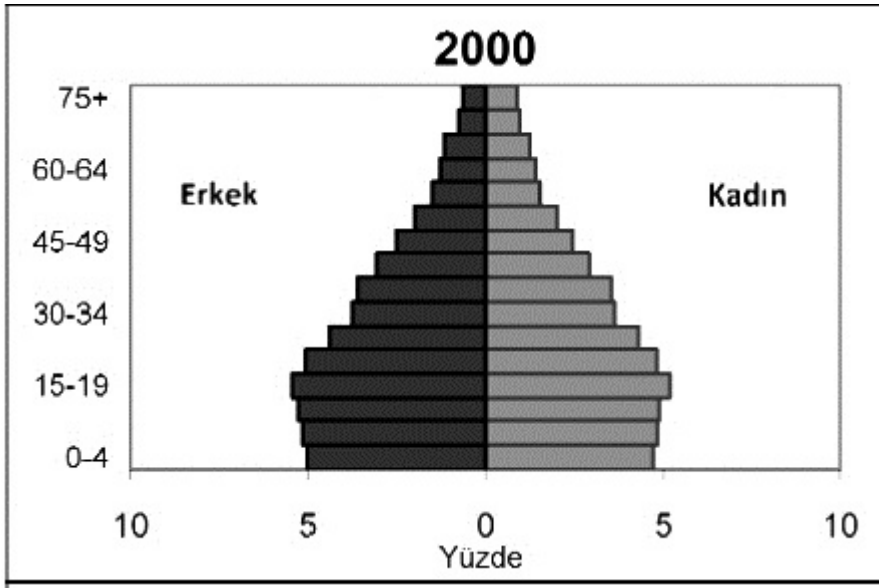
5.3 III.Aşama : 1985 -2000 Dönemi

Türkiye için üçüncü demografik geçiş sürecinde doğum hızları da süratle düşmüş ve hem doğum hem de ölüm hızları birbirine paralel bir seyir izlemeye başlamışlardır. Ancak nüfus önceki evrelere kıyasla az da olsa artmaya devam etmektedir. Türkiye üçüncü demografik geçiş sürecine 1985 yılından sonra girmeye başlamıştır.

DİE (1995) yayınına göre Shorter ve arkadaşları; ikinci dönemin belli bir olayla sona ermediğini, ölümlülük ve doğurganlıktaki azalma eğilimlerinin devam ettiğini, nüfus artış hızında kesin ve dönüşü olmayan bir azalma sürecine girildiğini, bunun da Türkiye'nin üçüncü döneme girdiğinin göstergesi olduğunu belirtmektedirler.

Şekil 5.9 : 1990 yılı Türkiye nüfus piramidi (TÜİK).

Şekil 5.10 : 2000 yılı Türkiye nüfus piramidi (TÜİK).

1990 yılına ait nüfus piramidinde doğurganlıktaki düşüşler sebebi ile 0-4 yaş grubunun oranının azalmaya başladığı dikkat çekmektedir (Şekil 5.9). 2000 yılı nüfus piramidinde (Şekil 5.10) 15-19 yaş altı nüfusun payının azalırken, 15-64 yaş arası nüfusun payının arttığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemde 65 yaş üstü nüfusun payı da giderek artmaya başlamıştır. Üçüncü safhanın başlangıcı olarak kabul edilen 1985-1990 döneminde yıllık nüfus artış hızı %2.1'e (1950-1985 döneminde yıllık nüfus artış ortalaması 2.5 iken), toplam doğurganlık hızı 3.70'e ,kaba ölüm oranı %0.83'e düşmüştür (Şekil 4.2).

Bu dönemin sonunda (2000li yıllarda), doğuştan yaşam beklentisi erkeklerde 65'e ,kadınlarda 70'e yükselmiştir (Şekil 4.3). Genel bağımlılık oranı 1985 yılında %71.8 iken 2000 yılında %55,1'e gerilemiştir (Şekil 4.5). Genç bağımlılık oranının (0-14 yaş arası nüfus) toplam nüfus içindeki payı %38'den %30'a düşmüştür. Bunun yanında 15-64 yaş arası nüfusun toplam nüfus içindeki payı %58'den %65'e, 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payı ise %5'ten %6'ya yükselmiştir (Şekil 4.6).

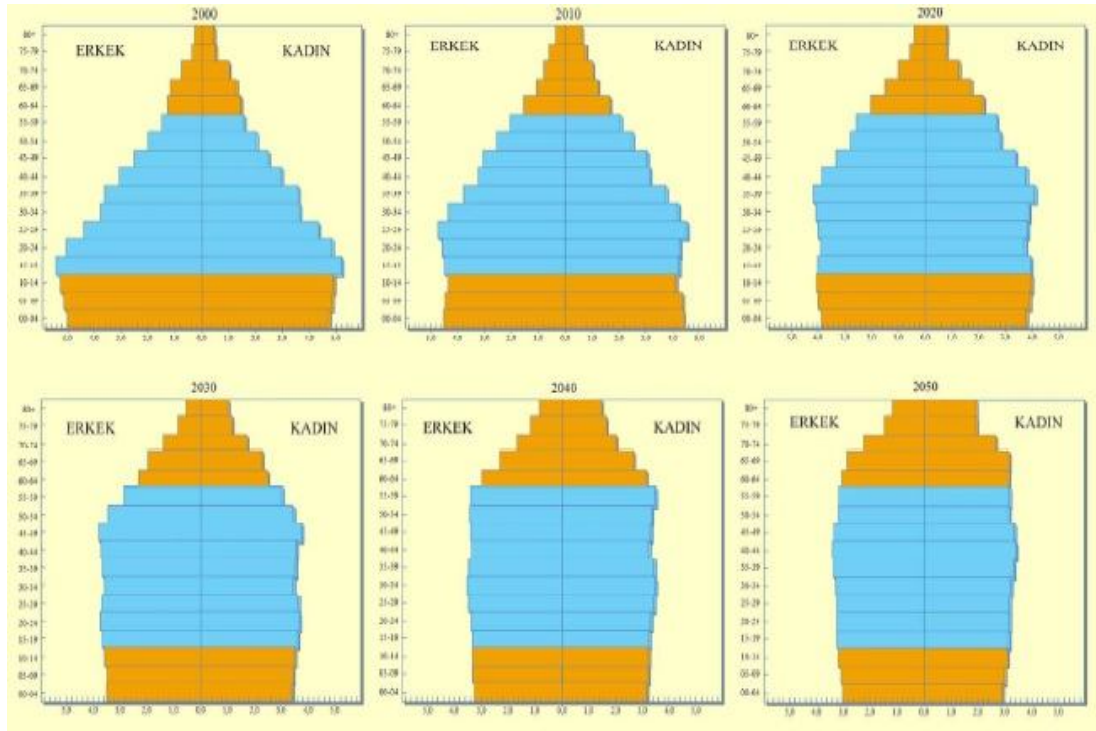
Türkiye'nin üçüncü geçiş aşamasında kentleşme oranı ivme kazanmıştır.1990'lı yıllarda yüzde 59'a yükselen kentsel yerleşim yerlerinde yaşayan nüfusun oranı, 2000'li yılların başında yüzde 65'e çıkmıştır (Şekil 4.7).

Bu dönemde sanayileşme hız kazanmış, 15-64 yaş arası nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması ekonomik büyüme için bir fırsat oluşturmuştur. Yine bu dönemde aile yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiş, geniş akraba grubunun yerini çekirdek aile almıştır.

Bu geçiş aşamasında nüfus 1985'te 50.664.458 'den 2000'de 67.803.927'ye yükselmiştir (TÜİK).

5.4 IV. Aşama : 2000 -2050 Dönemi

Türkiye'nin 2000 yılı piramidi (Şekil 5.11) incelendiğinde şekli itibarı ile Thompson (1929)'un 4.aşama piramidi (Şekil 1.2) ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. 2000 yılı piramidinin en önemli özelliği, 15 yaşından sonraki kuşaklarda yaş küçüldükçe o kuşağın nüfusunun azalmasıdır. Bu tip nüfus piramidi, doğumların azaldığı durumlarda görülmektedir. 2000 piramidinin bir diğer önemli özelliği ise, ölüm oranındaki azalmaya bağlı olarak 2000 yılında ileri yaşların nüfusundaki azalmanın 1955 yılındakinden yavaş olmasıdır. Genel olarak, 2000 nüfus piramidi gelişmiş ülkelerin piramidine benzer bir yapı göstermektedir. Şekil 5.11, yapılan projeksiyonlara göre 2000-2050 yılları arasındaki Türkiye nüfusunun yaş piramitlerinin gelişimini göstermektedir.

Şekil 5.11 : Türkiye'nin 2000-2050 yıllarına ait nüfus piramitleri (Hoşgör, 2000).

2000 yılında nüfusu 67.803.903 olan Türkiye, yapılan projeksiyonlara göre demografik geçişini 2050 yılında tamamlayacak ve nüfusu 96 milyonda sabitlenecektir.

Sonuç olarak bu son geçiş aşamasında;

- 20 yaş altı nüfusun payı sürekli olarak düşecek. (Türkiye genç bir ülke olma özelliğini kaybedecek).
- 65 yaş üstü nüfusun payı büyük bir hızla artacak.
- Hane halkı büyüklüğü de sürekli olarak azalacak.
- Nüfus artış hızındaki yavaşlamaya rağmen hane sayısı mutlak olarak artmaya devam edecek (Behar v.diğ., 1999).

Bu dönüşüm bir dizi sorun ve elbette ki bir dizi fırsat ortaya çıkaracaktır. Bu sorun ve fırsatlar çalışmanın son bölümünde ayrıntıları ile irdelenecektir.

6. TÜRKİYE’NİN DEMOGRAFİK GEÇİŞ SÜRECİNDE FARKLILAŞAN BÖLGELERİ

6.1 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

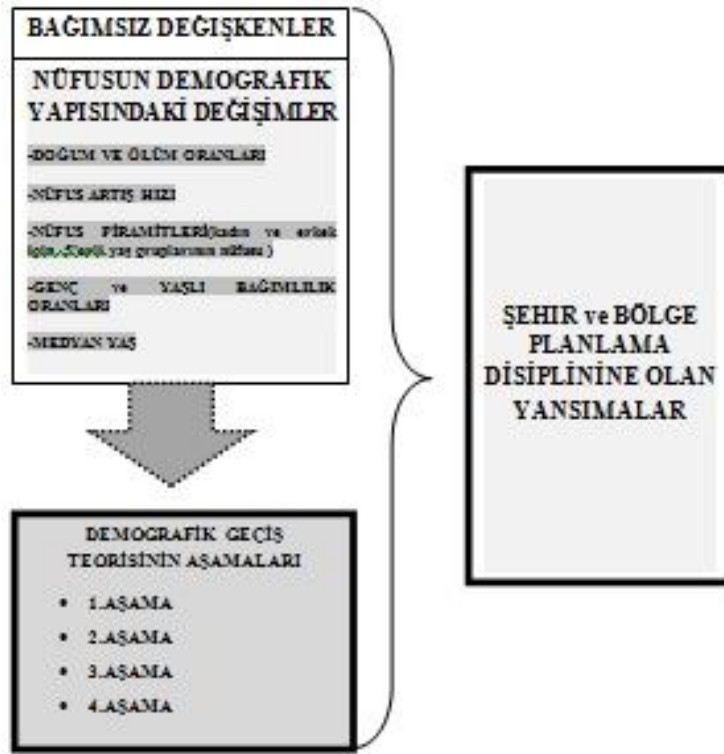
Çalışmada öncelikle Türkiye’nin 81 ilinin 2000 ve 2010 yıllarına ait nüfus verilerine TÜİK resmi sitesinden ulaşılmıştır.İllerin temel demografik değişkenleri olan yaş ve cinsiyet dağılımları –nüfus piramitleri- , doğal nüfus artış hızları, medyan yaş, doğum ve ölüm hızları, bağımlılık oranları göz önüne alınarak illerin demografik geçiş aşamaları saptanmıştır. 2000 yılı ve 2010 yılı nüfus verileri kullanılarak illerin nüfus piramitleri oluşturulmuştur. Ayrıca yine bu verilerden faydalanılarak illerin doğal nüfus artış hızları, medyan yaş, doğum ve ölüm hızları, genç, yaşlı ve toplam bağımlılık oranları hesaplanmıştır.

Warren S. Thompson (1929) demografik geçişin aşamalarına ait nüfus piramitlerini Şekil 1.2’de görüldüğü gibi belirlemiştir.İlk olarak Şekil 1.2’deki nüfus piramit biçimleri referans alınarak illerin demografik geçiş aşamaları belirlenmiştir.Bunun yanında doğal nüfus artış hızlarına göre de aşamalar gruplandırılmıştır. İlk aşamada doğal nüfus artış hızı %1 den daha az düzeyde yani düşük düzeyde , ikinci aşama için %2 ila %4 arasında, son aşamada %1 civarı ya da daha az olarak saptanmıştır. Üçüncü aşamanın temel belirleyicisinin doğum oranındaki düşüşler olduğu belirtilmiştir (Yüceşahin, 2011) .

Bu çalışmada, aşama belirlemede ilk olarak piramitlere sonrasında doğal nüfus artış hızlarına bakıldıktan sonra üçüncü olarak bağımlılık oranlarına bakılmıştır. Bouge D. J. (1969) yüksek genç bağımlılık oranının yani yüksek genç nüfusun ilk aşamayı ifade ettiğini,yüksek yaşlı bağımlılık oranının yani yüksek yaşlı nüfusun son aşamayı ifade ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Thompson (1929) yüksek doğum hızları ve yüksek ölüm hızlarının ilk aşamayı ,yüksek doğum hızının yanında düşmeye başlayan ölüm hızının ikinci aşamayı ,düşen doğurganlık hızı ve düşük ölüm hızının üçüncü aşamayı ,düşük doğurganlık hızı ve daha yüksek bağımlılık oranının son aşamayı

gösterdiğini bildirmiştir. Literatürde belirtilen bu değişkenler göz önüne alınarak illerin geçiş aşamaları belirlenmiştir.

İllerin aşamaları belirlendikten sonra veri girişi Arc GIS programı kullanılarak yapılmıştır ve haritalama yapılmıştır. Böylelikle farklılaşan bölgeler tespit edilmiştir. Son olarakta bölgelerin demografik özellikleri demografik değişkenler aracılığı ile saptanmıştır. Farklılaşan bölgeler için oluşabilecek fırsatlar ve riskler ,çözüm önerileri ile birlikte irdelenecektir.

Şekil 6.1 : Araştırma modelinin şematize edilmesi.

6.2 İllerin Nüfus Piramitlerinin Oluşturulması

İllerin demografik geçiş aşamalarını belirlerken ilk olarak Ek A.1'deki nüfus piramitlerine bakılmıştır. Bu piramitler 2000 ve 2010 yılı genel nüfus sayımlarından kadın ve erkek nüfuslarının 5'erli yaş grupları değerleri ile oluşturulmuştur. Ek A.1, illerin 2000 ve 2010 yılı nüfus piramitlerini karşılaştırmalı olarak göstermektedir. İllerin piramit şekillerindeki farklılıklar illerin demografik geçiş aşamaları ve demografik özellikleri hakkında önemli ip uçları vermektedir. Bu piramit şekillerine bakılarak illerin genç nüfus yapısına mı yoksa yaşlı nüfus yapısına mı sahip oldukları, nüfuslarının artma mı azalmamı yoksa durağanlaşma eğiliminde

mi oldukları,doğum ve ölüm oranlarının yüksek mi düşük mü olduğu gibi pek çok kritik sorunun cevaplarına ulaşılabılır.

6.3 İllerin Demografik Geçiş Aşamalarının Belirlenmesi

Çizelge 6.1 illerin demografik geçiş aşamalarını belirlerken kullanılan medyan yaş,toplam yaş bağımlılık oranı, yaşlı bağımlılık oranı, genç bağımlılık oranı ve nüfus artış hızı değerlerini göstermektedir.Bu değerler 2000 yılı verilerine dayanarak derlenmiştir.

Çizelge 6.1 : İllerin 2000 yılı medyan yaş,toplam bağımlılık oranı, yaşlı bağımlılık oranı, genç bağımlılık oranı ve nüfus artış hızı değerleri (TÜİK).

il	Medyan yaş	Toplam yaş bağımlılık oranı	Yaşlı bağımlılık oranı (65 + yaş)	Genç bağımlılık oranı (0-14 yaş)	Nüfus artış hızı
Adana	23,52	57,74	6,64	51,10	17,71
Adıyaman	19,18	77,55	7,08	70,46	19,98
Afyon	25,13	56,32	10,10	46,22	9,47
Ağrı	16,60	95,29	5,22	90,07	19,03
Amasya	26,87	52,64	12,13	40,51	1,65
Ankara	26,83	43,76	7,49	36,27	21,37
Antalya	28,09	44,32	7,79	36,54	41,79
Artvin	29,40	55,23	17,08	38,15	-10,33
Aydın	28,93	50,98	11,93	39,05	14,21
Balıkesir	31,67	48,23	14,16	34,07	9,96
Bilecik	28,91	47,71	13,44	34,27	10,02
Bingöl	19,76	74,11	6,89	67,22	1,86
Bitlis	17,46	87,23	5,09	82,13	16,33
Bolu	29,76	48,16	14,81	33,35	2,90
Burdur	30,77	49,46	14,58	34,88	0,74
Bursa	27,97	47,26	9,52	37,73	28,62
Çanakkale	32,36	43,02	14,83	28,19	7,29
Çankırı	27,60	54,10	13,19	40,91	8,09
Çorum	26,23	61,83	13,40	48,43	-1,92
Denizli	27,97	49,99	10,99	38,99	12,40
Diyarbakır	17,75	86,54	5,53	81,00	21,73
Edirne	30,94	41,03	12,49	28,54	-0,49
Elazığ	23,44	57,57	8,83	48,74	13,39
Erzincan	24,58	53,32	10,86	42,47	5,71
Erzurum	21,36	66,50	8,00	58,50	10,00
Eskişehir	29,44	44,12	10,66	33,47	9,61

Çizelge 6.1 (devamı) : İllerin 2000 yılı medyan yaş, toplam bağımlılık oranı, yaşlı bağımlılık oranı, genç bağımlılık oranı ve nüfus artış hızı değerleri (TÜİK).

Gaziantep	20,34	71,13	6,47	64,66	24,05
Giresun	27,39	59,01	15,03	43,98	4,73
Gümüşhane	24,21	63,71	12,81	50,90	10,18
Hakkari	17,30	87,41	3,70	83,71	31,59
Hatay	22,55	62,27	7,81	54,46	12,19
Isparta	26,33	46,27	10,30	35,98	16,67
İçel	24,64	54,95	7,09	47,87	26,47
İstanbul	26,25	44,92	6,76	38,17	33,09
İzmir	28,77	43,86	9,80	34,06	22,38
Kars	21,47	69,26	8,62	60,64	-9,05
Kastamonu	32,36	57,53	20,20	37,33	-11,96
Kayseri	24,44	56,40	8,75	47,64	11,62
Kırklareli	30,68	44,02	13,58	30,43	5,94
Kırşehir	25,55	56,14	10,45	45,69	-1,35
Kocaeli	25,73	47,27	6,82	40,46	27,04
Konya	23,66	58,48	8,19	50,29	22,37
Kütahya	27,57	48,91	10,93	37,98	12,81
Malatya	23,41	58,09	8,43	49,66	19,22
Manisa	28,16	50,31	11,06	39,26	8,76
K.Maraş	21,25	66,84	7,46	59,38	11,41
Mardin	17,28	92,38	6,25	86,13	23,34
Muğla	30,00	43,55	11,09	32,47	23,97
Muş	16,77	93,32	5,31	88,01	18,63
Nevşehir	26,01	55,09	10,44	44,65	6,81
Niğde	23,23	60,89	9,28	51,60	14,30
Ordu	24,98	60,55	11,03	49,52	7,10
Rize	27,60	51,75	11,53	40,22	4,80
Sakarya	26,68	50,12	9,99	40,13	10,13
Samsun	25,44	57,99	10,14	47,85	4,04
Siirt	16,62	99,23	6,59	92,65	7,98
Sinop	29,89	65,36	20,16	45,20	-16,16
Sivas	24,08	60,96	11,25	49,71	-1,54
Tekirdağ	28,60	43,59	10,11	33,48	28,52
Tokat	23,85	61,25	9,65	51,60	14,15
Trabzon	25,65	52,68	10,59	42,09	20,31
Tunceli	24,31	45,59	13,52	32,07	-35,58
Ş.Urfa	17,32	87,77	4,61	83,16	36,55

Çizelge 6.1 (devamı) : İllerin 2000 yılı medyan yaş, toplam bağımlılık oranı, yaşlı bağımlılık oranı, genç bağımlılık oranı ve nüfus artış hızı değerleri (TÜİK).

Uşak	28,43	51,81	12,23	39,59	10,42
Van	16,14	98,95	4,61	94,35	31,96
Yozgat	22,47	64,68	8,98	55,71	16,55
Zonguldak	27,54	48,55	10,05	38,50	-6,01
Aksaray	22,30	61,07	7,33	53,74	18,08
Bayburt	23,12	69,09	12,59	56,50	-9,75
Karaman	25,06	60,12	11,05	49,07	12,24
Kırıkkale	24,57	55,05	8,17	46,88	9,04
Batman	16,33	99,09	5,65	93,44	28,30
Şırnak	16,42	97,38	4,44	92,94	29,86
Bartın	28,97	55,00	14,95	40,04	-11,11
Ardahan	23,37	63,81	11,89	51,92	-20,22
Iğdır	19,77	76,25	7,42	68,84	16,76
Yalova	28,68	44,65	10,40	34,25	22,13
Karabük	29,38	49,41	13,12	36,28	-8,13
Kilis	21,97	70,24	10,68	59,55	-12,65
Osmaniye	22,58	59,37	6,86	52,52	17,76
Düzce	27,06	48,02	9,45	38,57	13,82

Çizelge 6.1'e göre medyan yaş değeri en yüksek olan il 32,36 ile Kastamonudur. 31,67 ile Balıkesir, 30,94 ile Edirne, 30,77 ile Burdur diğer medyan yaş değeri yüksek illerdir. Medyan yaş değeri en düşük olan il 16,14 ile Vandır. Van'ı 16,33 ile Batman, 16,42 ile Şırnak, 16,60 ile Ağrı takip etmektedir.

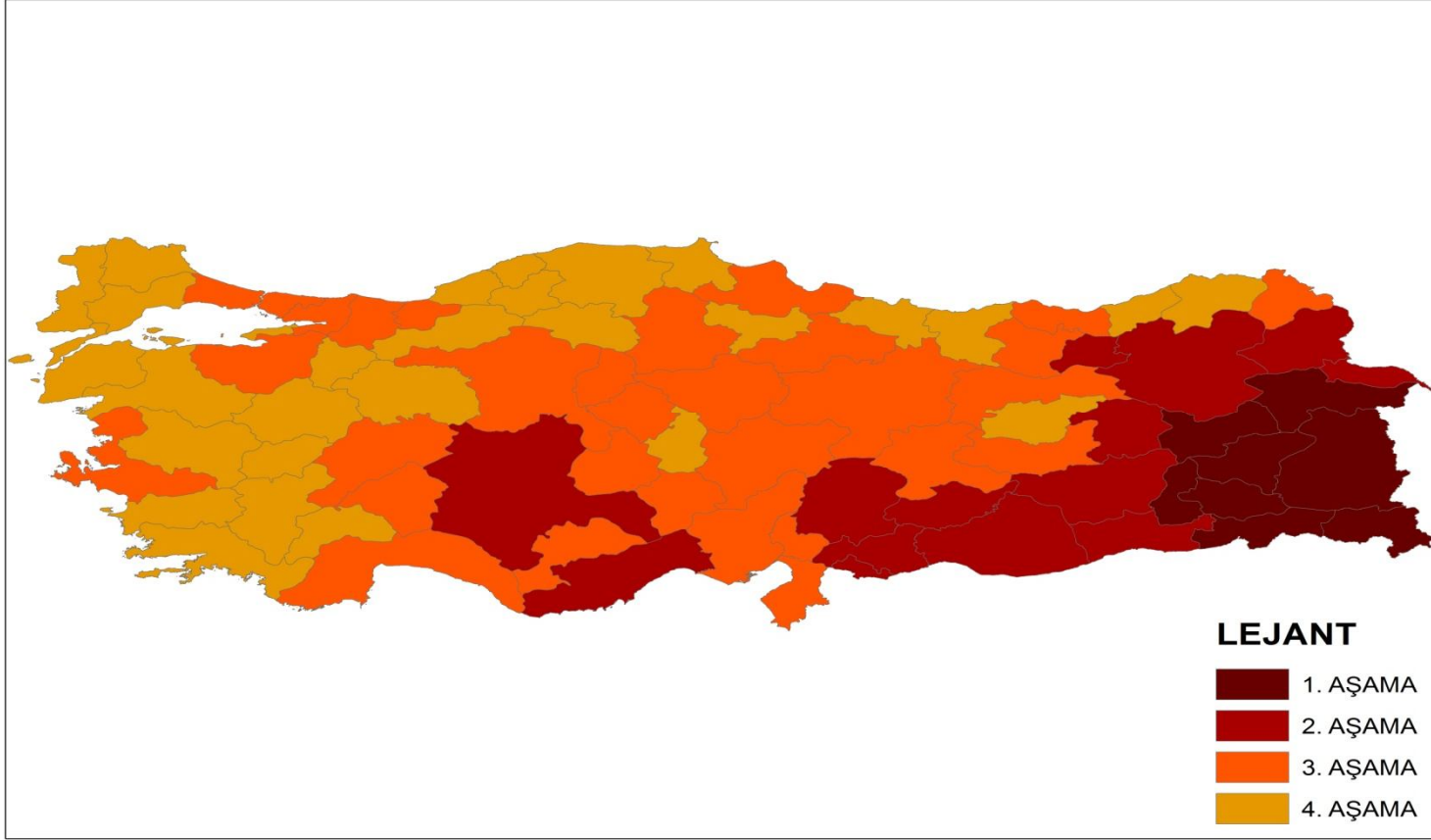
Toplam yaş bağımlılık oranı en yüksek olan il, 99,09 ile Ağrıdır. Toplam yaş bağımlılık oranı en düşük olan il, 43,55 ile Muğladır (Çizelge 6.1).

2000 yılı verilerine göre nüfus artış hızı negatif olan iller; Artvin, Çorum, Edirne, Kars, Kastamonu, Ardahan, Karabük, Kilis, Kırşehir, Sinop, Sivas, Tunceli, Zonguldak, Bayburt, Bartındır (Çizelge 6.1).

Çizelge 6.2 illerin 2000 yılı verilerine göre demografik geçiş aşamalarını göstermektedir.

Çizelge 6.2 : İllerin demografik geçiş aşamaları ,2000.

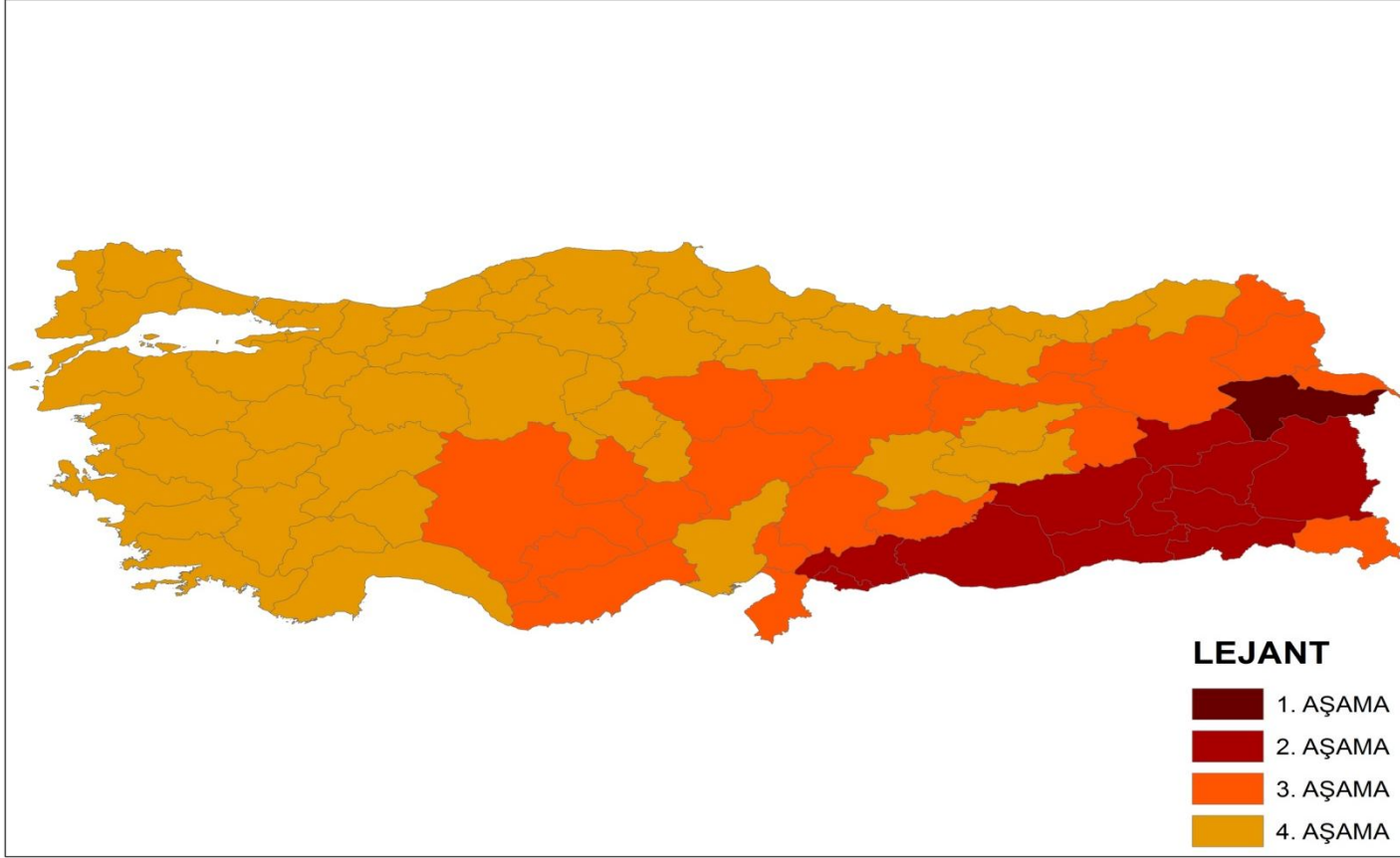
Aşamalar	İller
1.Aşama	Ağrı, Bitlis, Hakkari, Muş,Siirt, Van, Batman, Şırnak
2.Aşama	Adıyaman, Bingöl,Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İçel, Kars, Konya, K.Maraş, Mardin, Ş.Urfa, Bayburt, Iğdır, Kilis
3.Aşama	Adana, Afyon, Ankara, Antalya, Bursa, Çorum, Elazığ, Erzincan, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Malatya, Niğde, Sakarya, Samsun, Sivas, Tokat, Trabzon, Yozgat, Aksaray,Karaman, Kırıkkale, Ardahan, Osmaniye, Düzce
4.Aşama	Amasya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Edirne, Eskişehir, Giresun, Kastamonu, Kırklareli, Kütahya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Ordu, Rize, Sinop, Tekirdağ, Tunceli, Uşak, Zonguldak, Bartın, Yalova, Karabük

Şekil 6.2 : İllerin demografik geçiş aşamaları, 2000.

Çizelge 6.3 : İllerin demografik geçiş aşamaları, 2010.

Aşamalar	İller
1.Aşama	Ağrı
2.Aşama	Bitlis, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Muş, Siirt, Ş.Urfa, Batman, Şırnak, Kilis
3.Aşama	Adıyaman, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Hatay, İçel, Kars, Kayseri, Konya, K.Maraş, Niğde, Sivas, Yozgat, Aksaray, Bayburt, Karaman, Ardahan, Iğdır, Osmaniye
4.Aşama	Adana, Afyon, Ankara, Amasya, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Edirne, Elazığ, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Isparta,İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Zonguldak, Kırıkkale, Bartın, Yalova, Karabük, Düzce

Şekil 6.3 : İllerin demografik geçiş aşamaları, 2010.

7. GENEL DEĞERLENDİRME : SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkelerin iktisadî ve sosyal politikalarının önemli belirleyicilerinden biri nüfus yapısıdır. Bir ülkenin değişen nüfus yapısı çeşitli açılardan değerlendirilerek, ülkenin gelecekte doğabilecek ihtiyaçlarını belirlemede ve bu doğrultuda politikalar geliştirmede kullanılabilir. Demografik geçiş teorisi sanayileşme ile birlikte toplumların değişen doğum ve ölüm oranlarını safhalara ayırarak izah etmektedir. Avrupa ülkelerinin yaşadıkları deneyimler göz önüne alınarak geliştirilen bu teori, sanayileşme ile birlikte toplumların yaşam tarzlarının değiştiği ve toplumların giderek yaşlanacağı tezini savunmaktadır.

Türkiye'nin demografik geçiş sürecinde birbirinden farklı bölgelerinin olduğu varsayımı ile yola çıkan bu çalışma, demografik geçişin 4 farklı aşamasında bulunan illeri tespit ederek demografik geçiş sürecinde Türkiye'nin illerinin homojen bir yapı izlemediği sonucuna ulaşmıştır. Demografik geçiş kuramının temellerini ele alarak başlayan bu tez çalışması Dünya'daki ve Türkiye'deki demografik geçiş sürecini anlatmış ve Türkiye'nin deneyimlediği demografik geçiş aşamalarını incelemiştir. Türkiye'nin nüfus yapısının geçmişi ve beklenen demografik gelişmeler, yüksek doğurganlık ve yüksek ölümlülük düzeylerinden düşük doğurganlık ve düşük ölümlülük düzeylerine olan geçişi kuramsallaştıran *demografik geçiş süreci* kuramını Türkiye için doğrulamaktadır. Analiz bölümünde ise Türkiye'nin her bir ilinin kaçınıcı geçiş aşamasında olduğu saptanmıştır. Son olarak da ,illerin geçirdiği bu sürecin oluşturacağı fırsatlar ve riskler her aşamanın kendi şartları ve özellikleri dikkate alınarak tartışılmıştır.

Demografik geçişin kaçınılmaz olduğu ve ülkeler, bölgeler, yerleşimler için farklılaştığı düşünülürse ,bu hususta önemli olan nokta ; bu demografik değişimin toplum ve ekonomi üzerinde etkilerinin ne olduğu ya da ne olacağıdır. Bazı yerleşimlerde düşük doğurganlık bir problem olabilirken, bazılarında yüksek doğurganlık mevcut kaynakları zorlayabilmektedir. Dolayısıyla yerleşimlerin

geçirdiği bu demografik değişimler ve demografik özellikler dikkate alınarak planlama yapılmalıdır.

7.1 Sonuçlar

2000 yılı verilerine dayanılarak yapılan analizde Ağrı, Bitlis, Hakkari, Muş, Siirt, Van, Batman, Şırnak demografik geçişin ilk aşamasındaki iller iken, 2010 yılı verilerine dayanılarak yapılan analizde Ağrı ili ilk aşamadaki il olarak bulunmuştur. Bitlis, Hakkari, Muş, Siirt, Van, Batman, Şırnak 2010 yılı verilerine göre doğurganlık oranlarındaki düşüşler sebebi ve yaşam ümidindeki artış sebebi ile 2. aşamaya geçmişlerdir. 2000 yılı verilerine göre Adıyaman, Bingöl, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İçel, Kars, Konya, K. Maraş, Mardin, Ş. Urfa, Bayburt, Iğdır, Kilis 2. aşamadaki iller iken, 2010 yılında Bitlis, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Muş, Siirt, Ş. Urfa, Batman, Şırnak, Kilis 2. aşamadaki iller olmuştur. 2000 yılı verilerine göre 2. Aşamadaki iller Ş. Urfa ve Kilis dışında 2010 yılında 3. aşamaya geçmişlerdir. 2010 yılı verilerine göre demografik geçişin her aşamasında il mevcuttur. Fakat demografik geçişin son aşaması olan 4. aşamadaki illerin sayısı diğer aşamalardaki illerden oldukça fazladır (Şekil 6.1 ve Şekil 6.2).

Türkiye'nin doğu-batı ayrımı demografik geçiş sürecinde ön plandadır. Batı kesimlerindeki iller hem 2000 hemde 2010 yılı verilerine göre 3. ya da 4. aşamada bulunurken, doğu kesimleri 1. ya da 2. aşamada dırlar (Şekil 6.1 ve Şekil 6.2).

Medyan yaş değerinde en yüksek oran Kastamonu iline aittir. Medyan yaş değerinde en düşük oran ise Van iline aittir. Toplam yaş bağımlılık oranı en yüksek il Ağrı iken en düşük il Muğladır (Çizelge 6.1).

7.2 Öneriler

Pek çok kaynakta bugüne kadar nüfusla ilgili yaşanan değişimin ağırlıklı olarak geçmişte izlenmiş nüfus politikalarından kaynaklanmadığı söylenmektedir. Savaş yıllarının sona ermesi sonucunda ölümlerin azalması, ailelerin bir araya gelmesi, sağlık şartlarında yaşanan düzelmeler de hızlı nüfus artışına sebep olmaktadır. Behar (1980) 'ın yaptığı araştırmaya göre aile planlaması politikalarının Türkiye'nin nüfus yapısına etkisi yüzde 10 olarak hesaplamıştır. Nüfus artışını sınırlandırmaya yönelik politikaların da nüfusu sanıldığı kadar doğum oranlarını düşürmeye yardımcı

olmamıştır.HÜNEE göre, o süre dahilinde kaba doğum oranındaki on puanlık bir düşüşe devlet politikalarının katkısı bir puanı geçmemektedir.Dolayısıyla, uygulanan iki ayrı nüfus politikasından 1923-65 yılları arasında uygulanan politikalar nüfusun hızlı artmasına ciddi bir katkısı olmadığı gibi, 1965 sonrası uygulanan politikalarda nüfusun artış hızındaki azalmanın sebebi olarak gösterilmemektedir.

Nüfus politikaları adına iki alternatiften bahsedilebilir. Bunlar;

1. istenmeyen demografik değişimleri tersine çevirmeyi ya da yavaşlatmayı amaçlayan,kısacası doğurganlık düzeyine etki etmeye çalışan politikalar,
2. demografik değişimin kaçınılmaz sonuçlarını kabullenip bu değişimleri göz önüne alan ekonomik ve sosyal politikalardır.

Türkiye’de doğurganlık düzeyine etki etmek amacıyla uygulanmış politikaların başarısı dikkate alındığında ilk nüfus politikası alternetifinin tercih sebebi olmayacağı açıktır.Nitekim demografik geçişini tamamlamış Avrupa ülkelerinin hiç birinde (veya Japonya, Güney Kore v.b.) doğurganlık yeniden yükselen bir trende girmemiştir (Behar v.d., 1999).

Bugüne kadar hep nüfus bağımlı değişken olarak ele alınmış ve nüfusa yönelik müdahaleler yapılmıştır.Fakat “artık nasıl bir nüfus yapısı?” sorusunun yerini “hangi nüfus yapısına nasıl politika?” sorusu almalıdır.Bu çalışmada modelinde (Şekil 6.1) şemalize edildiği gibi nüfus bağımsız bir değişken olarak görülüp nüfusun demografik yapısının politikaları şekillendirmesi gerekmektedir.

2010 yılı verilerine göre Ağrı I. aşamadadır.Bu aşamanın temel özellikleri; yüksek doğum oranı ve yüksek ölüm oranı ile birlikte bunun sonucunda da yavaş artan ya da durağan nüfus artış hızıdır. Genç bağımlılık oranı çok yüksekken yaşlı bağımlılık oranı ve çalışma çağındaki nüfusun oranı düşük düzeydedir.Literatürde demografik geçişin ilk evresi genç bağımlılık oranının yüksek olması sebebiyle demografik burden(yük) olarak adlandırılır.

Bu aşamadaki iller genç nüfusun meydana getirdiği problemlerle karşı karşıyadır.Dolayısı ile politikalar özellikle bu nüfusun fazlalığından kaynaklanan problemleri giderme yönünde olmalıdır.Eğitim ve sosyal donatı alanındaki kararlar planlama süreci boyunca bu genç nüfus göz önünde bulundurularak verilmelidir. Örneğin okul çağındaki nüfusun çok olması sebebi ile öncelik sayıca (öğretmen,

okul, ekipman v.b.) yeterlilik sağlamaktır. Sayıca yeterlilik sağlanıp Türkiye'nin diğer bölgeleri ile olan farklılıklar azaltıldıktan sonra nitelik gündeme gelecektir.

Sağlık konusunda bu aşamada yeterli gelişmenin olmadığı düşük yaşam ümidi ve yüksek ölüm oranları sebebi ile aşıkardır. Bu evreye ait nüfus piramitlerine bakıldığında bebek ölüm oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısı ile anne ve çocuk sağlığı ve hijyen konusunda kişilerin yeterli hizmeti ve bilinçlendirmeyi kendilerine en yakın mesafede almaları gerekmektedir. Her mahallenin bu hizmetlerden yeterince faydalanmasını sağlamak bu alandaki ilk planlama kararı olmalıdır. Bu bölgelerin sağlık hizmetleri hususunda önemli yatırımlara ihtiyacı vardır.

İlk evrede hanehalkı büyüklüğü fazla hanehalkı sayısı azdır. Dolayısıyla konut yatırımları bu durum gözetilerek yapılmalıdır. Aile genişlikleri düşünülerek küçük metrekareli konutlar yerine daha büyük metrekareli konutlar yapılarak bu ihtiyaca cevap verilebilir.

Sanayileşmenin az olduğu bu evrede sanayi yatırımları ile halkın işgücüne katılımı arttırılarak demografik yük sürecinin etkileri en aza indirilmeye çalışılmalıdır.

2010 yılı verilerine göre Bitlis, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Muş, Siirt, Ş. Urfa, Batman, Şırnak, Kilis II. aşamadaki illerdir. Bu aşamada ölüm oranları düşmeye başlamıştır fakat doğum oranları hala yüksektir. Dolayısıyla nüfus artış hızı yüksektir. II. aşamadaki iller hızla artan nüfus artış hızının meydana getireceği problemlerle mücadele etmektedir. Eğitim ve sağlık alanındaki politikalar ilk geçiş aşamasındaki politikalarla benzeşmektedir.

Konut stoğunun artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilecek sayıda olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Nitekim geçmiş dönemlerde bu evrenin bu özelliğini dikkate alıp önlemler almayan ülke, bölge ya da iller gecekondulaşma sorunu ile karşıkarşıya kalmışlardır. Bugün bu aşamayı deneyimleyip üçüncü ya da son aşamaya geçen yerler hala bu çöküntü alanlarının problemleri ile mücadele etmeye çalışmaktadırlar.

2010 yılı verilerine göre Adıyaman, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Hatay, İçel, Kars, Kayseri, Konya, K. Maraş, Niğde, Sivas, Yozgat, Aksaray, Bayburt, Karaman, Ardahan, Iğdır, Osmaniye III. aşamadaki illerdir. Bu aşamanın en belirgin özelliği

doğum oranlarının düşmeye başlamasıdır.Ölüm oranlarının düşüş hızı doğum oranlarının düşüş hızından daha yüksek olduğu için nüfus artış hızı yüksektir.

Literatürde 3.evre çalışan nüfusun yüksek olduğu ve bağımlılık oranının düştüğü evre demografik gift olarak adlandırılır. Bu evrenin en önemli özelliği çalışma çağı nüfusunun çok olması ve bunlara bağımlı olan nüfusun az olmasıdır.Dolayısıyla bu evre büyüme potansiyelini yansıtmaktadır. Bu evrede oluşabilecek en büyük fırsat mevcut iş gücünün çalışma olanaklarının sağlanarak ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Bu çalışma çağındaki nüfusa iş olanaklarının sağlanamadığı takdirde işsizlik en büyük problem olacaktır. Genç ve yaşlı nüfus ürettiğinden daha fazlasını tüketirken, çalışma çağı nüfusu daha fazla çıktı üretme ve daha fazla tasarruf yapma eğilimindedirler. İş gücüne katılım oranını artırarak ve bağımlılık oranlarını düşürerek bir defaya mahsus bir şekilde ekonomik kalkınma için bir ivme sağlanabilir. Fakat demografik geçişin son aşamasına gelindiğinde yaşlı nüfus artmaya başlamakta ve özellikle sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında önemli riskler ortaya çıkmaktadır.

2010 yılı verilerine göre Adana, Afyon, Ankara, Amasya, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Edirne, Elazığ, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Isparta,İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Zonguldak, Kırıkkale, Bartın, Yalova, Karabük, Düzce VI. aşamadaki illerdir.Türkiye genelinde demografik geçişin son aşaması olan 4. aşamasında olması sebebi ile bu kısım daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Demografik geçişin son aşamasının temel özellikleri; doğum ve ölüm oranları düşüktür, dolayısı ile nüfus artış hızı oldukça yavaş yada durağandır. Ayrıca artan yaşam ümidi sebebi ile yaşlı bağımlılık oranı yüksektir ve artmaya devam etmektedir. Bunun yanında çalışma çağındaki nüfus azalmaktadır.

Tam sanayileşmenin olduğu öne sürülen 4.aşmanın toplumsal özellikleri; geleneksel aile yapısının değişmesi, bireyselliğin artması, kadının çalışma hayatında yerinin alması, eğitim süresinin ve evlenme yaşının yükselmesidir.

Nüfusun yaşlanması sorunu Türkiye için tamamen yeni bir demografik sorundur. Hızla artan bir nüfus kitlesi, hali hazırda tıkanmış olan sosyal güvenlik sisteminin,

demografik geçişin tamamlanmasının ardından tamamen çökmesine neden olabilir. Bu bakımdan yaşlılık sigortası ve emeklilik fonlarının bir an önce devreye sokulması gerekmektedir. Emekliliğe hak kazanmak için yaş hadlerinin Türkiye'nin yeni demografik yapısına uyum sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekir. Önümüzdeki yirmi-yirmi beş yıl boyunca faal yaştaki nüfusun büyümeye devam edecek olması sosyal güvenlik sisteminde köklü bir reform yapılması için uygun bir ortamı da beraberinde getirmektedir.

Ayrıca, sağlık sisteminin ve sağlık kuruluşlarının yaşlanan bir nüfusa uygun hizmetleri götürebilmesi için yeni koşullara göre yeniden yapılandırılması gerekir. Yaşlı nüfusun konut ve barınma koşullarının (huzur evleri vs.) yaratılması gerekmektedir. Bu sorun, sosyal güvenlik kuruluşlarının finansal yapıları üzerindeki baskıyı daha da arttıracaktır. Bu türden konut piyasasında talebin giderek büyüyeceği düşünülerek yaşlı nüfusun barınmasına yönelik inşaatların özendirilmesi gerekir. Bu sorunun çözümü için, gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden yararlanarak özel sigortacılık yeniden ele alınmalıdır.

Genç nüfus'un sayıca önce sabitlenmesi ve zamanla azalma eğilimine girmesi diğer bir değişimin kaynağı olacaktır. Her yıl doğan çocuk sayısı bu illerde aşağı yukarı sabit kalmıştır. Yani ilköğretimdeki sorun artık bir sayı sorunu olmaktan çıkmıştır. Bundan sonra ilköğretimde yaşanacak asıl sorun eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve bölgesel dağılımın eşitlenmesi olacaktır. Artık sorun nicelik değil niteliktir. İlköğretim okullarının nerelerde inşa edileceği öğretmenlerin düzeyleriyle araç-gereçlerin kalitesinin yükseltilmesi ele alınacak öncelikler olmalıdır. Yükseköğretimde de durum bundan pek farklı değildir. 2000'li yılların başından itibaren üniversite öğretimine aday olan gençlerin adedi önce durağanlaşacak, sonra da azalma eğilimine girecektir. Üniversite eğitimi talebi, ilköğretimle karşılaştırıldığında, demografik faktörlere daha az bağlıdır. Dolayısıyla, üniversite öğrenimine yönelik genel talep sabitleşmese de üniversite öğrenimi görenlerin sayısını, demografik verilerden çok üniversite eğitiminin sunduğu olanaklar, bu çerçevede üniversitelerin nitelikleri ve standartları belirleyecektir .Bu aşamada nüfus artış hızı düşmektedir ama hane halkı sayısı artmaya devam edecektir. Bunun da gerek tüketim kalıpları, gerekse dayanıklı tüketim mallarına yönelik talep açısından bakıldığında ekonomik büyümeyi uyarıcı bir etkisi olacaktır.

Bu evrede geniş aile giderek küçülecek ve bireysellik ön plana çıkacaktır. Bu sebele konut talebi artacak ancak ortalama hane halkı büyüklüğü azalmaya devam edeceği için günümüz konutlarının yapımında bu durum dikkate alınmalıdır.

Yaşlanma olayının doğurduğu sonuçlardan bir diğeri ise çalışma çağı nüfusunun azalmasıdır.Çalışma çağı nüfusunun azalması sorununun çözmenin iki alternatifi bulunmaktadır.İlki diğerk ülkelerden göç alınması, bir diğeri ise doğurganlığın arttırılmasıdır.Daha öncede belirttiğimiz gibi doğurganlığı tersine çevirmek değişen toplumsal yapı sebebi ve tercihler sebebiyle oldukça zordur.Dolayısıyla ilk çözüm önerisi çalışma çağındaki nüfusu arttırma hususundaki politikalara temel oluşturmalıdır.

KAYNAKLAR

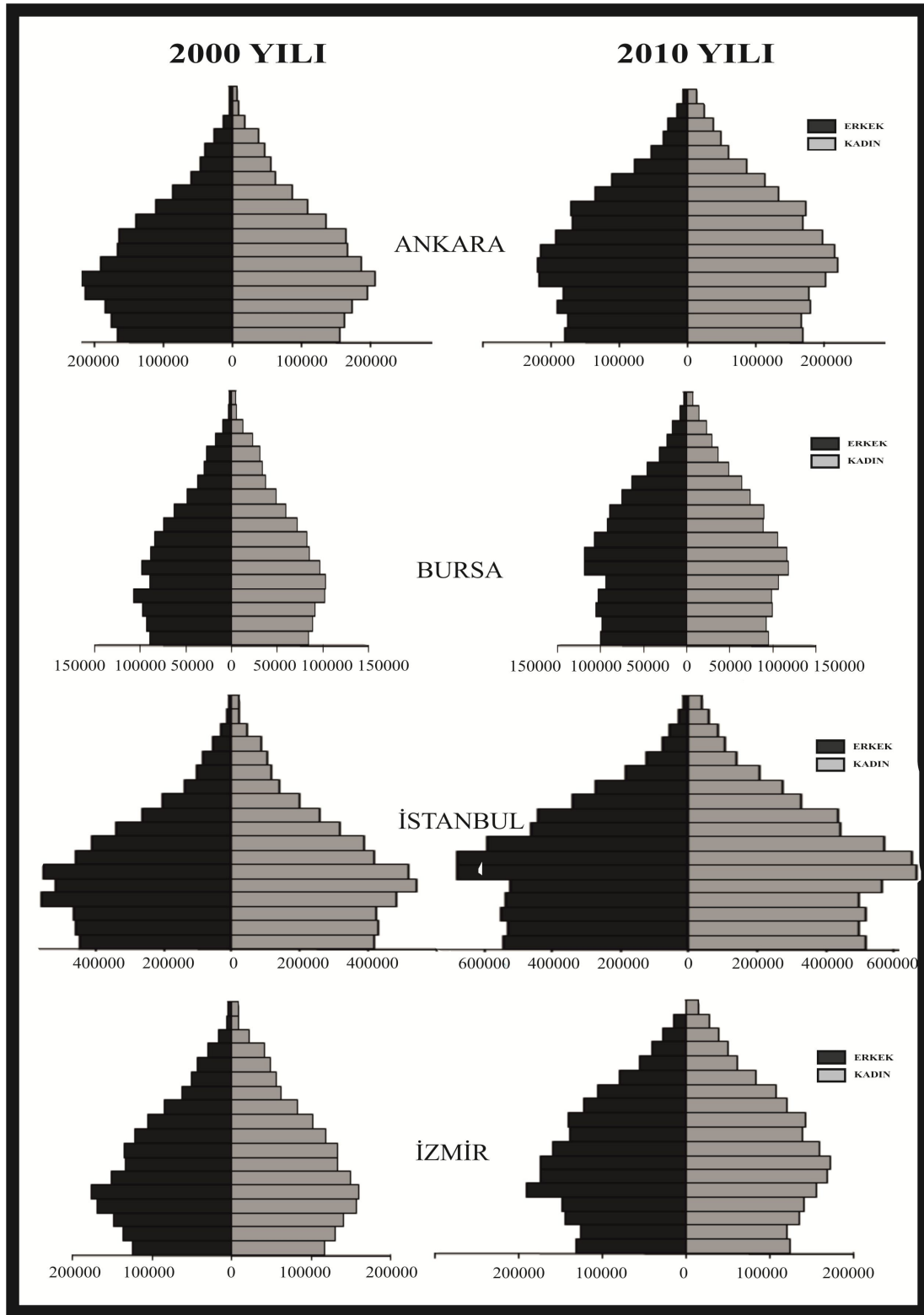
- Balı, S.** (2005). Yaşlanan Nüfusun Makroiktisadi Tesirleri (yüksek lisans tezi), İktisat Politikası Anabilim Dalı, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Behar, C.** (1980). Türkiye'deki Nüfus Planlaması Politikasının Nüfussal Etkisi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Behar, C., Işık, O., Güvenç, M., Erder, S., Ercan, H.** (1999). Türkiye'nin Fırsat Pencresi Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri, Türkiye Sanayi ve İşadamları Derneği, Lebib Yalkın Yayınları.
- Behar, C.** (2006). Demographic Developments and "Complementarities": Ageing, Labor and Migration, *Turkish Studies*, Vol 7, No 1, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Bloom, D. E., Canning D., Sevilla J.** (2001). Economic Growth and Demographic Transition, *National Bureau of Economic Research*, NBER working paper series.
- Bogue, D. J.** (1969). Principles of Demography, University of Chicago.
- Caldwell, J.** (1976). Toward a Restatement of Demographic Transition Theory, *Population Development Review*, Vol.2, No:3/4, (Sep-Dec)
- Çağlar, E., Mumcu, O.** (2006). Türkiye'nin Nüfusu Zenginlik Kaynağı Olabilir mi?, Türkiye Politikaları Araştırma Enstitüsü, *Politika notları*.
- Erdönmez, P. A.** (2007). Küresel Demografik Değişim Süreci ve Finansal Sektör Üzerindeki Etkileri, Bankacılar Dergisi, Sayı 62.
- Galor, O.** (2010). The Demographic Transition : Causes and Consequences, Brown University.
- Goff, J., Forney, Y.** (2006). The Turkish Demographic Transition : Fertility and Child Mortality, University of Lausanne and Laboratory of Demography and Family Studies, University of Geneva.
- Hoşgör, Ş. ve Tansel, A.** (t.y.). 2050'ye Doğru Nüfus Bilim ve Yönetim :Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemine Yansımalar, TÜSİAD ve UNFPA.
- Işık, O., Pınarcıoğlu, M. M.** (2006). Geographies of a Silent Transition : a geographically weighted regression approach to regional fertility differences in Turkey, Middle East Technical University.
- Karadayı, F., Timur, S., Macura, M., Yener, S., Cillov, H., Tezmen, H., Üner, S., Kişnişçi, H. A.** (1974). The Population of Turkey, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Ankara.
- Kirk, D.** (1996). Demographic Transition Theory, *Population Studies*, Vol 50, No:3 pp. 361-387, Great Britain.

- Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T., Seçkiner, P.** (2008). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü; Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Ankara.
- Kurtar, M., Oflluğlu, Y.** (2007). Ankara'nın Demografik Yapı Analiz Raporu (öğrenci çalışması), Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Kuzgun, K. İ.** (2002). Nüfusun Yaşlanmasının İşgücü Arzına Etkisi, GERİATRİ dergisi, Cilt 5, Sayı :1.
- Lee, R.** (2003). The Demographic Transition: Three Centuries of Fundamental Change, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 17, No. 4, 167-90.
- Montgomery, K.** (2003). The Demographic Transition 2000, University of Wisconsin, <http://www.uwmc.uwc.edu/geography/Demotrans/demtran.htm> , alındığı tarih : 06.08.2011.
- Özgür, E. M.** (2004). Türkiye'de Toplam Doğurganlık Hızının Mekansal Dağılışı, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Rowland, D. T.** (1946). Demographic Methods and Concepts, Oxford University Press ,2003, Oxford.
- Seyhun, Ö. K.** (2006). Avrupa Birliği'ndeki Demografik Dönüşümün Türkiye'nin Avrupa Birliğine Üyeliği Çerçevesinde İşgücü Piyasalarına Yansımaları (uzmanlık tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- The Macroeconomic and Financial Implications of Ageing Populations (1998). alındığı tarih : 21.10.2011, adres : <http://www.bis.org/publ/gten04.htm>
- Türkiye İstatistik Kurumu, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, 1927-2000.**
- Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2010.**
- United Nations** (t.y.). The World at Six Billion, , alındığı tarih : 10.09.2011, adres : <http://www.un.org/esa/population/publications/sixbillion/sixbilpart1.pdf>
- United Nations** (1988). *National Population Policies*, New York.
- United Nations** (1989). *Trends in Population Policy*, New York.
- United Nations** (1992). Changing Population Age Structures, 1990-2015; Demographic and Economic Consequences and Implications, Geneva.
- United Nations** (2003). *World Population Policies 2003*, New York.
- United Nations** (2005). *World Population Trends and Policies*, New York.
- United Nations** (t.y.). alındığı tarih: 02.05.2011, adres: <http://www.un.org/esa/population/publications/ageing/>
- Yılmaz Akın, B. G.** (2009). Avrupa Birliği'nin Yaşlanma Sorununa Bir Çözüm Olarak Türkiye'nin Üyeliği, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:8 No:1, s.27-37.
- Yüceşahin, M. M.** (2011). Küresel Bir Süreç Olarak Demografik Dönüşüm: Mekansal Bir Değerlendirme ,Coğrafi Bilimler Dergisi ,11-27,Ankara Üniversitesi, Ankara.

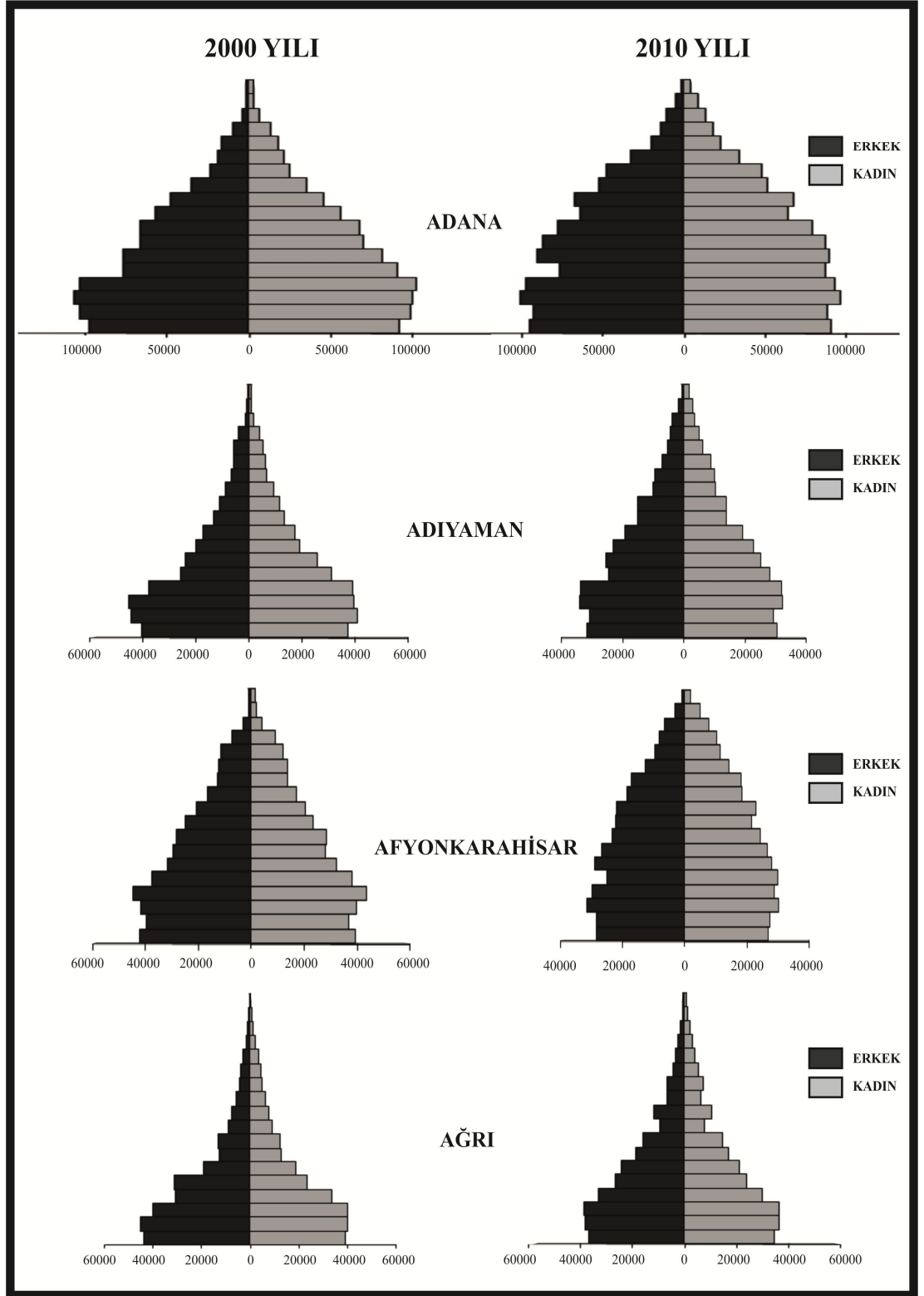
- Yüceşahin, M. M.** (2009). Türkiye'nin Demografik Geçiş Sürecine Coğrafi Bir Yaklaşım, Coğrafi Bilimler Dergisi ,1-25, Ankara Üniversitesi ,Ankara.
- Yüksel, Y.** (2007). Türkiye'de Demografik Geçiş Süreci ve Sosyal Politikalar (uzmanlık tezi), Devlet Planlama Teşkilatı.
- World Bank,** *Turkey Labor Market Study*, Ankara, 2006.
- Warren Thompson,** *The Field of Demography*, 1929.

EKLER

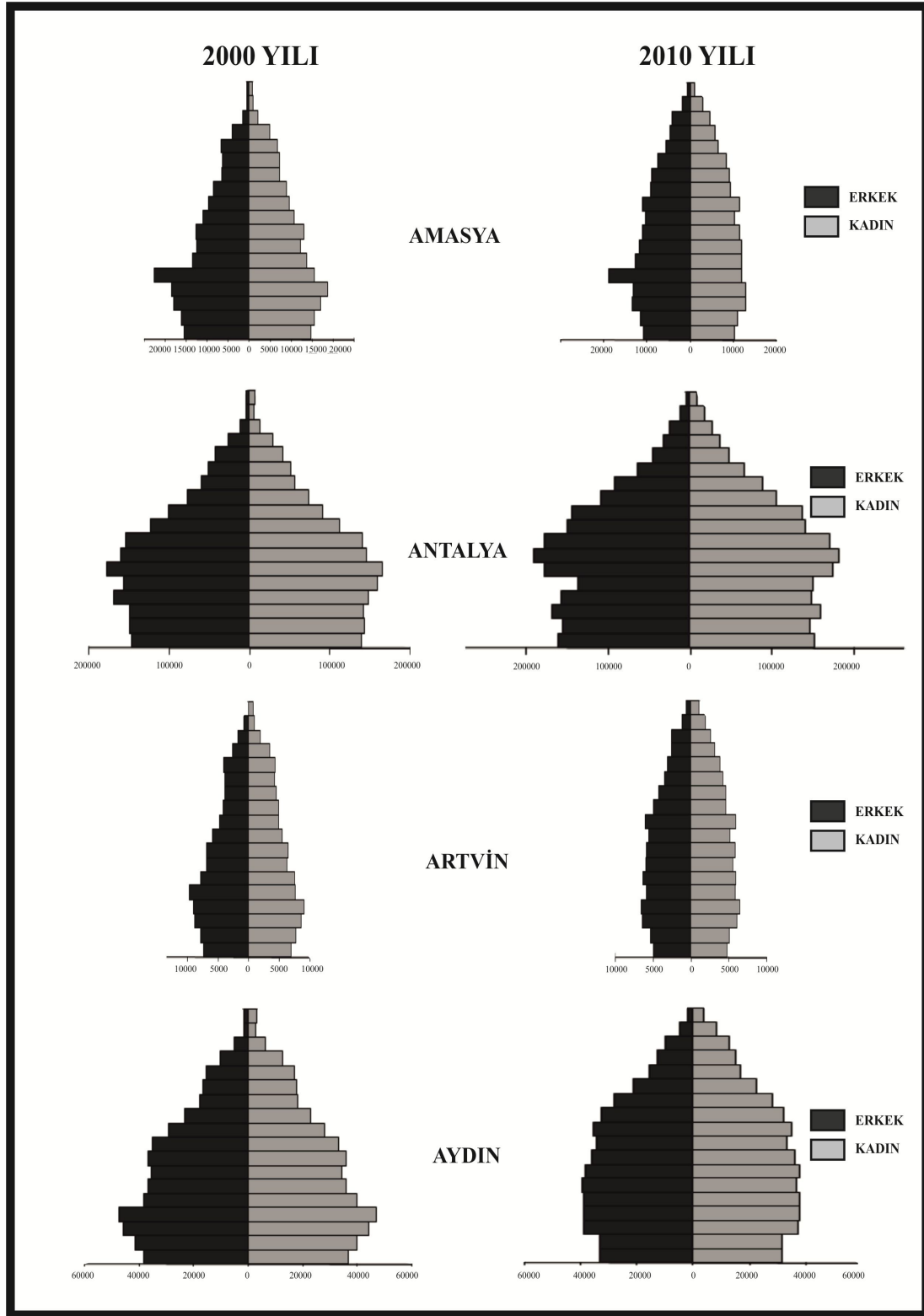
EK A : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri

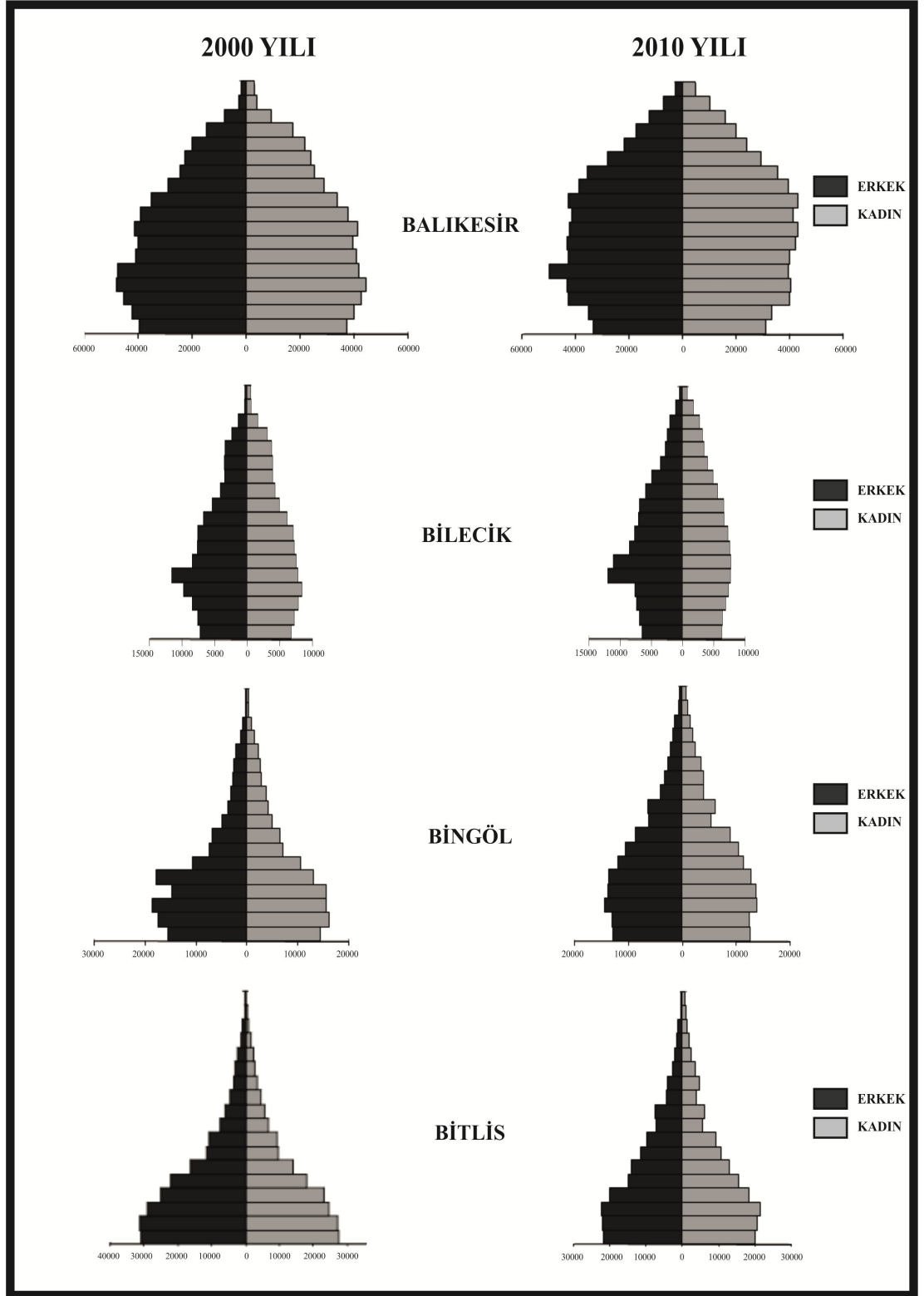
Şekil A.1 : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

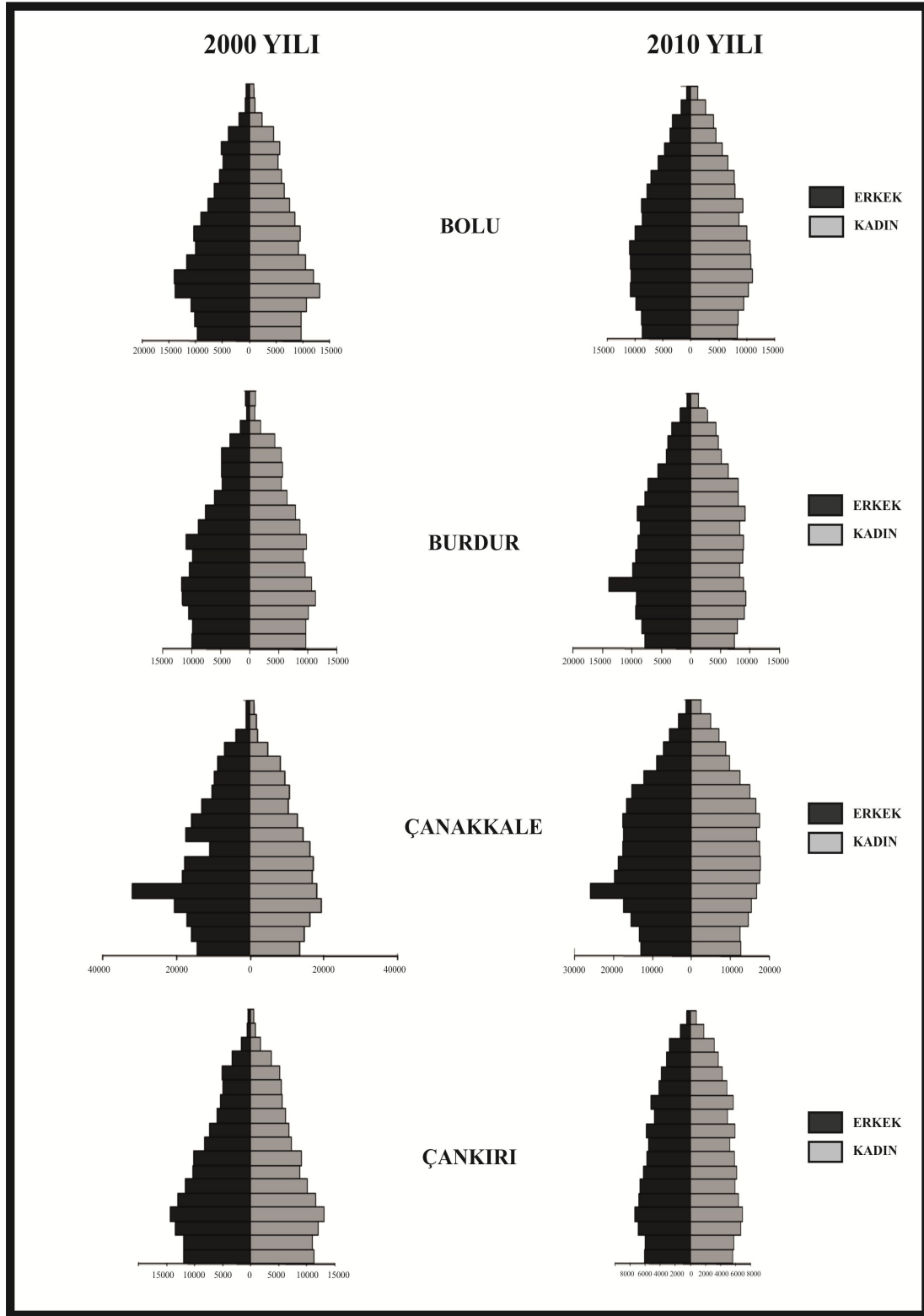
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

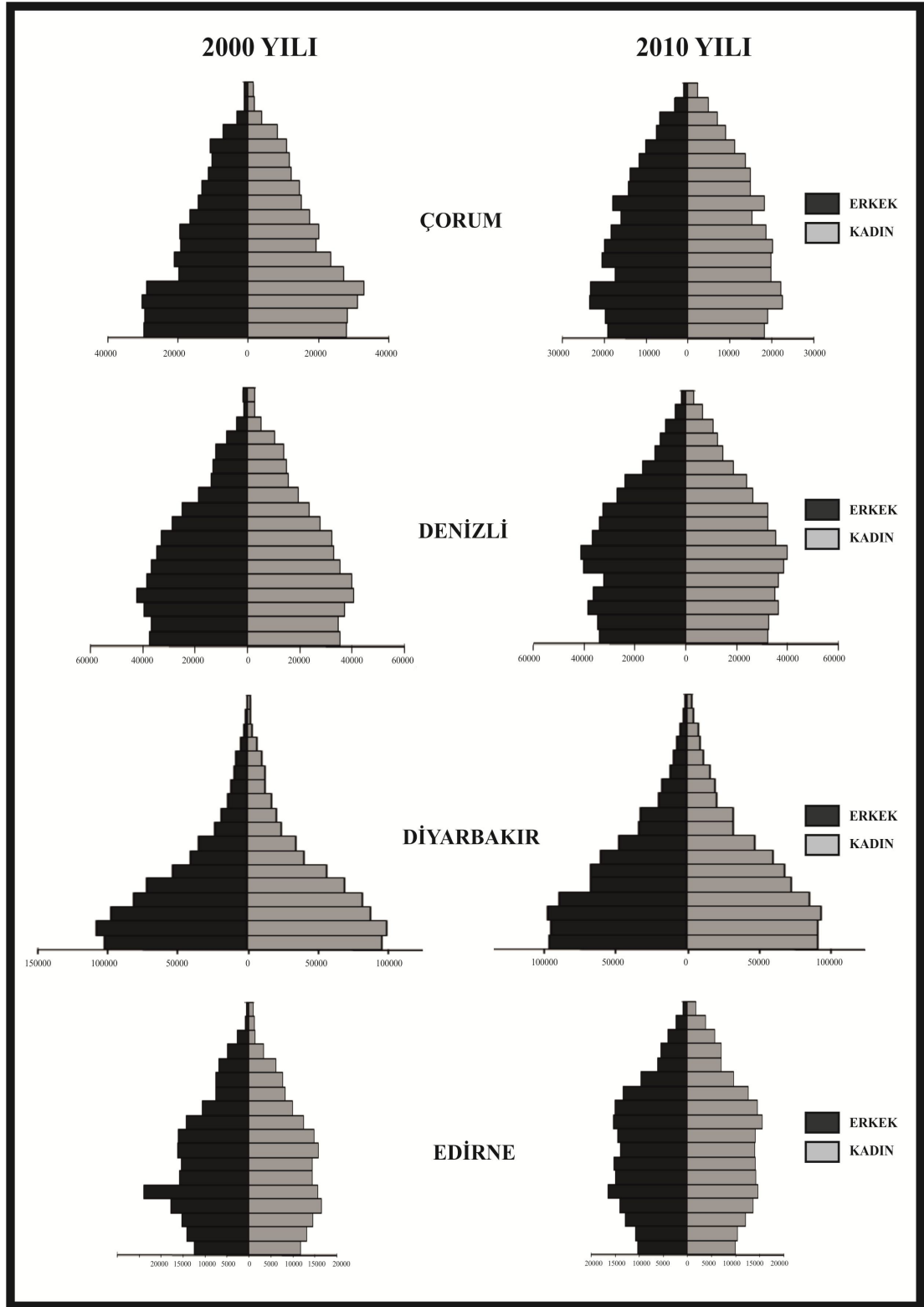
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

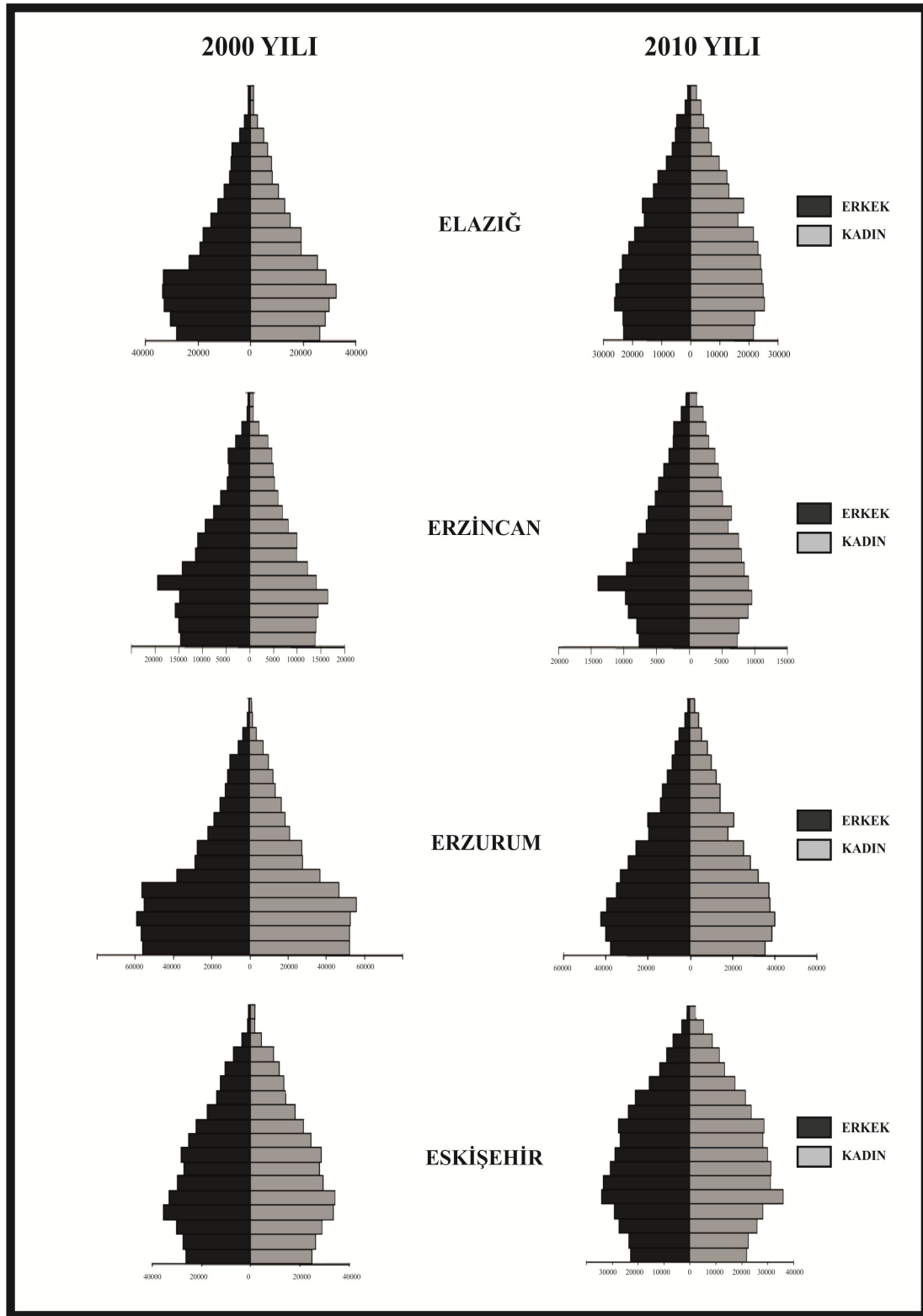
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

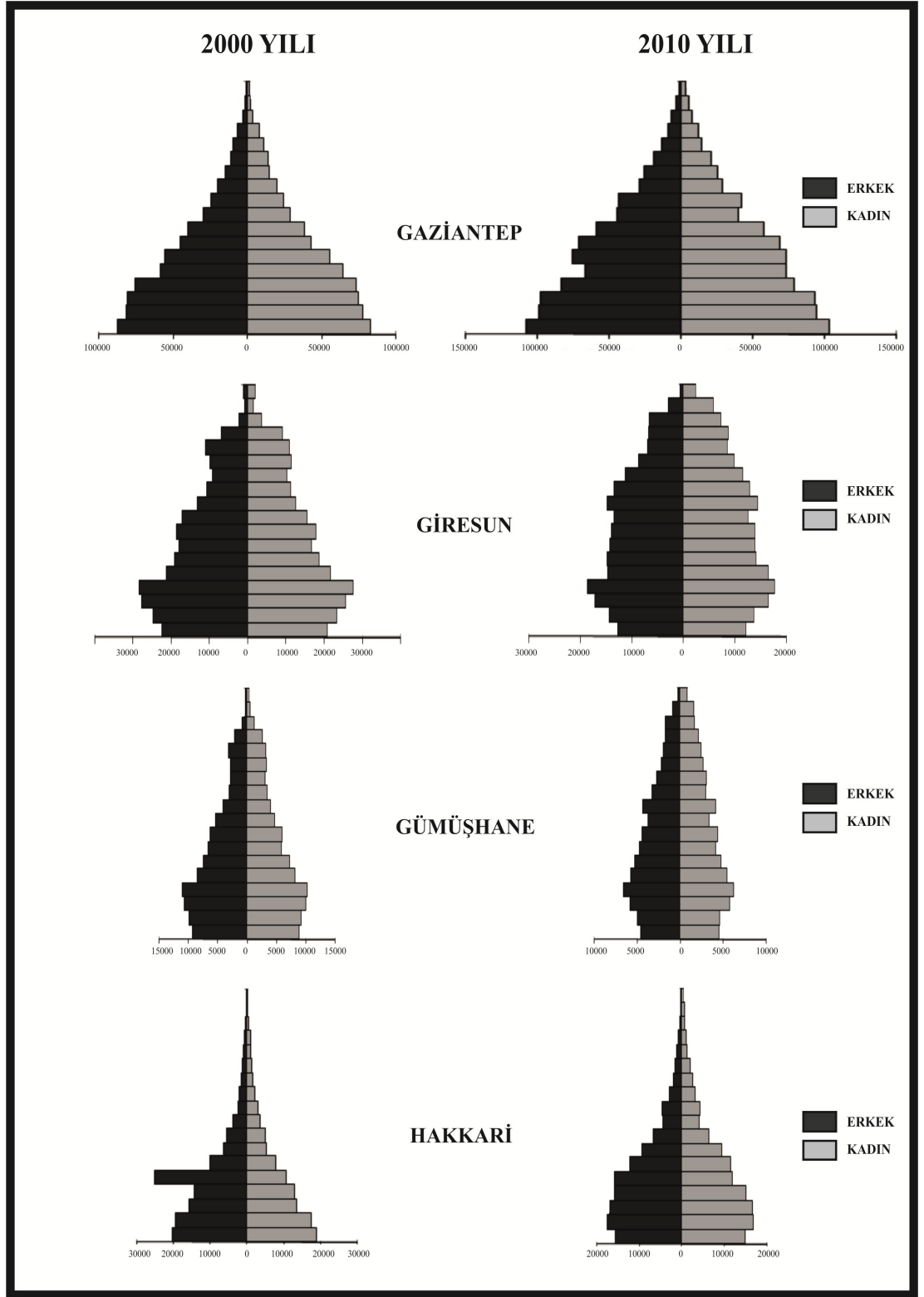
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

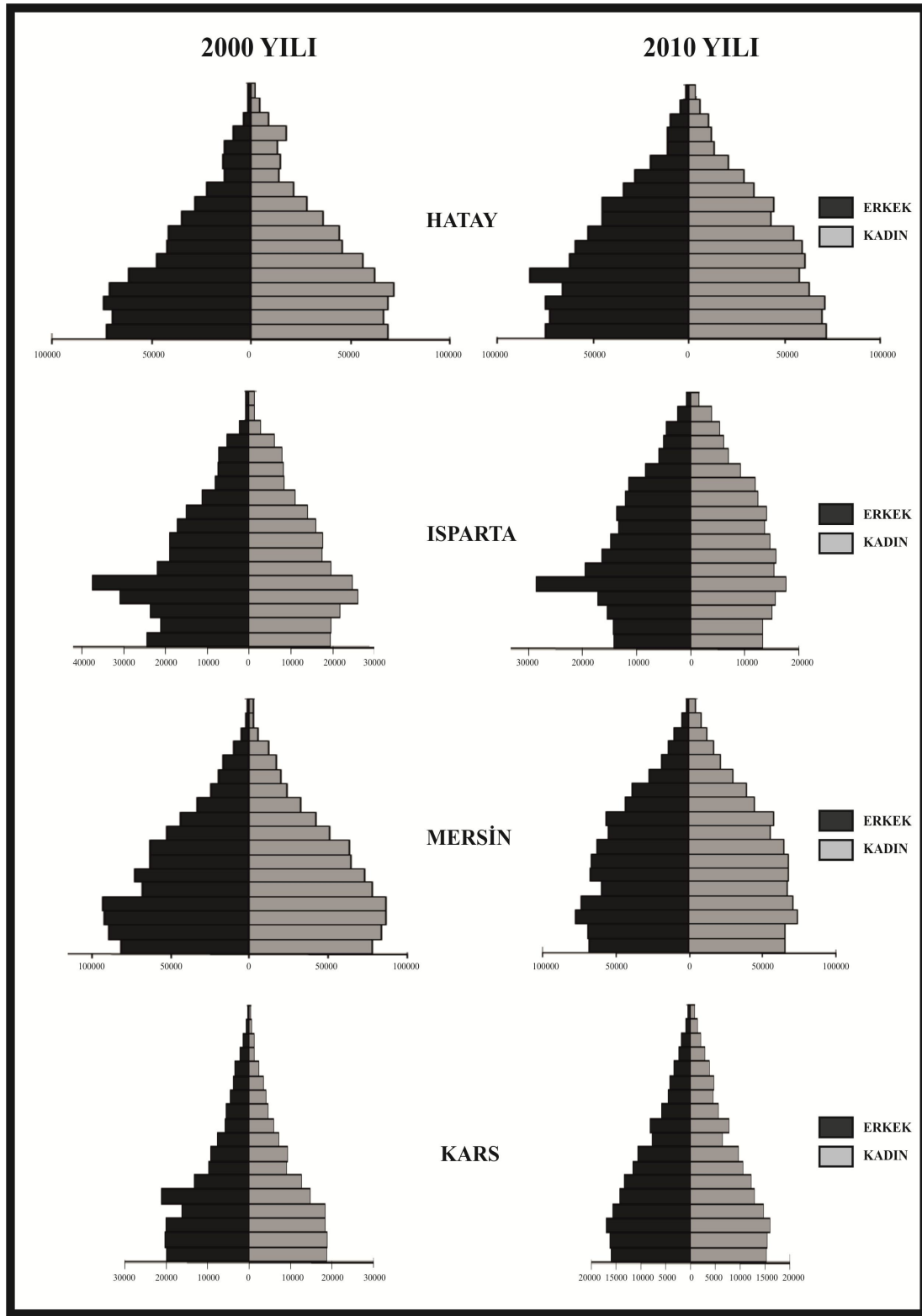
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

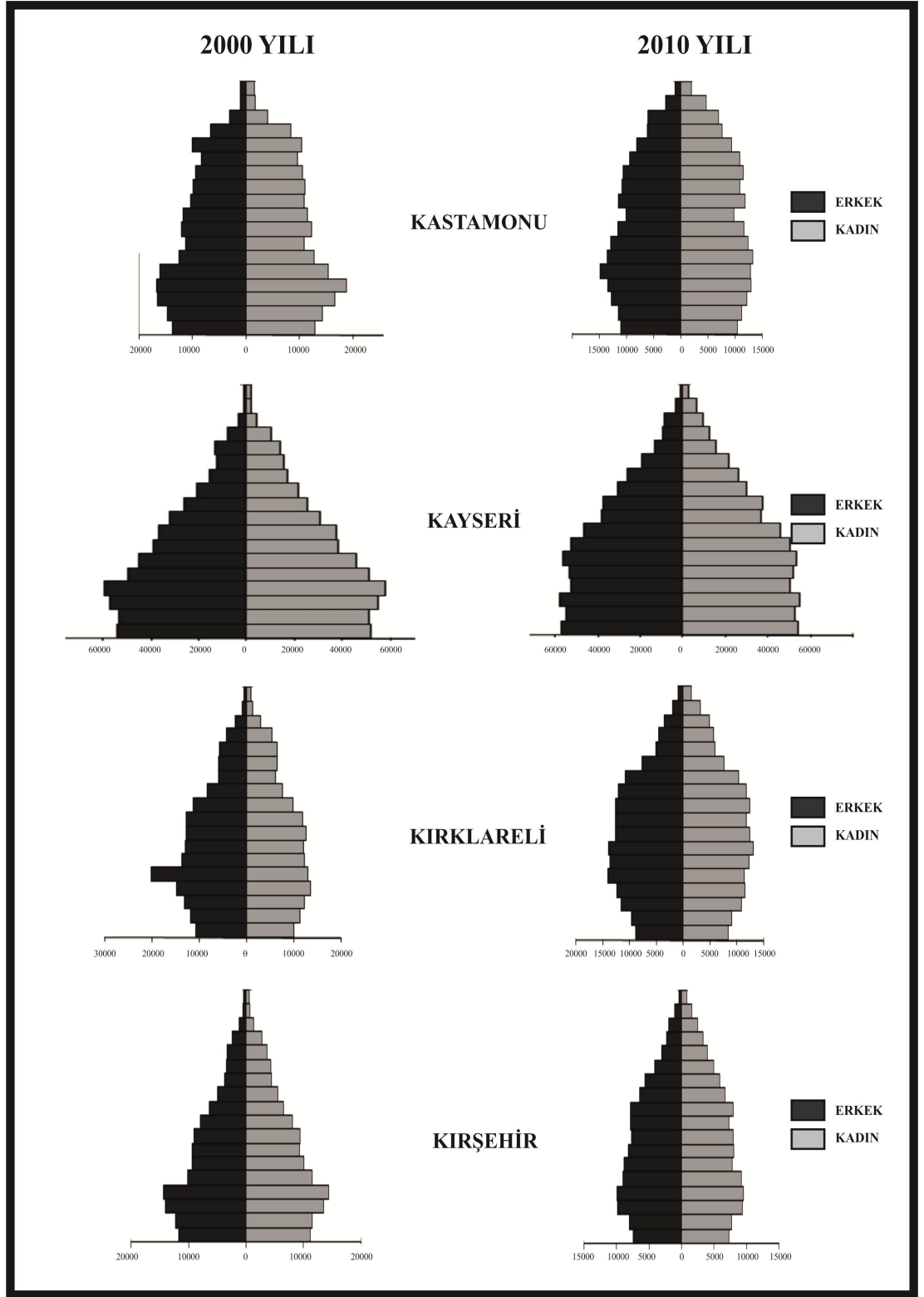
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

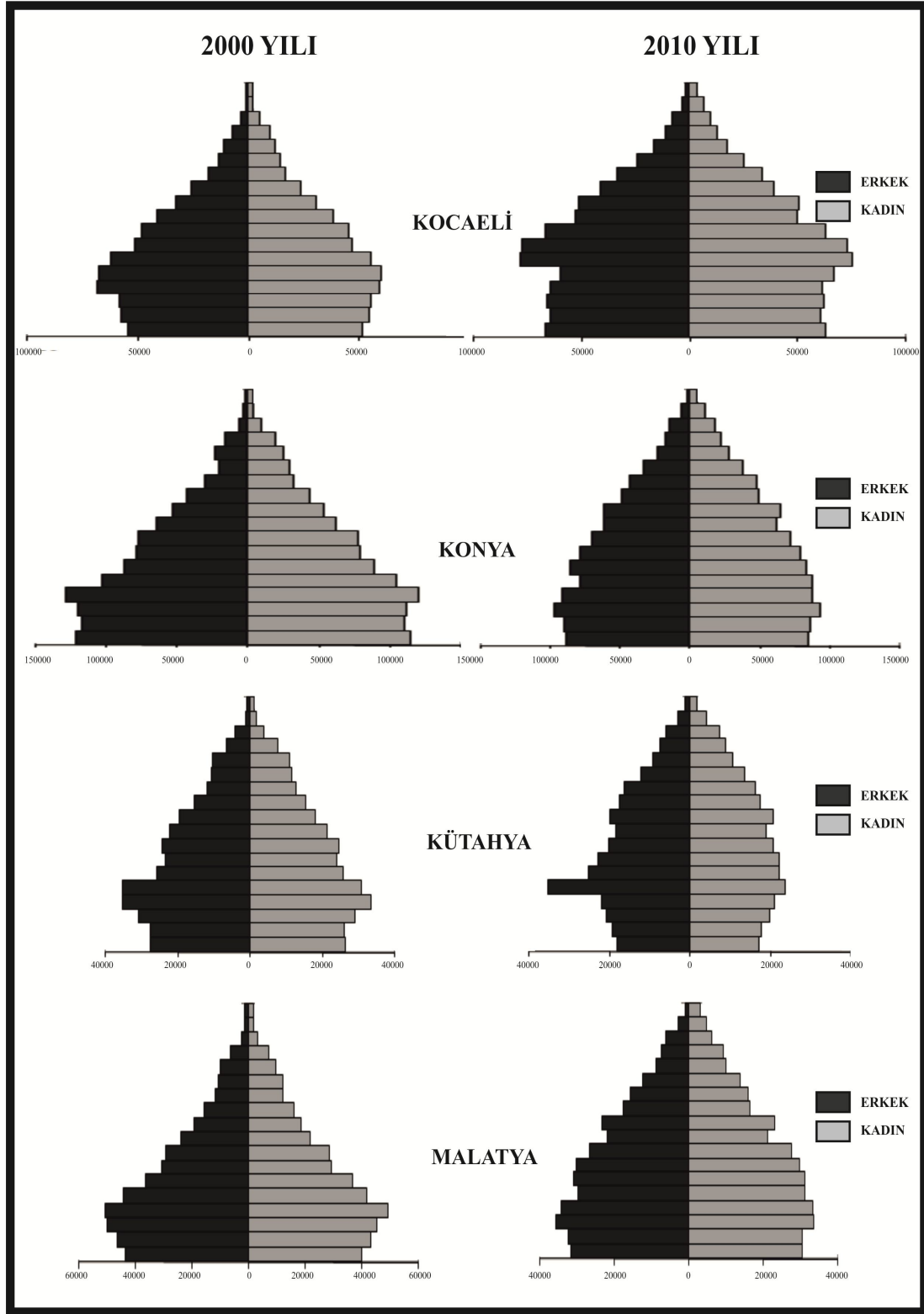
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

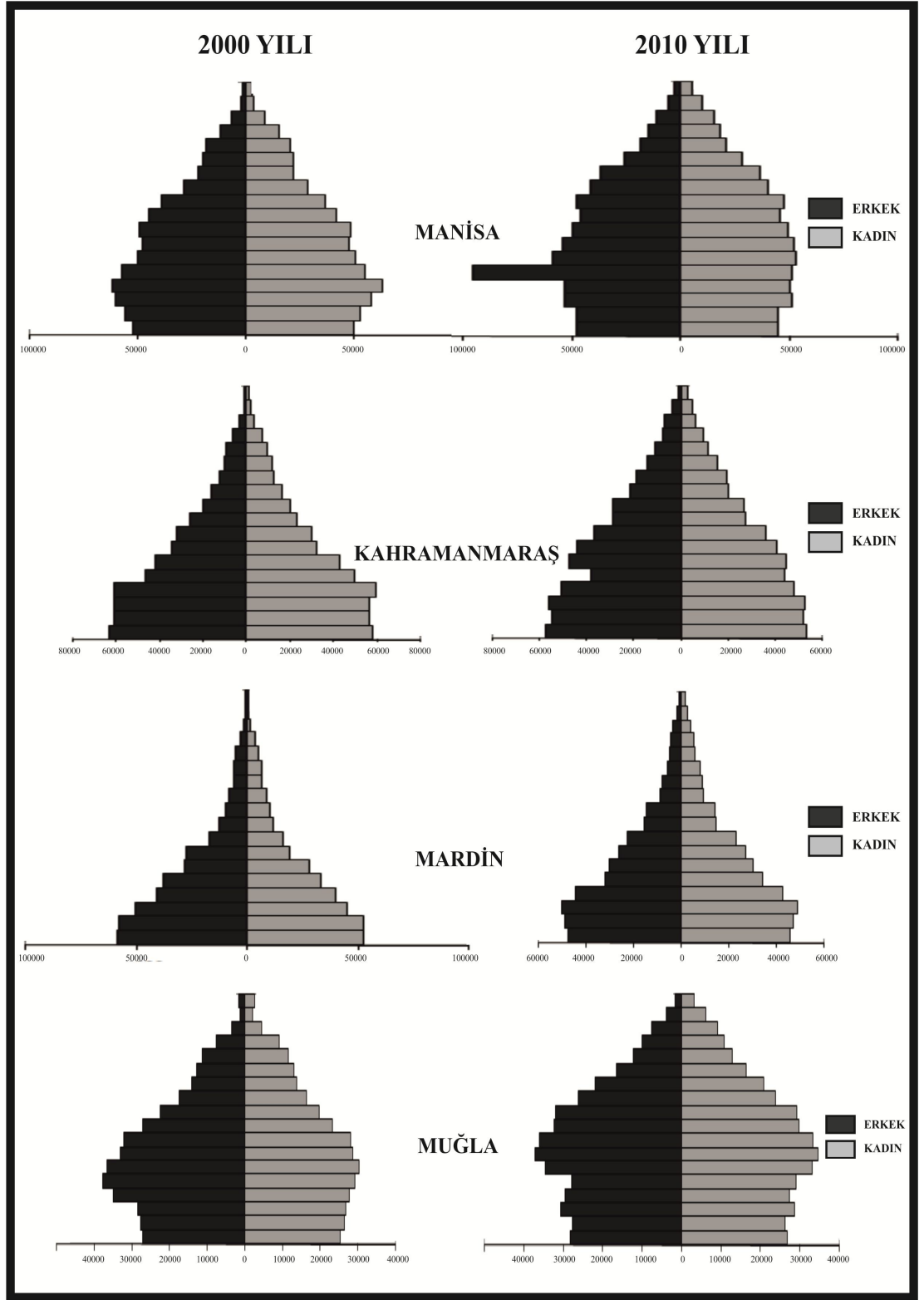
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

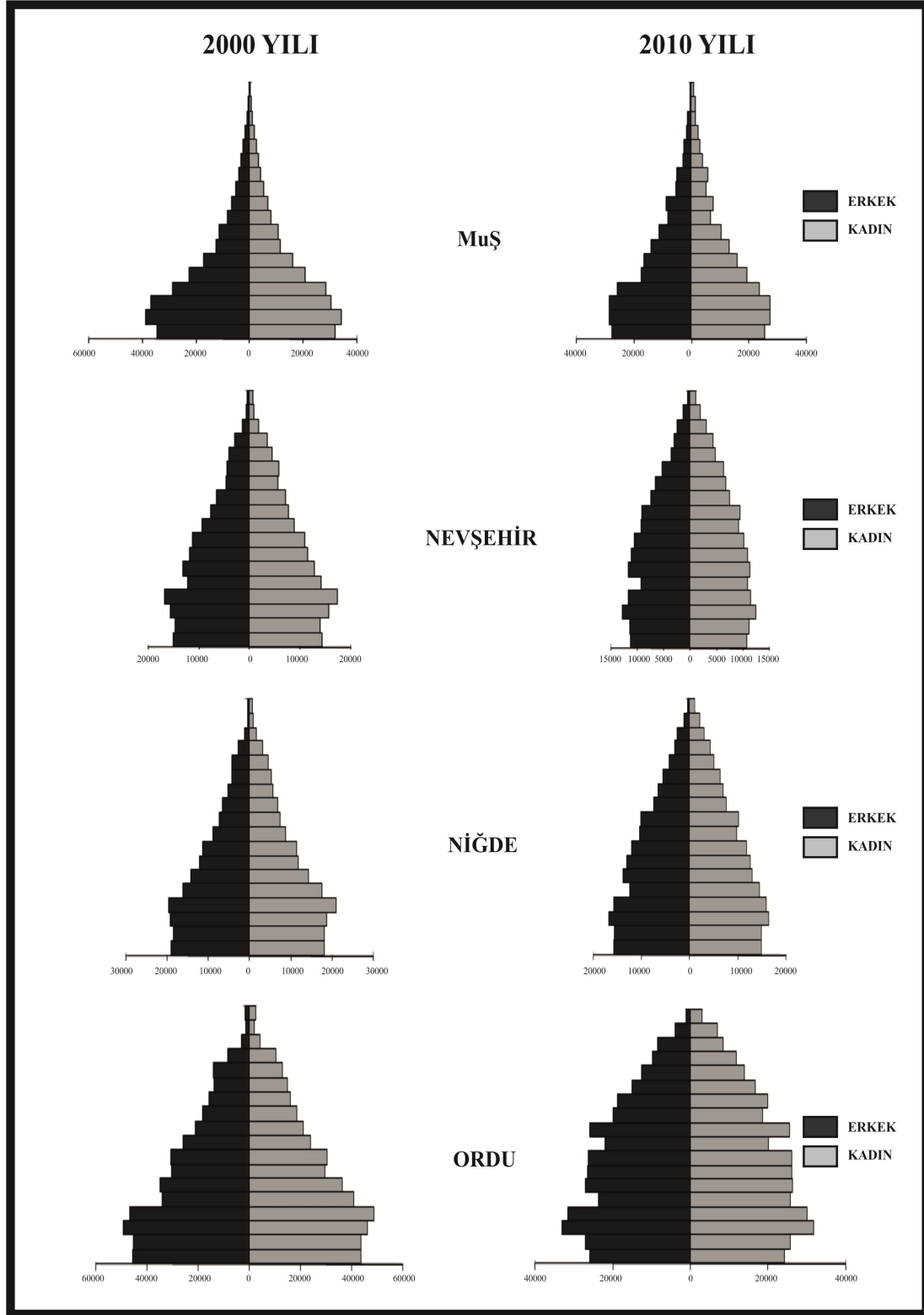
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

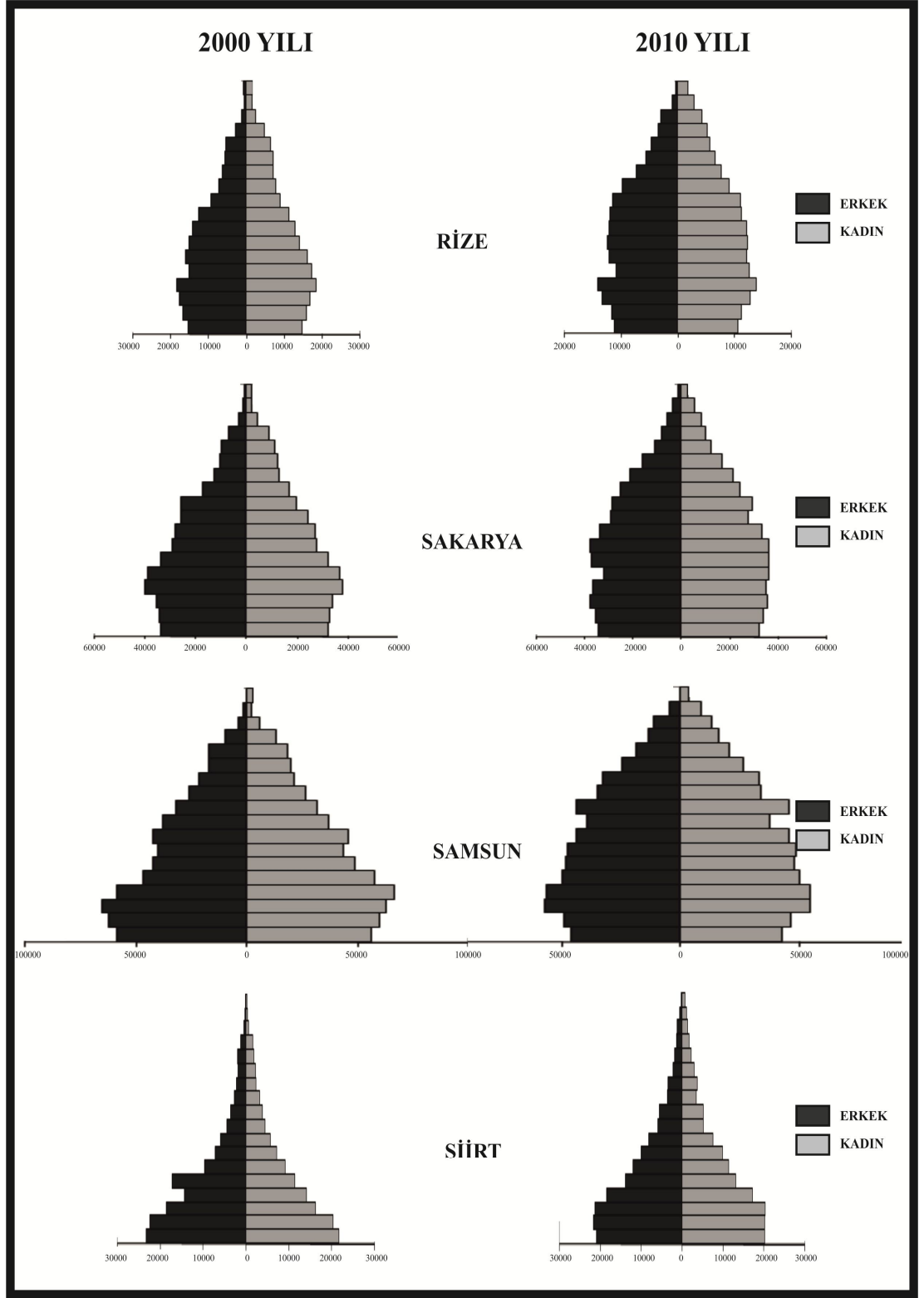
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

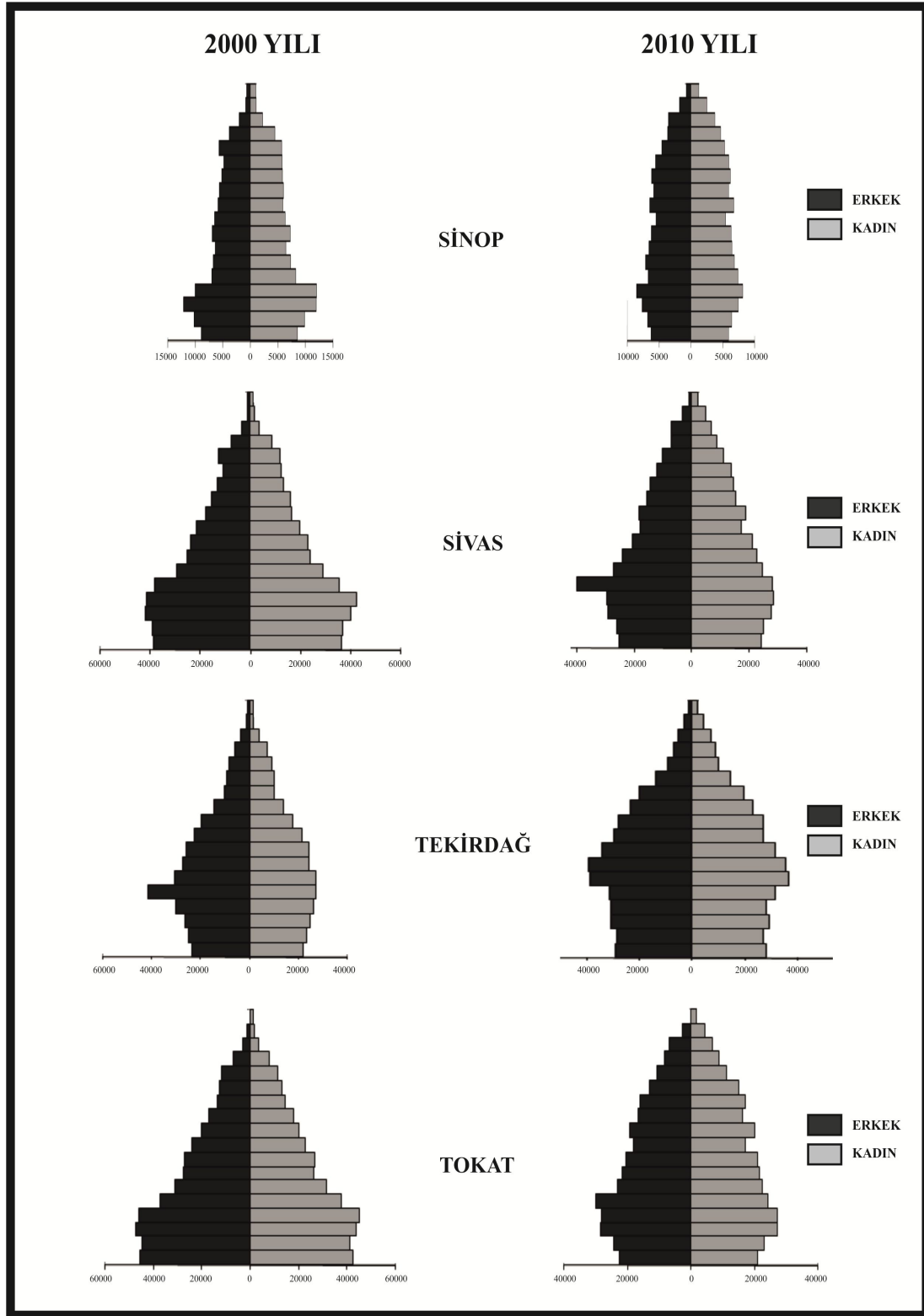
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

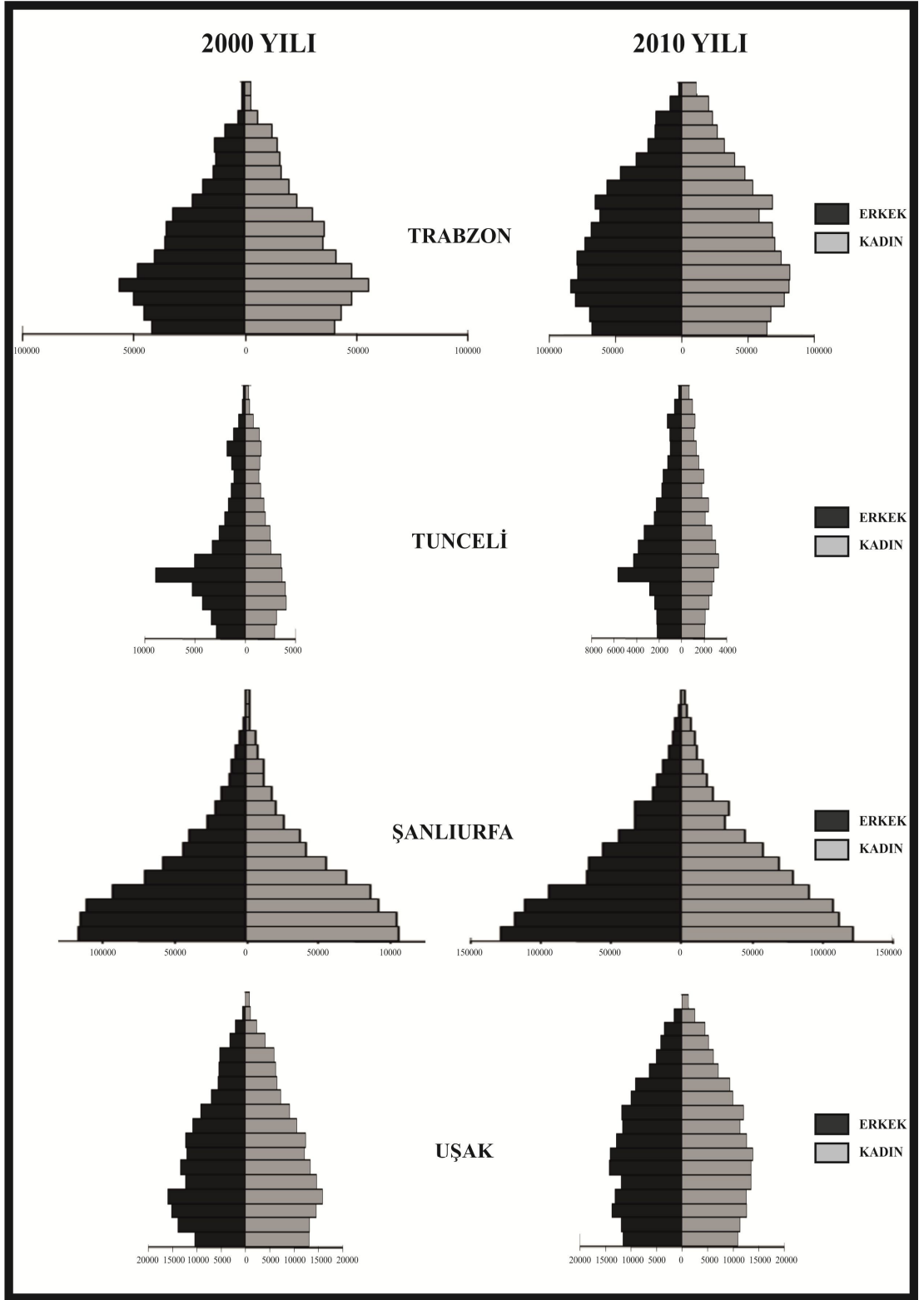
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

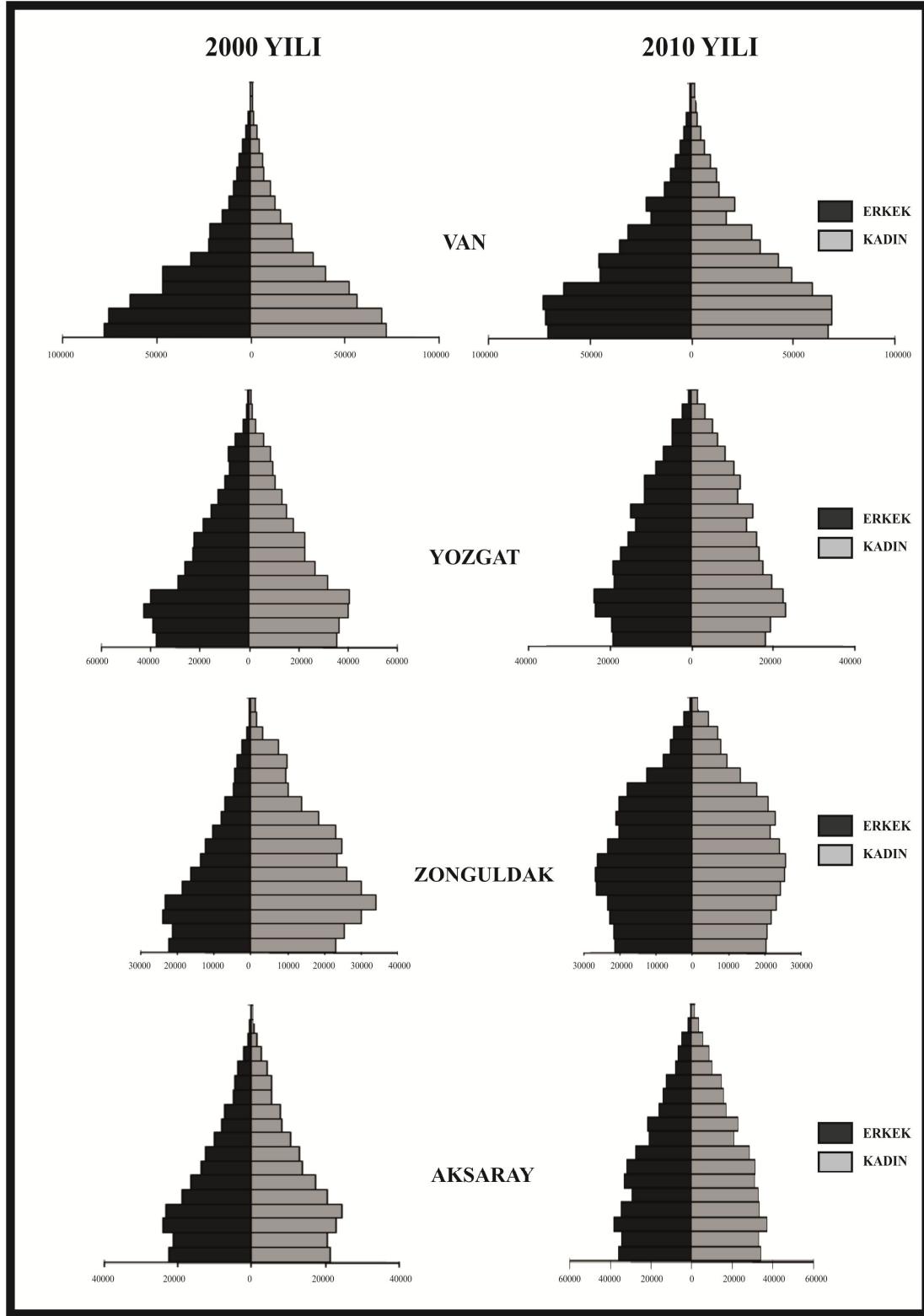
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

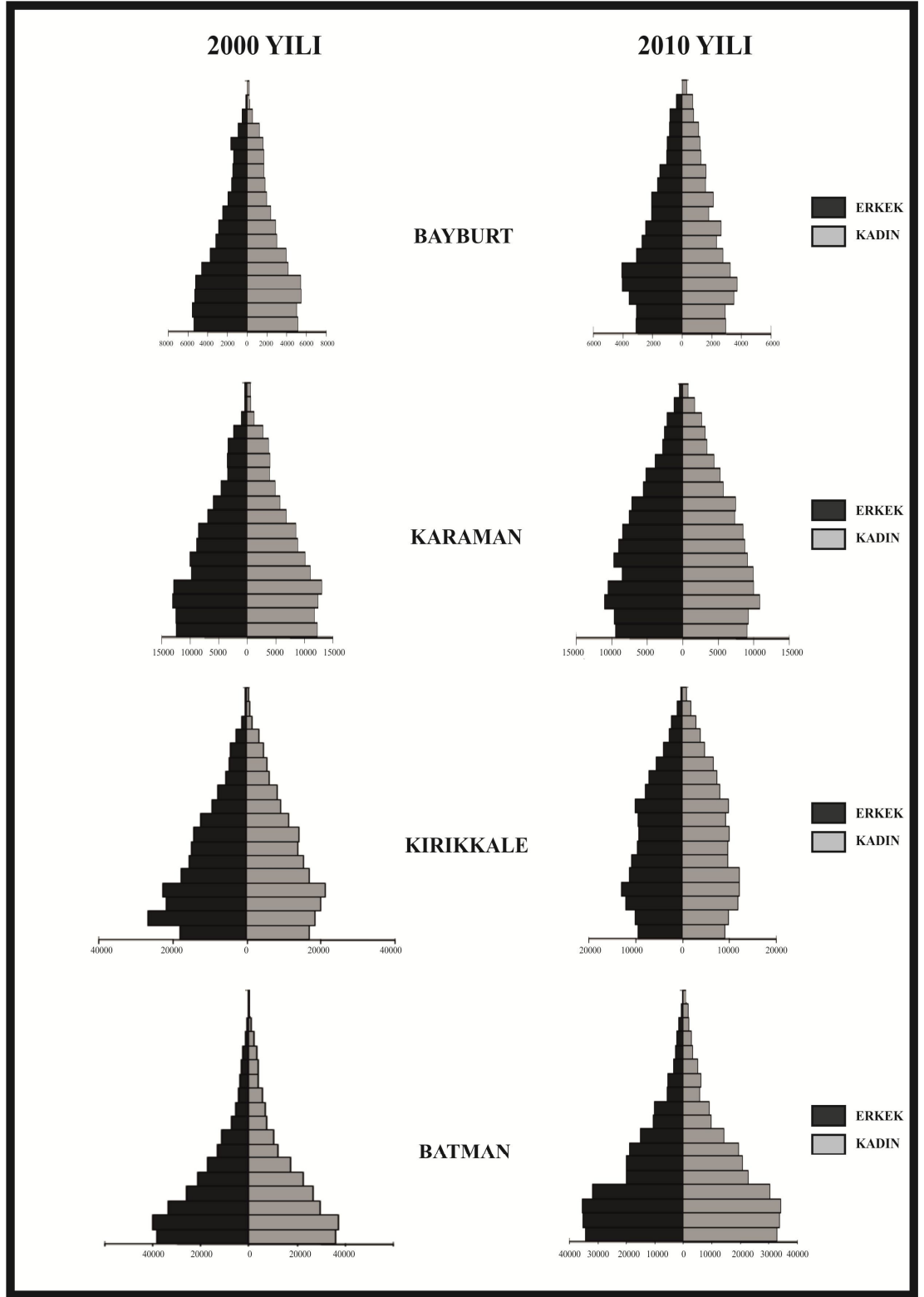
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

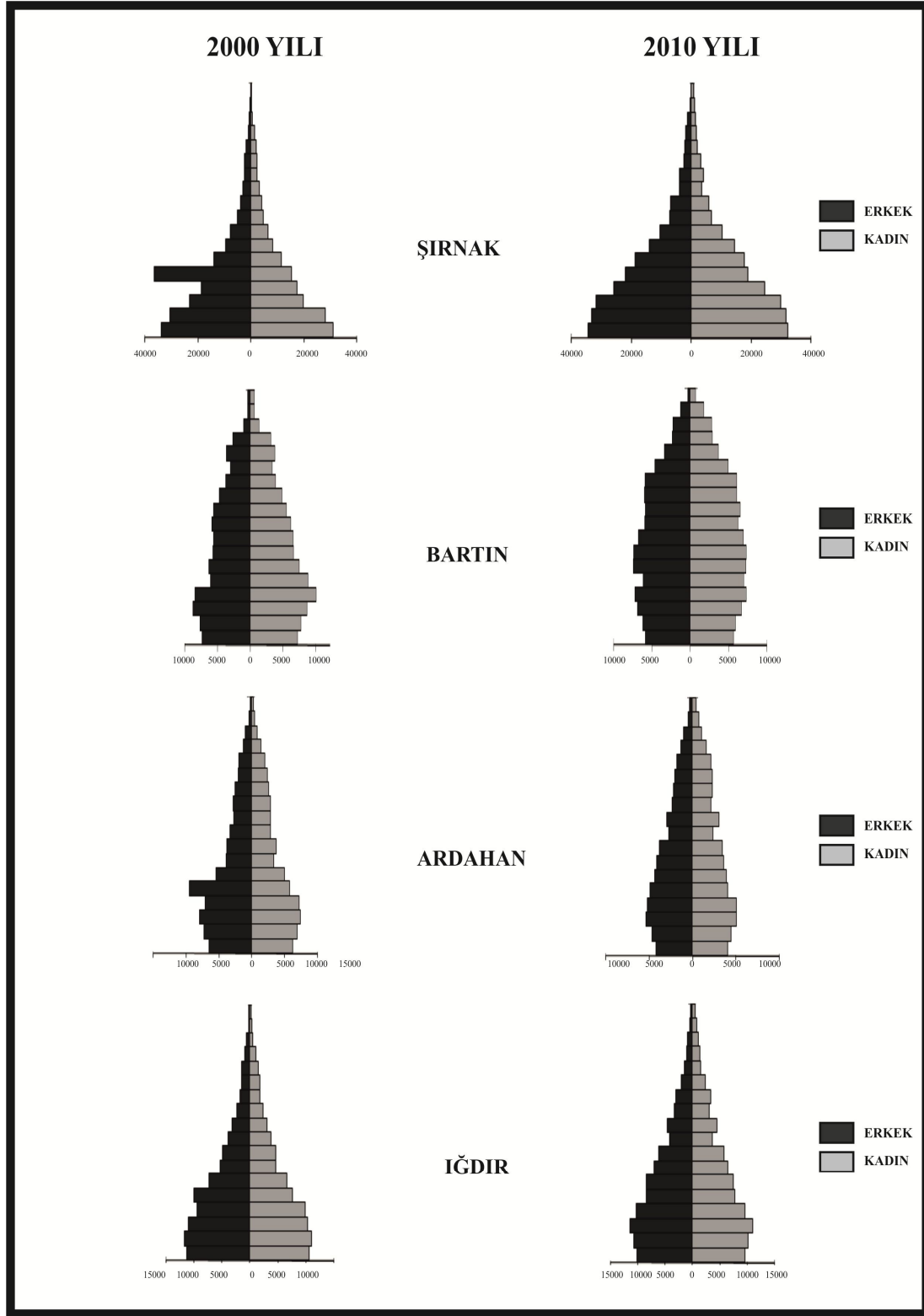
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

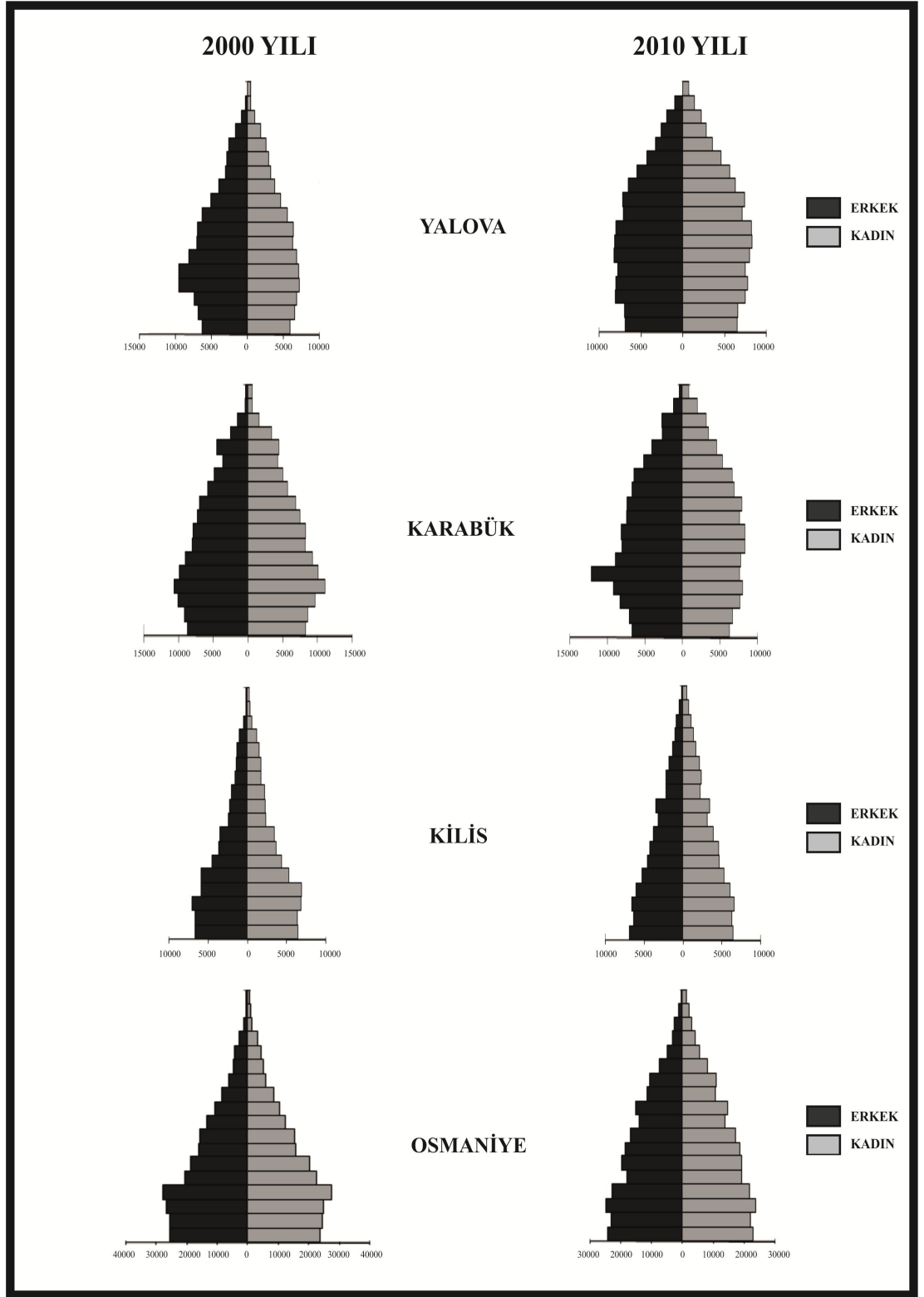
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

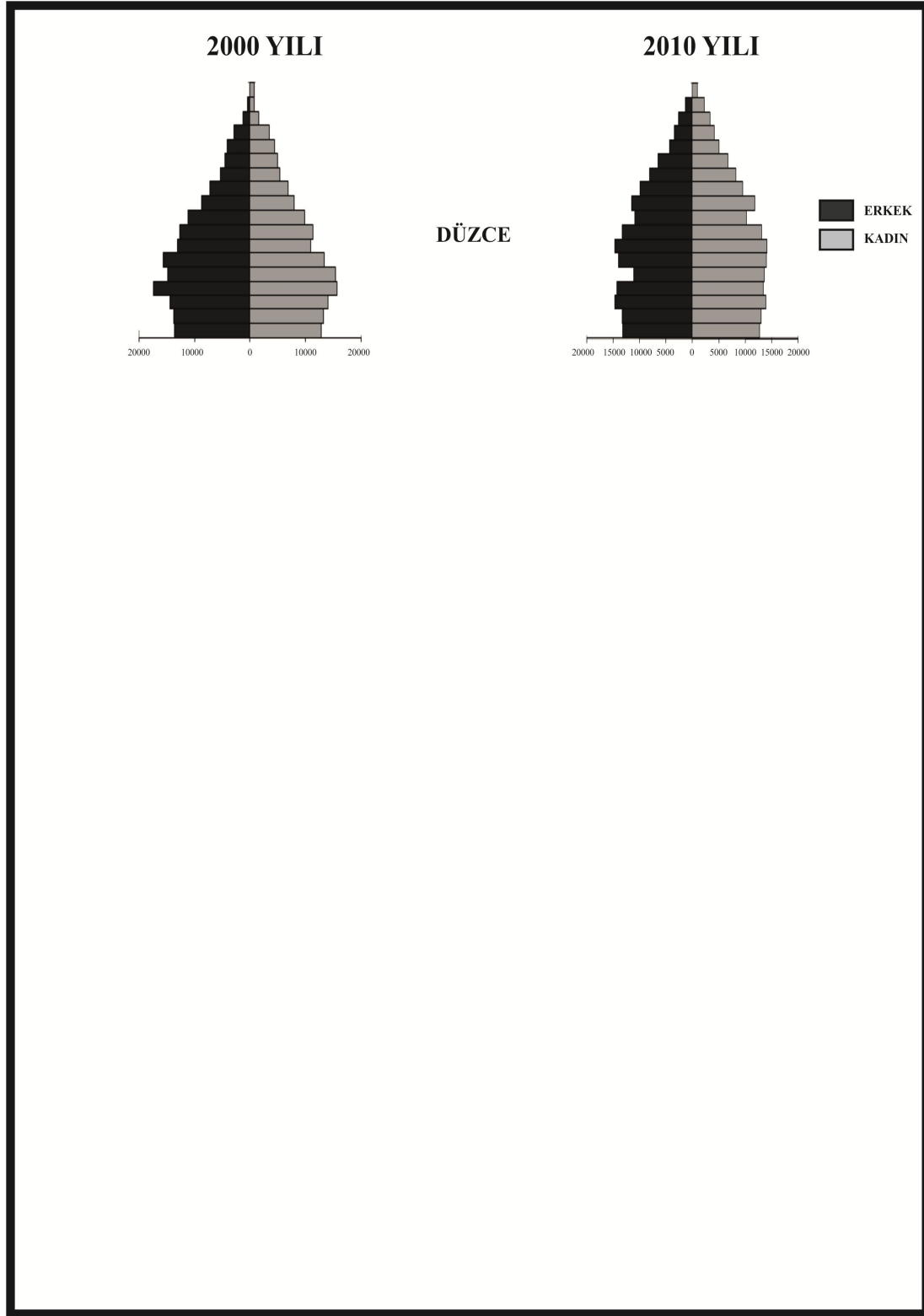
Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

Şekil A.1 (devamı) : İllerin 2000 ve 2010 yılı karşılaştırmalı nüfus piramitleri.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Melek KURTAR

Doğum Yeri ve Tarihi: BURSA 15.10.1986

Adres: Uğur Mumcu mahallesi Nergis sokak Sağlıkçılar Sitesi A Blok Daire:11
Yakacık / İstanbul

E-Posta: melekturkaslan@gmail.com

Lisans: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama, Ankara